

КУЛЬТУРА ДОБРОСУСІДСТВА

Частина 2
МІСЦЕ, ДЕ МИ ЖИВЕМО.
ХЕРСОНЩИНА

Робочий зошит для дітей
і матеріали
для батьків і педагогів

Учня / учениці _____ класу

Робочий зошит для 2-го класу до програми «Місце, де ми живемо» інтегрованого спецкурсу виховної спрямованості «Культура добросусідства» був розроблений у 2007–2009 рр. і адаптований у 2015–2017 рр. Видання здійснене в рамках проекту «Розвиток громадянської освіти в загальноосвітніх школах України через розробку та пілотування спеціальних курсів та модулів» громадської організації «Інформаційно-дослідний центр "Інтеграція та розвиток"», який реалізується в рамках проекту «Програма сприяння громадській активності "Долучайся!"», що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) та здійснюється Раєт в Україні. Зміст Робочого зошита «Я, моя сім'я, мої сусіди» є виключною відповідальністю Раєт та його партнерів і не обов'язково відображає погляди Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) або уряду США.

Робочий зошит створений відповідно до програми 2-го класу спецкурсу «Культура добросусідства», яка була схвалена до використання в навчальних закладах України (лист ДНУ «Інститут інноваційних технологій і змісту освіти» Міністерства освіти і науки України №14.1/12-Г-436 від 30.07.2013 р.), і надрукований для апробації в ЗНЗ Херсонської області

Авторський колектив:

Араджионі Маргарита Анатоліївна, кандидат історичних наук, провідна наукова співробітниця Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України;

Афанасіаді Оксана Миколаївна, заступниця директора з навчально-виховної роботи Опорного закладу – Скадовський навчально-виховний комплекс «Академічна гімназія» Скадовського освітнього округу Херсонської області;

Грек Ірина Володимирівна, учителька початкових класів ЗОШ І–ІІІ ст. № 5 Новокаховської міської ради Херсонської області;

Єлігулашвілі Максим Сергійович, викладач кафедри теорії та методики викладання соціально-економічних дисциплін КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти»

Особлива подяка за надані матеріали і консультації:

К. В. Алмазниковій, С. С. Араджионі, О. В. Банах, І. В. Бруновій-Калисецькій, В. М. Гудимі, С. І. Данилову, Р. І. Євтушенку, Н. В. Захаровій, Т. М. Захаровій, Ю. Г. Кононенко, Н. Ю. Кравець, М. М. Красикову, Л. Ф. Кравцовій, О. П. Лабазі, Н. І. Левенець, В. В. Михайловій, Л. В. Наумовій, В. І. Неупокоевій, Л. В. Огурцовій, Н. Ю. Опенко, Л. П. Повх, О. В. Поляковій, О. К. Смирнову, Е. Ш. Сулеймановій, О. Г. Тимохіній, Н. Тріщ, Н. А. Умерову, М. Чумарній, С. В. Ягуповій, Т. М. Ячиній

Рецензенти:

Жорова Ірина Ярославівна, доцент кафедри менеджменту освіти, проректор з наукової роботи КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради;

Павловець Людмила Анатоліївна, відмінниця освіти України, вчителька початкових класів спеціалізованої ЗОШ І–ІІІ ст. № 8 Новокаховської міської ради Херсонської області

Культура добросусідства: Місце, де ми живемо. Херсонщина : Робочий зошит для 2-го класу загальноосвітніх шкіл Херсонської області / [автори-укладачі: М. А. Араджионі, О. М. Афанасіаді, І. В. Грек, М. С. Єлігулашвілі]. – 2-е вид. перероб. і доп. – К. : ТОВ «Прометей», 2017. – 88 + IV с. : іл. – Англ., білорус., болг., грецьк., кримськотат., німецьк., рос., польськ., укр.

ISBN 978-617-7502-10-3

Посібник створений відповідно до програми «Місце, де ми живемо» спеціального курсу «Культура добросусідства». Він призначений для ознайомлення школярів і їхніх батьків із рідним краєм, ментальними, мовними, релігійними, етнокультурними особливостями людей, які мешкають на Херсонщині, для проведення системної виховної роботи, розвитку громадянської освіти, формування соціальних компетентностей, навичок конструктивної комунікації й успішної взаємодії у колективі. Зошит може бути використаний також як методичний посібник і хрестоматія для організації роботи учнів початкової школи на уроці, під час виховних годин, у гуртках і вдома.

© Араджионі М. А., ідея, автор-укладач базової версії зошита, 2017

© Араджионі М. А., Афанасіаді О. М., Грек І. В., Єлігулашвілі М. С., укладання регіонального компонента, 2017

© ІДЦ «Інтеграція та розвиток», макет, 2017

ВІТАЮ ТЕБЕ!

Я – бджілка Меліса! Ти пам'ятаєш мене? Минуло літо, і ми знову разом! Наша з тобою перша зустріч, твоє бажання дізнатися якомога більше про свою сім'ю, про тих, хто з тобою поряд, мене порадували. Ти дуже добре попрацював/попрацювала у першому класі, і в цьому році на тебе чекають не менш цікаві та захоплюючі подорожі дивовижним краєм нашої держави – Херсонщиною. І в цьому тобі буду допомагати не тільки я, а й усі, хто тебе любить, – твоя родина, однокласники та вчителі.

«Місце, де ми живемо» – так буде називатись наша нова велика подорож. Я спробую допомогти тобі по-новому побачити свою вулицю, свій район, село або місто; дізнатися, чому люди так люблять місце, де вони живуть, і що вони роблять для того, щоб воно стало ще кращим та затишнішим. На тебе чекають різноманітні екскурсії. Ти навчишся краще розуміти своїх друзів, виконувати цікаві завдання й сам/сама спробуєш скласти їх для своїх однокласників. Все нове, про що ти дізнаєшся під час наших подорожей або чого навчишся, знадобиться тобі в майбутньому. І вже незабаром ти сам/сама зможеш розповісти про свою батьківщину та різні культури твого краю. Ти замислишся над майбутньою професією й тим, як жити в гармонії з природою. А ще, я сподіваюся, продемонструєш приклади гостинності та сусідської взаємодопомоги, ввічливого та приязного ставлення до різних людей, які тебе оточують. Адже люди – це головний скарб будь-якої землі.

Хочу нагадати тобі спеціальні позначки, що допоможуть зрозуміти, як потрібно виконувати завдання під час нашої спільної подорожі Херсонщиною:

виріж,
наклей

напиши,
закінчи
речення

розкажи,
поміркуй
уголос

з'єднай,
обери,
знайди

поміркуй,
дізнайся,
склади, відгадай

словничок

намалюй,
розфарбуй,
домалюй

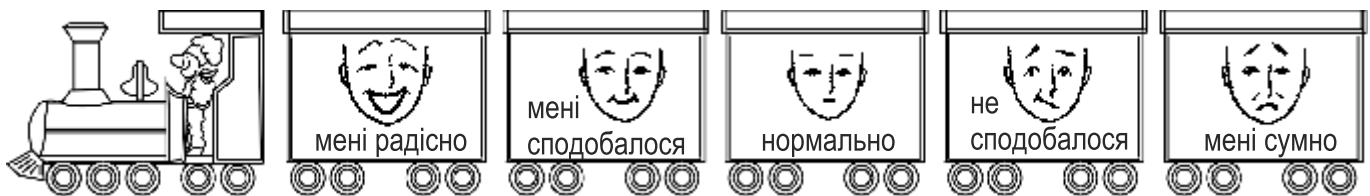

прочитай,
запам'ятай

це цікаво,
поради бджілки

Мені дуже хочеться дізнатися, чи сподобалися тобі наші зустрічі, тому в кінці кожної з них я попрошу тебе обрати таку маску, яка найбільше відповідає твоєму настрою. Виділи її та розмалюй.

Щасти тобі!

ХЕРСОНЩИНА – КРАЙ, ДЕ МИ ЖИВЕМО

Прочитай вірш Олени Полянської «Ми малята українські». Розкажи, що ти знаєш про свою країну.

І кримчани, і сумчани,
Луганчани і кияни
Кажуть донечці і сину:
В нас держава – Україна!
Разом всі – одна сім'я ми:
Донеччани й полтавчани,
Харків'яни й вінничани.
Мелітополь, Кіцмань, Сміла –
Разом ми велика сила!

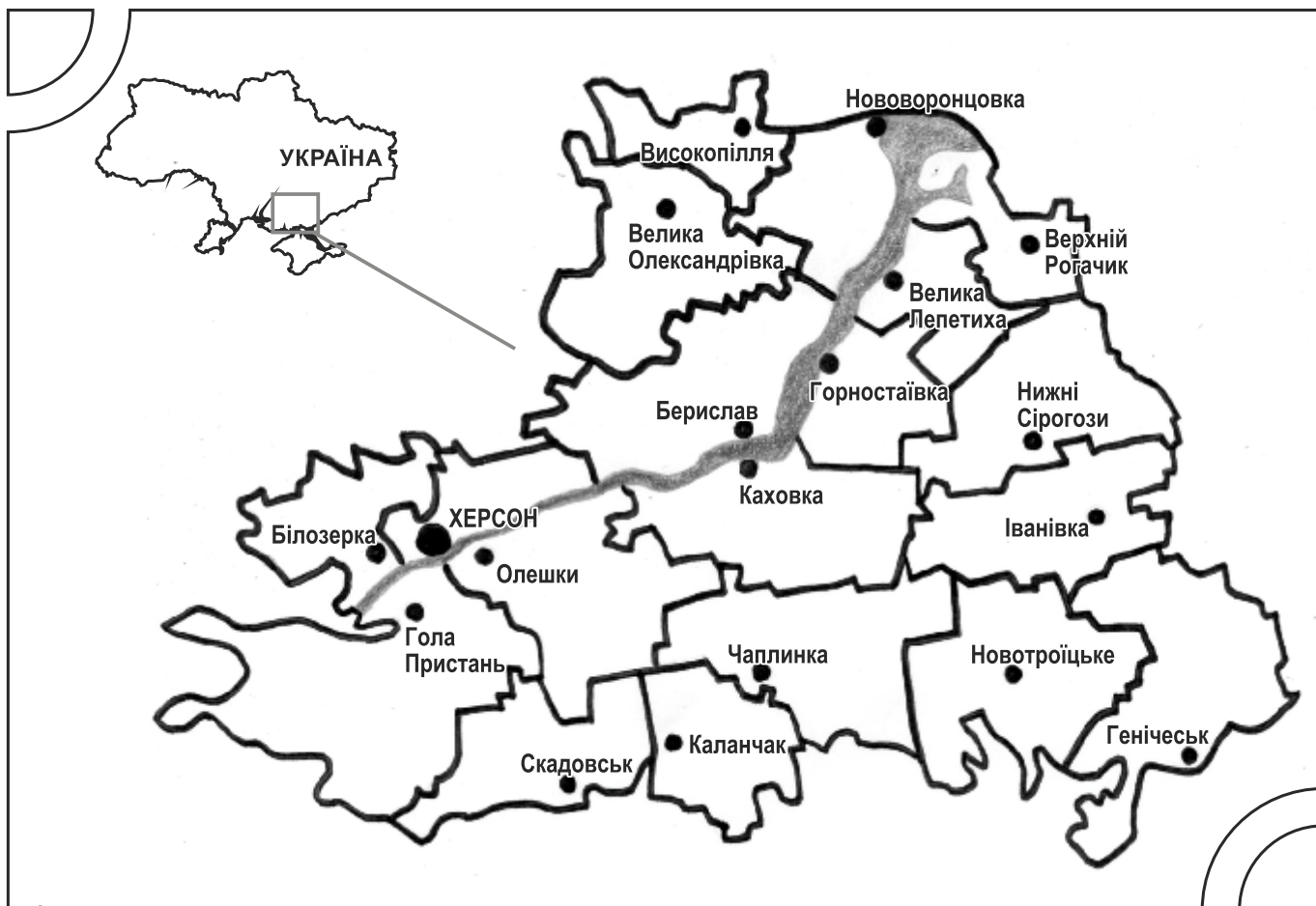
В Сімферополі і Львові
Хай лунає рідне слово!
І херсонські, і волинські
Ми малята українські!
І бажає нам здоров'я
Прикарпаття й Подніпров'я,
Чернігівщина й Буковина
Й вся велика Україна.

Прочитай вірш Олени Зуб «Моя Херсонщина». Знайди та зафарбуй на карті Херсонщини регіон, у якому ти живеш.

Степи, озера, ріки славні,
Поля, оleshківські ліски,
Дніпровські плавні,
Синє море, а ще – Оleshківські піски:

Вся ця країна золотава –
Таврійська древня земля.
Її я гордо, величаво зову:
Херсонщина моя.

Напиши назву населеного пункту,
в якому ти живеш.

Символ –
знак, якась
особлива
прикмета

Символом Херсона і багатьох інших населених
пунктів нашого краю є якір. Як ти гадаєш, чому?
Які символи є на гербі твого населеного пункту?
Розпитай дорослих, що вони означають.

Цікаво, що на багатьох гербах міст, районів
і сіл нашої області є зображення рослин –
дерев, квітів, плодів. Наприклад, на гербі
Горностаївки – кавун, Каланчака – тюльпан,
Олешків – виноград. А яку рослину чи плоди
найбільш любляють у твоєму населеному пункті?

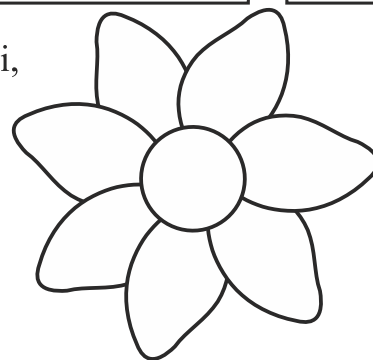

Придумай
і намалюй
який-небудь
новий
символ
твого
населеного
пункту.

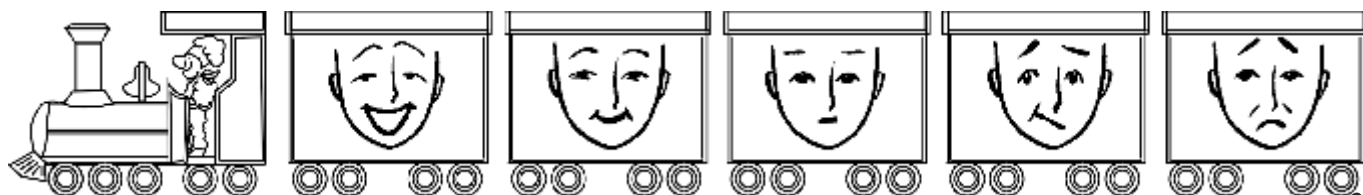

Загадай побажання людям, які живуть на Херсонщині,
і напиши їх на пелюстках чарівної квіточки.

Дізнайся, що побажали однокласники та однокласниці. Спробуйте скласти
разом із учителем спільний лист – побажання всім жителям нашого краю.

КОЖЕН/КОЖНА ІЗ НАС ОСОБЛИВИЙ (-А), АЛЕ ВСІ МИ МАЄМО БАГАТО СПІЛЬНОГО

Спробуй відповісти на наведені нижче запитання, вибираючи правильну відповідь або дописуючи свій варіант. Потім обміняйся зі своїм/своєю сусідом/сусідкою по парті зошитами та порухайте, скільки відповідей у вас збіглося, а скільки – ні. Як ти гадаєш, чи може те, що є у вас спільного, або те, чим ви відрізняєтеся одне від одного, завадити вашому спілкуванню й дружбі?

1. Скільки тобі років?

2. Твоя стать?

3. Який у тебе колір волосся?

4. Яка спортивна гра тобі подобається?

5. Який твій улюблений напій?

6. Що тобі найбільше подобається робити під час дозвілля?

Прочитай вірш М. Грицан «Ми люди». Поміркуй, що є спільного, а що відрізняє тебе від твого/твоєї найкращого/найкращої друга чи подруги.

Ми всі неповторні, ми всі особливі,
Буваєм – спокійні, буваєм – крикливі,
Буваємо – добрі, буваєм – не дуже,
Ми різними створені були, мій друже.
Нас кожного мама своя народила
І кожному світ по-своєму відкрила,
Нам різні співали колись колисанки,
Та ми зустрічаєм однакові ранки.
Хоч ми дуже різні, та всі ж бо ми – люди,
Тож будьмо людьми повсякчас і повсюди.

Напиши свою адресу. Знайди, хто з твоїх однокласників/однокласниць, знайомих чи друзів/подруг живе з тобою поруч.

Намалюй на окремому аркуші свій будинок та будинки своїх сусідів.

Згадай який-небудь гарний вчинок, який ти зробив/зробила разом із сусідом/сусідкою.

Добери подібні слова до слова «дружити».

Доповни рядки оповідання «Про себе» та запропонуй окремо це зробити всім із твоєї родини. Таким чином ви складете розповідь про свою унікальність. Порівняйте ваші розповіді. Що спільного ви знайшли між собою? Що допомагає всім вам відчувати себе міцною, дружною родиною?

Я _____

(дві характерні для тебе риси)

Я хотів (-ла) би знати _____

(те, що тебе цікавить)

Я чую _____

(уявний звук)

Я бачу _____

(уявний об'єкт)

Я хочу _____

(реальне бажання)

Я уявляю собі _____

(те, що ти собі уявляєш, коли є вільна хвилинка)

Я відчуваю _____

(що ти відчуваєш, коли перебуваєш у родинному колі)

Я турбуюся _____

(те, що тебе справді турбує)

Я сумую _____

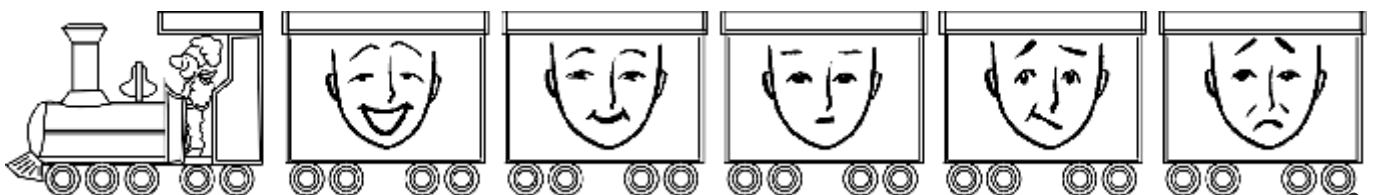
(те, що тебе найбільше засмучує)

Я радію _____

(те, що робить тебе щасливим/щасливою)

Небагато потрібно для того, щоб викликати усмішку, але усмішки досить для того, щоб все стало можливим.

ФОЛЬКЛОР ПРО БАТЬКІВЩИНУ, ДІМ, СУСІДІВ У КУЛЬТУРІ ЛЮДЕЙ, ЯКІ ЖИВУТЬ НА ХЕРСОНЩИНІ

Напиши разом із близькими слова «Батьківщина», «дім», «сусіди» різними мовами.

ТВОЄЮ РІДНОЮ
МОВОЮ

ДЕРЖАВНОЮ
МОВОЮ

РІДНОЮ МОВОЮ
ТВОЇХ СУСІДІВ

Спробуй знайти й підкреслити в прислів'ях слово «батьківщина» та словосполучення, якими це слово можна замінити. Розкажи, як ти розумієш ці прислів'я.

Весь світ обійшов, а рай у рідному краї
знайшов. (Азербайджанське)

На сваєй зямлі як на небе. На своїй
землі як у раю. (Білоруське)

Кожен говорить про свою вітчизну.
(Болгарське)

Дим батьківщини кращий, ніж вогонь
на чужині. (Грецьке)

У своїй стороні й зима миліша. (Литовське)

Ost und West, daheim das Best.

Найкраще не на Сході чи на Заході,
а в рідній оселі. (Німецьке)

Кожному свій куточок здається найкращим.
(Польське)

Батьківщина –
країна, яку
людина вважає
своєю рідною
чи громадянином
якої вона є

Батьківщина –
місце народження
людини, місце,
де пройшло її
дитинство; де стоїть
батьківська хата;
спадок

Розпитай батьків і напиши з їхньою допомогою яке-небудь прислів'я чи приказку про Батьківщину, оселю чи сусідів своєю рідною мовою.

Відгадай загадки. Поміркуй, що або хто насправді робить дім затишним.

Багато сусідів поруч живуть, а ніколи не бачаться. (Вікна) (Вікна)
We have legs but cannot walk. У нас є ніжки, але ми не можемо гуляти.
(Стілі і стільці) (Стілі і стільці)

Поміркуй вголос, як ти розумієш прислів'я.

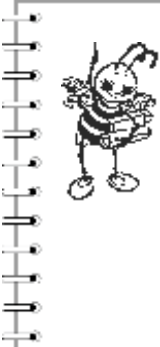
Не обирай дім – обирай сусіда. (*Вірменське*)

Τον ήλιο μέχρι να δεις, βλέπεις τον γείτονά σου. *Перш ніж ти бачиш сонце – бачиш свого сусіда. (Грецьке)*

Къомшу къомшунынь кузьгюси. *Сусід – дзеркало сусіда.*

(*Кримськотатарське*)

Соседство – взаимное дело. *Сусідство – взаємна справа. (Російське)*

Фольклор у перекладі з англійської мови означає «народна мудрість, знання, народна творчість». Це створені народом поезія або казки, легенди, думи, пісні, анекдоти, прислів'я, приказки, народна музика, театр, танець, образотворче та декоративно-прикладне мистецтво. Фольклор відображає повсякденне життя, цінності, мрії кожного народу. У нас під словом «фольклор» частіше за все розуміють усну народну творчість і музичні твори.

Спробуй прочитати українські прислів'я. Для цього треба правильно з'єднати обидві їхні частини.

Без брата проживеш,

від далекого брата.

Близький сусід кращий

хату купиш, а сусіда не продаси.

Який сусіда,

а без сусіда – ні.

Не купуй собі дім, а купуй сусіда;

така й бесіда.

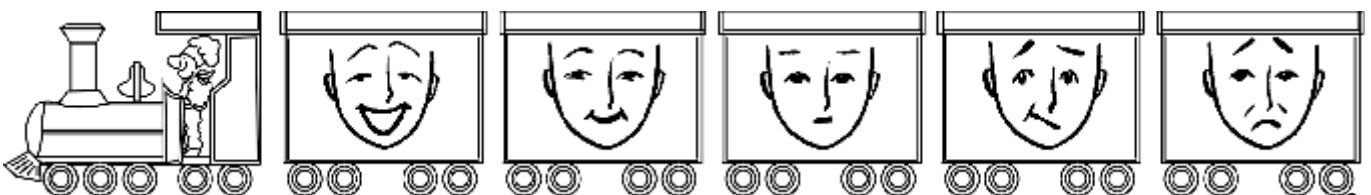

Придумай своє прислів'я чи влучний вислів про сусідів.

Спробуй знайти на сторінках цієї подорожі схожі за змістом прислів'я. З'єднай їх за допомогою стрілочок. Розкажи, як ти гадаєш, чому в прислів'ях різних народів є так багато спільного.

ВІРШІ, ЛЕГЕНДИ ТА КАЗКИ ПРО НАШ РЕГІОН

Розкажи вірш, легенду чи казку про свій регіон.

Напиши відомі тобі прізвища письменників свого регіону.

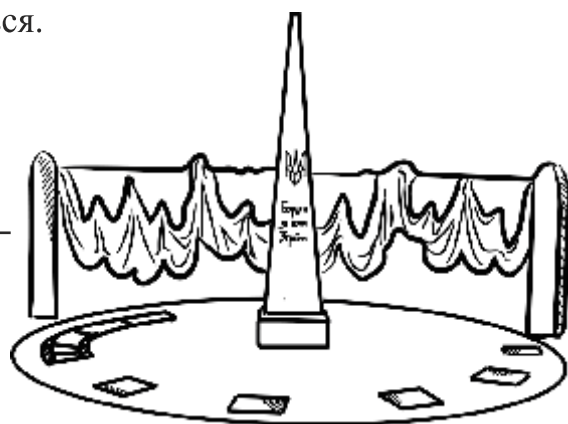

Прочитай вірші херсонських поетів і поетес про різні куточки нашого краю. Вивчи вірш, який тобі найбільше сподобався.

МОЯ ХЕРСОНЩИНА

Понад очеретами зграї голубів,
І латаття плетиво в плесі голубім.
Кращого під сонцем ти краю не шукай –
То моя Херсонщина, мій квітучий край.
Сивина історії – буйна ковила.
Духом непокорених доля тут звела.
З волею і правдою в дружбі навіки
Тут гуляли прадіди наші – козаки.
Сиві хвилі горнутьяся, як вітри гудуть, –
То до моря Чорного йде дніпровіа путь.
А канали венами ген біжать в степи –
Край наш озеленений із Дніпра напивсь.
Літо стиглим колосом щедро виграє
І зозулі голосом нам літа кує,
Міст веселка кинула ген через Дніпро,
Сяєва краплинами в серце йде добро...
(Л. Вірна)

НОВА КАХОВКА

Нова Каховка – дівчина-красуня,
Тендітна, добра, сонячно-дзвінка...
Сяйнула хвостиком ось білочка-ласуня,
Берізка стрепенулася тонка.
Дніпро над парком верболозом диха,
Пісок, мов той чаклун, завмер умить.
Нехай минають нас негода й лихо,
Нехай усім нам сонячно щастить.
(О. Приходько, 12 років)

КАХОВКА (уривок)

Каховко рідна, мила
до нестями,
Люблю тебе, як журавель,
Бо той, щоб жити в Україні,
Летить з далеких аж земель.
Люблю тебе, як тепле сонце,
Як квіти, трави і птахів,
Люблю тебе, як жовту ниву,
Де чути співи солов'їв.
Каховко рідна, легендарна,
Ти славна, мужня,
нездоланна,
Ти пережила шум віків,
А зараз, тільки зійде сонце,
Ти маниш чарами усіх,
Тебе люблю, моя Каховко,
Як мати діточок своїх.
(Ю. Абрамович)

НАШ СТЕП

Лісосмугами степ наш покраяний,
В тих квадратах вже хліб достига.
Сонце палить, і спрага нагадує:
Незабаром настануть жнива.
Небо чисте над степом, як море,
Простирадлом зависло у даль,
Ароматом наповнились груди,
І надія розгонить печаль.
Степові кораблі по пшениці
Пропливуть у спекотнії дні.
Заспіває веселу і ніжну
Жайвір пісню в далекій імлі.
Мозолясті, натруджені руки
Якнайшвидше зберуть урожай.
І покладуть на стіл усім людям
Наш херсонський смачний коровай.

(В. Нижеголенко)

Письмєнник,
письмєнниця –
людина, яка
пише художні
літературні твори

НАШ СКАДОВСЬК

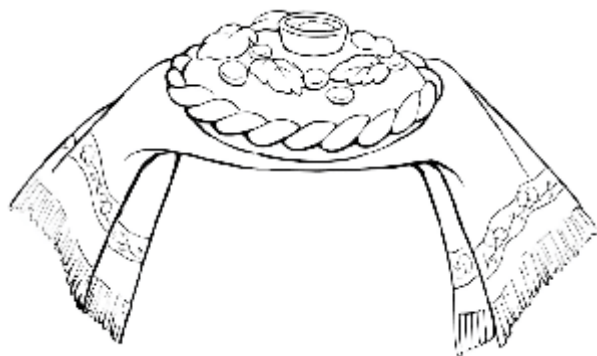
(уривок)

Наше місто пишне та зелене.
Хмари влітку білі як той сніг.
Теплі хвилі всі спішать до мене,
І життя проходить як у сні.
Легідне і ніжне у нас море.
Квіти красять дивовижний край.
Краще за таврійські ці простори
Може бути тільки справжній рай!
Поруч ліс, степи, річки, канали
І ланів безкрайні береги.
Розповім я всім, щоб люди знали,
Яка казка сяє навкруги!
Хай про наше місто слава лине
У поемах різних та віршах.
Справжнім діамантом України
Буде наш Скадовськ завжди в віках!

(А. Кравченко)

Поёт,
поетеса – автор
віршованих творів

КАЛАНЧАК

(уривок)

Вже більше двохсот
років Каланчак
Існує, розвивається, радіє.
Це край степів,
це скіфський край,
Це край хлібів,
де сонце південь гріє...
(С. Буй)

Розповідь –
усне чи письмове
викладення
якої-небудь події

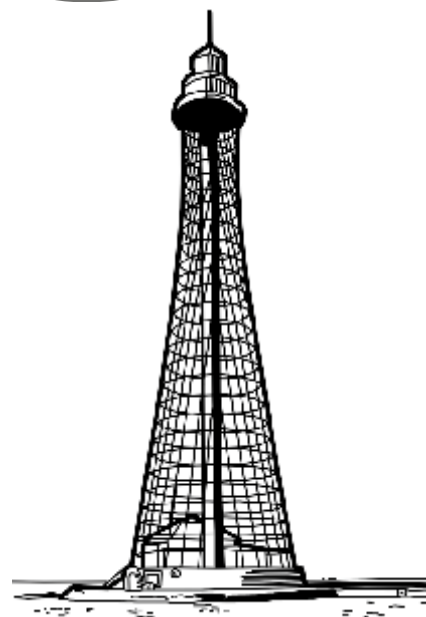
МАЯК

Стоїть маяк – старий моряк,
 Зануривши у воду ноги,
 Вже сотню літ стоїть маяк,
 Не сходить з вічної дороги,
 Якою ходять кораблі –
 Вночі ідуть, в густім тумані.
 Кидає промінь по воді
 Маяк у сивому лимані.
 Стоїть маяк – старий моряк,
 Зануривши у воду ноги.
 Всім кораблям отой маяк
 Бажає доброї дороги.

(А. Щербина)

Ритм – рівномірне чергування яких-небудь елементів (наприклад, у звучанні, у русі). Ритм вірша створюється певним чергуванням наголошених і ненаголошених складів

МОЯ ХЕРСОНЩИНА

Херсонщино люба,	Мене ти чаруєш
Моя ти перлино!	Своїми вітрами,
До твоїх просторів	Які розмовляють
У думці я лину.	Весь час з колосками.
Мене ти чаруєш	Поля тут безкраї,
Своїми степами,	Та є в нас і хаща...
Де спів солов'їний	Херсонщино мила,
Бринить між гаями.	Ти в світі – найкраща.

(Н. Теленчук)

Колись письменник М. Шварц навчив мене, як потрібно складати вірші. Спробуй скористатись його порадами, і в тебе обов'язково вийде!

- ☺ Писати вірші неважко. Вірші – це дружна компанія слів, які дуже схожі між собою, як хор: вони підспівують одне одному, і виходить співзвучність – рима.
- ☺ Щоб знайти риму до слова, потрібно прослухати його звучання й згадати інше слово, яке буде на нього відгукуватись, наприклад, якщо крикнути «кабачок», то луна відповість «-бачок» або «-чок». Зараз потрібно згадати слово, яке буде мати схоже закінчення й підходити за змістом вірша, наприклад «лежить на сонці кабачок, підставив сонечку бочок».
- ☺ За допомогою луни легко знайти риму до найважчих слів. Наприклад, слово «процвітайте» – «-вітайте», «-тайте». Луною відгукується наголошений склад, а склад перед ним і закінчення слова відгукуються слабше й промовляються швидко, тому їх можна змінювати: «співайте», «майте». Може вийти рима: «У мирі, радості процвітайте та ніколи біди не знайте!»

Ріма –
співзвучність
кінцевих
складів рядка

Вірш – це
невеликий
поетичний
твір, у якому
є ритм та рима

Казка – твір
про вигадані
події, інколи
за участю
чарівної фантас-
тичної сили

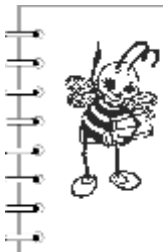

Прочитай вірш Н. Красоткіної «Дружба». Добери рими, використавши нижче-подані слова та допиши їх у відповідних рядках.

Щоб могли ми гарно жити,
Треба вчитися _____
А не кидатись словами,
Щоб не стати _____
І запам'ятай собі –
З другом легше у _____
Друг нас виручити може,
У біді він _____
А як пісня, жарт чи сміх –
Радість ділиться на _____
Друг нас може захистити
Може з класом _____
Друг не буде кепкувати

І на людях нас _____
А як сварять всі навкруг –
Йде на захист справжній _____
І ніколи не забудь:
Й ти для друга вірним _____
Й ще одне запам'ятай:
Друзів ти _____
Знай, моя дитино мила,
Дружба – це велика _____

(глиб, 'ивавває ән, 'чдуб, 'лудь, 'друк, 'будя, 'ен, 'силл)
'итявоп, 'илиримоп, 'всіх, 'әжомоноп
'дружити, 'ворогам, 'ижури,

Казки – не тільки цікаве проведення часу. Вони розвивають уяву й багато гарних якостей у людині, відображають надії та мрії людей, їхні думки та бажання. Тому ідеї казок, які склали зовсім не схожі між собою люди, що живуть у різних куточках землі й розмовляють різними мовами, дуже схожі.

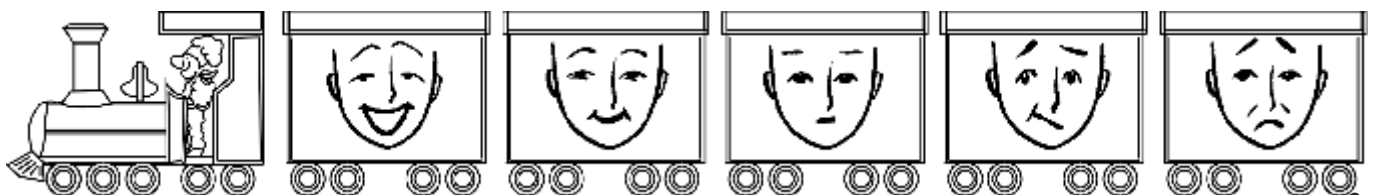
Склади невелику казку або вірш про край, де ти живеш.

Наведи приклади казок різних народів, зміст яких схожий між собою.

Напиши назви відомих тобі казок і легенд Херсонщини.

«ПАМ'ЯТКА» – ВІД СЛОВА «ПАМ'ЯТЬ»

Пам'ятка – предмет, що є нагадуванням про кого-небудь чи що-небудь; який-небудь залишок минулого

Пам'ятник – скульптурна чи архітектурна споруда на честь кого-небудь або чого-небудь

Пам'ять – це здатність зберігати й відтворювати відому людині інформацію

Пам'ятки можуть бути створені природою або руками людей. Вони розповідають про минуле нашої країни та її природу; про розвиток культури й різні події, що відбувалися в житті людей. Пам'ятки бувають:

1) історичні: археологічні (залишки стародавніх поселень, кургани, різноманітні знахідки тощо), архітектурні (вали, будівлі, палаци, старовинні фортеці, укріплення, храми); надмогильні пам'ятники, пам'ятники на честь знаменитих людей або подій тощо;

2) культури й мистецтва: пам'ятники відомим музикантам, письменникам, художникам та ін., пам'ятки писемності й фольклору, предмети декоративно-ужиткового мистецтва тощо;

3) природні: пам'ятки, що створені природою, – водоспади, печери, рідкісні дерева, скелі тощо. Бувають і пам'ятки природи, які створені руками людей, – сади, парки, заповідники тощо.

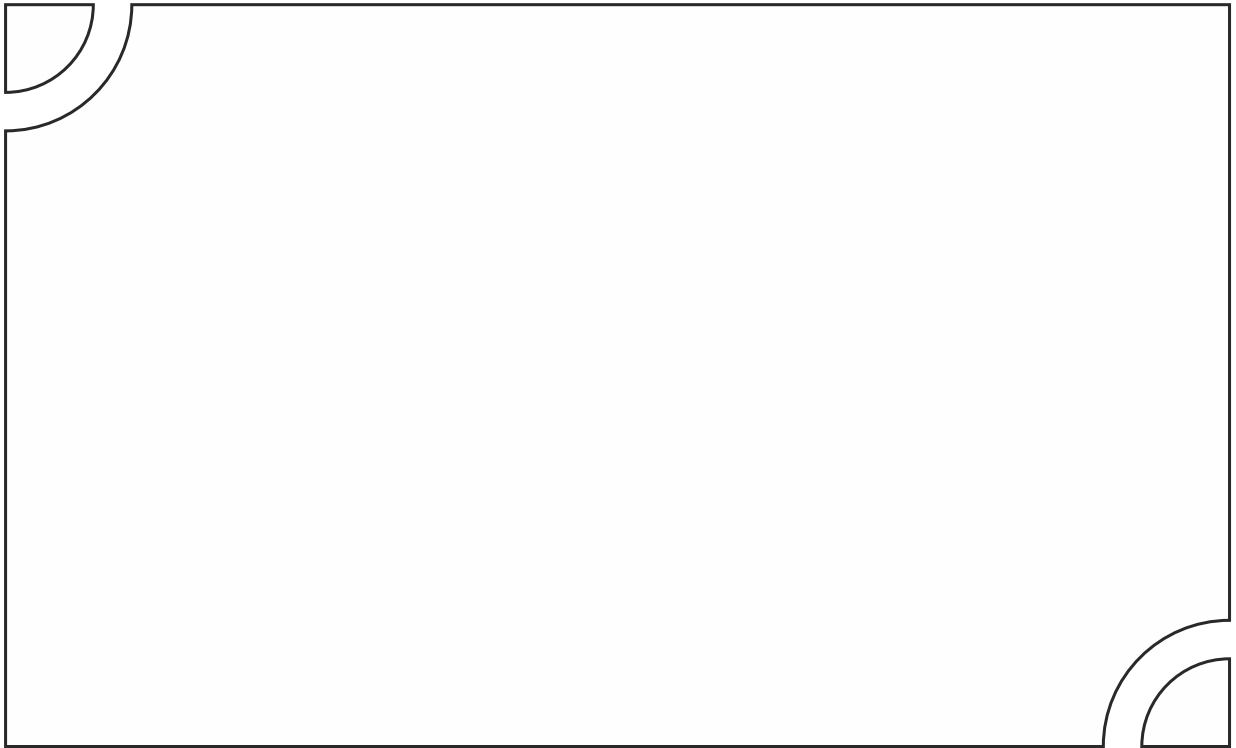

Які пам'ятки є у твоєму населеному пункті або в його околицях? Про що ці пам'ятки нагадують людям?

Намалюй пам'ятник, який ти бачив/бачила під час екскурсії.

До якої групи пам'яток можна віднести намальований тобою пам'ятник?

Склади розповідь про намальований тобою пам'ятник за планом:

1. Розташування пам'ятника.
2. Автор цього пам'ятника (якщо це відомо).
3. Зовнішній вигляд пам'ятника (з якого матеріалу виготовлений, його розміри, кого або що зображено, чи є які-небудь написи на пам'ятнику або на його постаменті).
4. Про що або про кого цей пам'ятник нагадує людям.

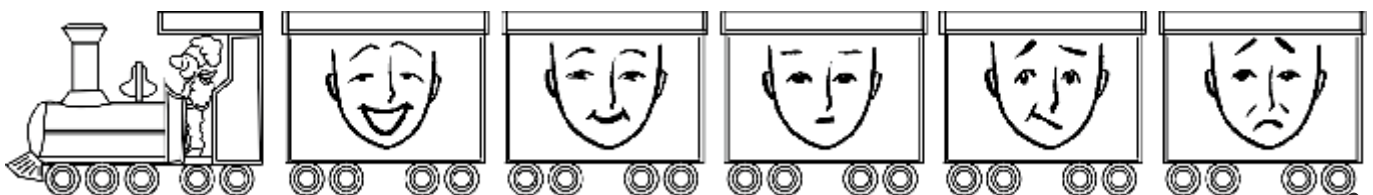

Культура –
все, що створено
людьми

Порадься з близькими і дай відповідь на запитання:

Які ще пам'ятники ти хотів/хотіла би бачити у своєму населеному пункті або в його околицях? Чому?

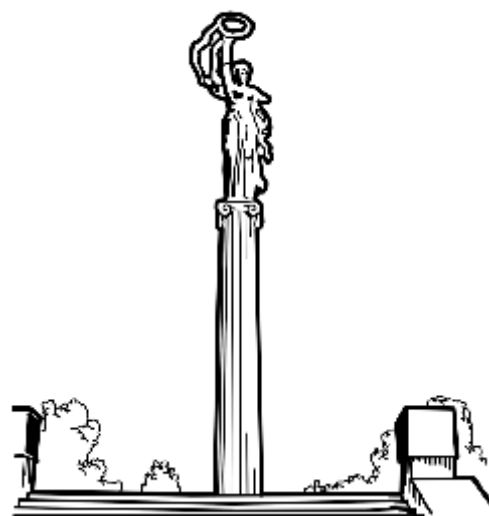
СВЯТІ ТА ПАМ'ЯТНІ МІСЦЯ Й ПАМ'ЯТКИ ПОРЯД З НАМИ, ТУРБОТА ПРО НИХ

Серед пам'яток історії й культури особливо виділяються святі місця. Це різні стародавні храми, могили святих, пам'ятники людям, що віддали життя за свій народ, Батьківщину, та ін. Святими місцями також вважаються об'єкти природи (джерела, дерева, гори, пагорби або скелі незвичайної форми, кам'яні плити тощо), що, на думку людей, мали надзвичайні властивості, тому могли дарувати фізичні та духовні сили, насагу жити й робити гарні вчинки. Деякі з них не дуже відомі й навіть не вважаються за пам'ятки, що охороняє держава. Проте для когось із людей ці святі місця є особливо цінними, значущими.

Святий – чистий,
досконалий,
праведний, проинятий
високими почуттями,
божественний

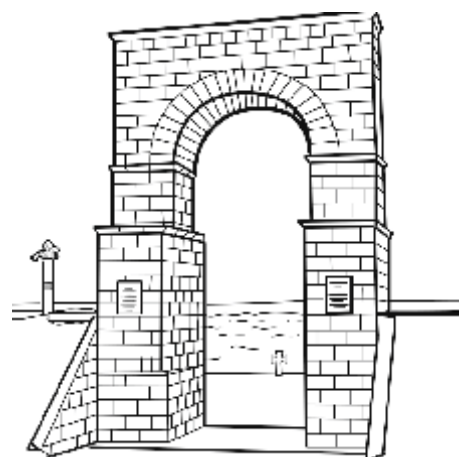
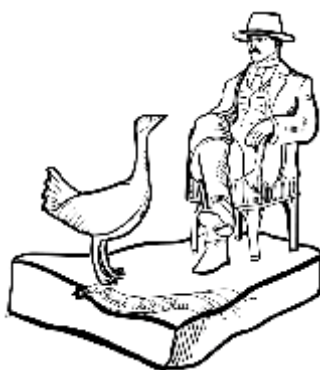
З'єднай назву з малюнком.

Греко-Софійська церква

Кам'янська січ

Парк Слави

Пам'ятник Ф. Е. Фальц-Фейну

Напиши, які святі чи пам'ятні місця ти знаєш у своєму населеному пункті або поблизу нього.

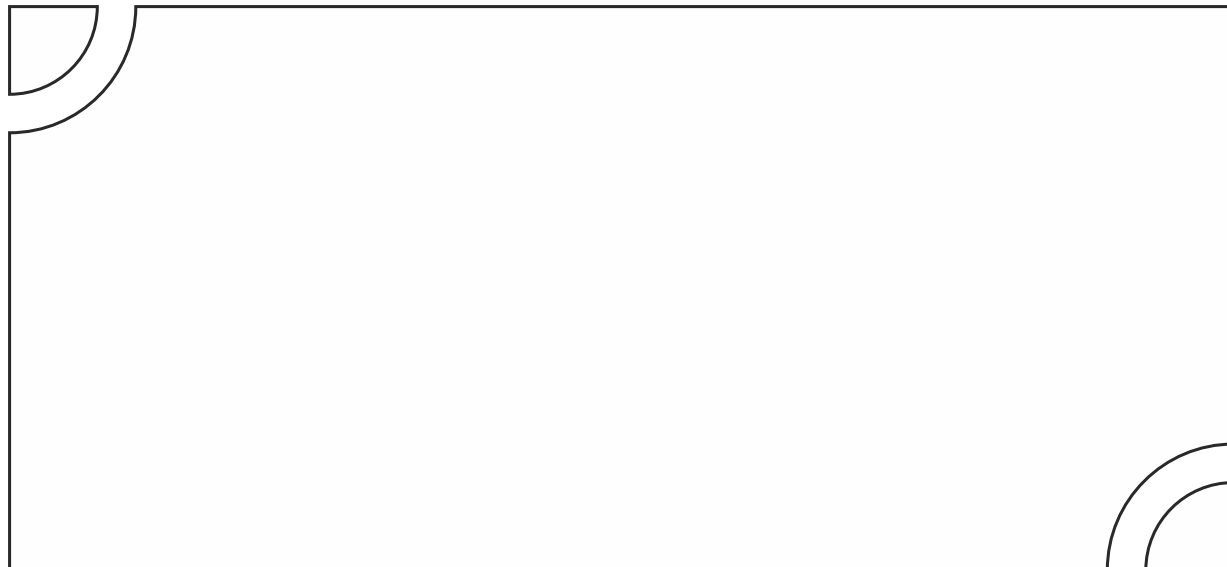

Поміркуй вголос,
чому люди вважають
ці місця святими.
Для чого вони
їх відвідують?

Намалюй або принеси фотографію якого-небудь пам'ятного чи святого місця, яке відвідав/відвідала ти або твої близькі.

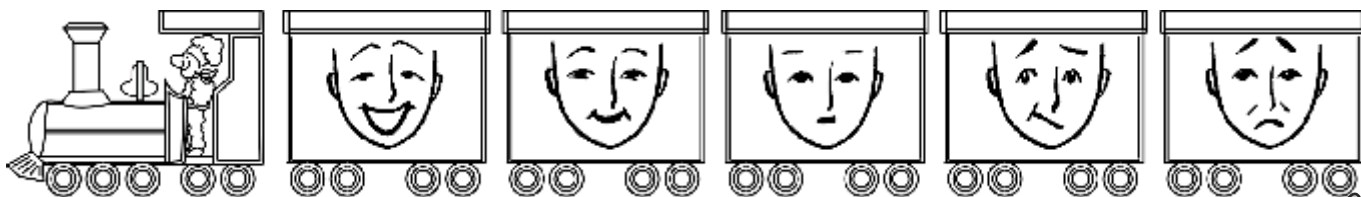
Поміркуй вголос, що означає «охороняти пам'ятник». Як потрібно піклуватися про нього? Наведи приклади шанобливого й нешанобливого ставлення до якої-небудь пам'ятки або святого місця.

Порадься з близькими і дай відповідь на запитання: яку допомогу могла б надати твоя сім'я для збереження пам'ятників у твоєму регіоні?

Напевно, й у твоєму населеному пункті є пам'ятки чи святі місця, до яких приходять тільки частина жителів села або міста, – це старі будівлі, у яких колись молилися їхні прабабусі й прадідусі, кладовища, пам'ятники визначним подіям та ін. Можливо, у твоїй сім'ї не заведено відвідувати святі місця або пам'ятники, створені руками інших людей, несхожих на твоїх близьких. Але це не означає, що ти маєш нешанобливо ставитися до них. Адже будь-яка пам'ятка – це духовне багатство не лише однієї групи людей, а й усіх жителів країни, всього людства. Тому у 2000 році в нашій країні був ухвалений закон «Про охорону культурної спадщини», який говорить про те, що турбота про збереження пам'яток є обов'язком кожної людини.

РІЗНОМАНІТТЯ КУЛЬТУР ХЕРСОНЩИНИ

Нарód – жителі країни або велика група людей, об'єднаних спільною територією, мовою, культурою й самоназвою

Плém'я – спільнота людей, пов'язаних родовими стосунками, територією, культурою, мовою й самоназвою

Херсонщина – неповторний край, у якому поєднуються культурні традиції різних історичних епох і народів. На нашій землі є загадкові кургани, що зберігають пам'ять про давні кочові племена кімерійців, скіфів, сарматів та інших. Безкраї степові простори Херсонщини пам'ятають, як тут тренувався герой давніх грецьких міфів Ахілл і відновлював свої сили Геракл. А ще в херсонських степах можна побачити «кам'яних баб» – статуї чоловіків-воїнів і жінок, які залишили скіфи і половці. Стародавні поселенці вірили, що в статуях живе дух предків, від містичної сили яких залежить урожай і добробут, тож якщо їх потурбувати – біди не минути. Розглядаючи старовинні пам'ятки, будьте шанобливі – це наша з вами спільна історія і спадок.

Прочитай вірш Олени Кордіс «Європейська сім'я». Підкресли, як себе називають люди, які живуть у різних куточках Землі. Чи знайомі тобі ці назви? Як ти гадаєш, чи можна цих людей зустріти на Херсонщині? Поміркуй: чому авторка закликає людей об'єднуватися?

Французи, німці, італійці, українці –
Ми європейці, ми одна сім'я.
Поляки, росіяни, шведи і англійці –
Для нас матуся рідна – це Земля.
Ми побратаємось, з'єднаєм наші сім'ї
Через красу культури, через спорт.
Ми спільні волею і духом вільні,
Ми європейці, ми один народ!

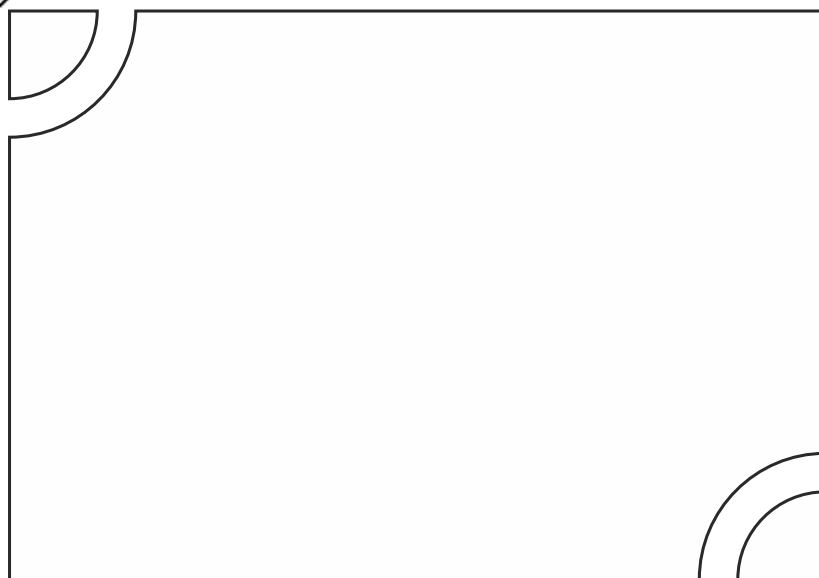
У Херсонському регіоні завжди жило багато різних людей. Чому люди приходили і оселялися тут? По-перше, Херсонщина – дуже красива і різноманітна: тут є степи, моря, річки. По-друге, наша область зручно розташована – через неї й у давнину, і сьогодні проходить дуже багато важливих торговельних шляхів, що пов'язують північ і південь, захід і схід. Подорожуючи, сюди приходили різні народи, кожна людина могла знайти собі тут заняття до душі. Багато людей закохалися в цей край і, оселившись, стали жителями Таврії. Херсонщина стала для них спільною домівкою – теплою, гостинною й затишною. Так само як і дороги, тут переплелися різні мови і культури, що й сьогодні живуть у доброму сусідстві, розвиваються, взаємно збагачуючи одна одну.

Херсонщина – музей просто неба, а твій регіон – це зала цього музею. Щоб скласти екскурсію цією залою, пригадай, які пам'ятки є там, де ти мешкаєш. Дізнайся, які племена або народи їх створили. З якими подіями вони пов'язані?

Намалюй, як ти собі уявляєш людей, які жили у твоєму населеному пункті багато років тому.

Познач або допиши назви представників різних культур, які сьогодні мешкають у твоєму населеному пункті.

АЗЕРБАЙДЖАЊЦІ

АРАЊИ

БІЛОРУСИ

БОЛГАРИ

ВІРМЕНІ

ГРЕКИ

ГРУЗІЊИ

ЄВРЕЇ

КИТАЊЦІ

КОРЕЊЦІ

КРИМСЬКІ ТАТАРИ

МОЛДОВАЊИ

НІМЦІ

ПОЛЯКИ

РОЊИ

РОСІЊИ

РУМУЊИ

ТУРКИ

УКРАЊЊЦІ

ШВЕДИ

Відгадай загадки про різні засоби пересування й поміркуй, на чому ще приїздили люди на Херсонщину в давнину й приїздять у наш час.

Без ніг біжить, без голосу кричить,
очі – мов коло, та не бачить нічого.
(Автомобіль)

Kierownica, dzwonek, koła z oponami.
Jedzie na nim Piotrek i rusza nogami.
Кермо, дзвоник і колеса,
рухається з місця ногами.

Полотно, а не доріжка,
кінь біжить – сороконіжка.
(Поїзд)

(Велосипед)

Не бджола, а гуде, не птах, а летить.
(Літак)

Біжить візок через струмок
і слід за собою замітає.
(Човен)

Розфарбуй той національний костюм, який тобі подобається найбільше.

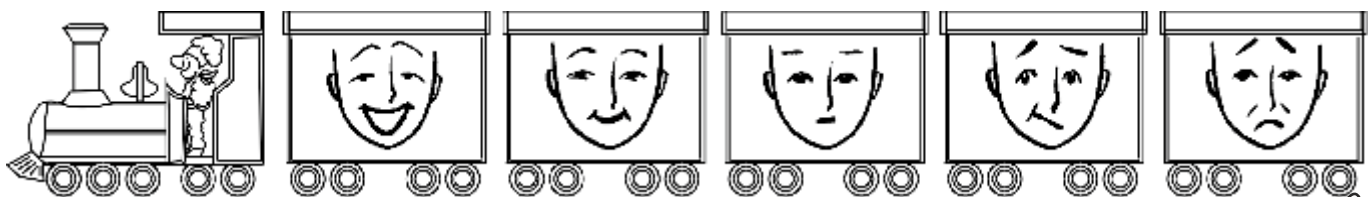
Напиши, у які національні костюми одягнені діти, що танцюють у колі (дивись також на обкладинці зошита).

Поміркуй вголос, що трапилося б, якщо б усі люди, що тебе оточують, раптом стали схожими одне на одного.

Усі мешканці Херсонщини дуже гостинні. Коли в дім приходять гості, вони обов'язково пригощають їх. А яке частвування може обійтися без хліба? Усі народи виготовляють хлібні вироби з борошна і води, але назви, форма цих виробів, піч, у якій їх випікають, бувають різні. Постарайся правильно з'єднати назви народів і тих хлібних виробів, які вони особливо люблять готувати.

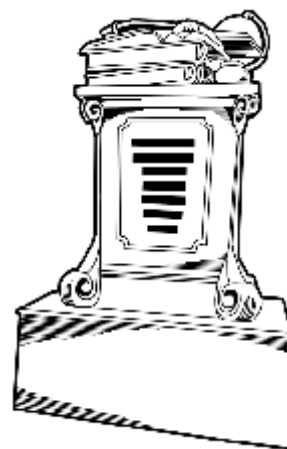
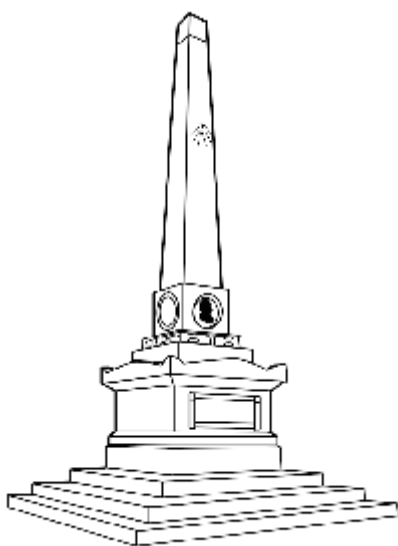
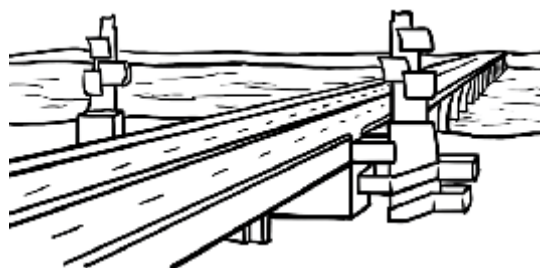
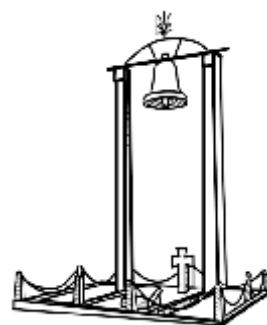
ПАМ'ЯТКИ ТА СВЯТІ ЧИ ПАМ'ЯТНІ МІСЦЯ, ЯКІ НАС ОБ'ЄДНУЮТЬ

Ти вже знаєш, що на Херсонщині здавна жили представники різних племен і народів. І всі вони залишили після себе яку-небудь пам'ять – у легендах, казках, назвах водоймищ, населених пунктів, в археологічних або архітектурних пам'ятках. Ці пам'ятки дуже цінні для їхніх нащадків, що живуть у нашому краї. Але є пам'ятники, які дорогі всім жителям Херсонщини без винятку, навіть тим, хто нещодавно почав називати цю землю своєю оселею. Наприклад, це пам'ятник знаменитим співвітчизникам або значущій події, що тут відбулася, пам'ятник захиснику Батьківщини, пам'ятник Дружбі, Знанню, Єдності, Любові, Свободі та іншим важливим для людей цінностям. Ці пам'ятки можуть об'єднати не тільки всіх жителів твого населеного пункту, Херсонщини, а й всієї України.

Співвітчизники – люди, що мають спільну Батьківщину; вихідці з однієї країни

Роздивись уважно малюнки разом із батьками або вчителем/вчителькою. Розпитай їх, як ці пам'ятники та пам'ятні місця можуть об'єднувати людей.

Розкажи, який пам'ятник тобі сподобався найбільше і чому.

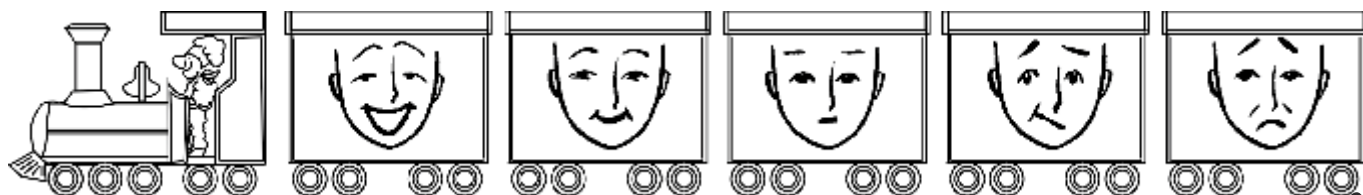
Подумай та запиши правила поведінки під час відвідування пам'яток.

Придумай і намалюй який-небудь добрий, веселий пам'ятник, який би об'єднав твоїх однокласників і однокласниць чи навіть усіх мешканців твого населеного пункту.

Придумай і напиши його назву.

ЗНАЙОМСТВО З РІЗНОМАНІТТЯМ СПОРУД АРХІТЕКТУРА. КУЛЬТОВІ СПОРУДИ

Архітектурою – це мистецтво розташовувати, будувати й прикрашати будівлі

Споруда – будь-яка велика будівля різного вигляду й призначення

Є багато споруд, перед якими хочеться зупинитися й ретельніше їх роздивитися. Серед них є як сучасні будівлі, так і ті, що були побудовані дуже давно. Усі вони створені за законами краси, які були описані людьми ще в старовину. Із зведення цих законів і виникла архітектура – наука про будівництво красивих і зручних будівель.

Різноманітність видів споруд, які нас оточують, залежить від рівня розвитку суспільства, від побуту й культури людей, які живуть у регіоні, від рельєфу й клімату, а також від будівельного матеріалу й техніки спорудження. Усі будівлі, які ти бачив/бачила під час екскурсії, можна розділити на групи: 1) житлові, тобто ті, у яких живуть люди, 2) громадські – ті, куди люди приходять вчитися, відпочивати, працювати, вирішувати важливі питання, 3) культові – ті, у яких люди моляться й розмірковують.

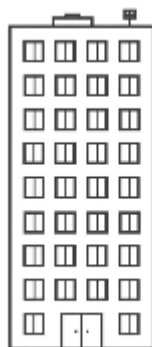

Розглянь малюнки й покажи стрілочками, до якої групи будівель вони належать.

ГРОМАДСЬКІ

ЖИТЛОВІ

КУЛЬТОВІ

Напиши, які громадські будівлі є у твоєму населеному пункті.

Прочитай вірш Володимира Орлова в перекладі Ольги Тимохіної. Розкажи, чи був/була ти колись на будівельному майданчику.

Ось майданчик будівельний.
Тут стоять умілі вельми
Трактори, вантажівки,
Екскаватори, котки.
Автокран все тягне шию,

Мов жирафа довгошия.
Всі вони з майстерним хистом
Нам будують нове місто.
І будинки зводять нам,
А також високий храм.

Відгадай загадки про знаряддя та машини, які ти можеш побачити на будівельному майданчику.

У мене в хазяйстві є штука така –
З маленькими сходами, переносна.
Стоячи на ній, можна стіни білити
Або зручно лампочку
в люстру вкрутити.
(енигадед)

Рот залізний, хвіст дерев'яний.
(Сокира)
Сто один брат – усі в один ряд
зв'язані стоять.
(нежка)
(Паркан)

Швидко гризе, дрібно жує,
Сама не ковтає.
Що це, хто відгадає?
(вжлгид)

Ростом невеличка, ні звір,
ні пташка, а землю риє,
будинок будує.
(втапоц)

Будівельнику без них нічого робити,
Не збудує школу, дім і садок, де діти.
Починається на «Це»,
здогадалися, що це?
(Цегла, цемент)

Землю він ковшем копає.
Якщо треба – засипає
Яму або котлован.
Він машина – титан!
(Екскаватор)

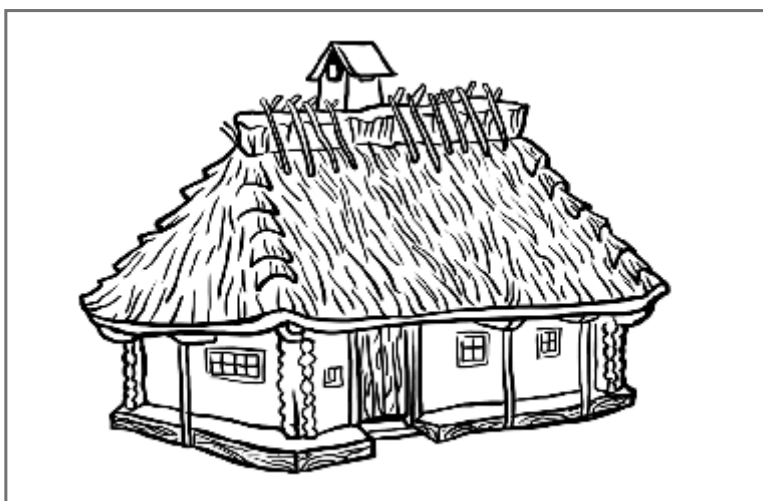

Чи знаєте ви, що архітектура – це не просто будівлі й споруди, а ще й мистецтво організовувати простір, необхідний для життя та діяльності людей. За призначенням архітектуру поділяють на три основні види: 1) містобудування (створення нових міст, селищ, реконструкція старих міських районів і так далі); 2) архітектура об'ємних споруд (житлові будинки, театри, школи, магазини, заводи, фабрики); 3) ландшафтна архітектура (сади й парки, міські сквери, бульвари, басейни, фонтани). Тому й архітектори бувають різні: хтось уміє придумувати красиві будівлі, хтось – фонтани й альтанки, а хтось проектує міста.

Прочитай текст і згадай, чи бачив/бачила ти в місті чи селі мазанки. Чи ти заходив/заходила у ці будинки й що незвичного ти там побачив/побачила? Чим відрізняються традиційні давні житла від сучасних?

У Херсонській області будували переважно хати каркасного типу, тобто робили каркас стін із хмизу, обмазаного глиною, що була замішана на гною та різаній соломі. Найбідніші робили прості хати – мазанки. Будівельним матеріалом були солома, очерет та глина. Для цього вони зводили дерев'яний каркас, обмазували його глиняним розчином, білили, а дах щільно покривали шарами очерету чи соломи – сухими стеблами жита. Такі хати були доволі комфортними: влітку вони чудово тримали прохолоду, а взимку – тепло. Більш заможні люди для такої хати виготовляли саморобну сирцеву цеглу – із суміші глини, соломи та інших домішок, яку формували й висушували на сонці. З каміння, дерева та цієї цегли зводили стіни, які надалі покривалися побілкою на вапні. Дах також покривали соломною чи очеретом. А ще у причорноморському степу будували будинки з дикого каменю (буту) та мастили глиною. Усередині стіни обмазувалися сумішшю глини з соломною або закладалися глиняними вальками, як цеглою. Дах таких будинків покривався черепицею й мав довгий виступ, який захищав вікна будинку від палючого літнього сонця.

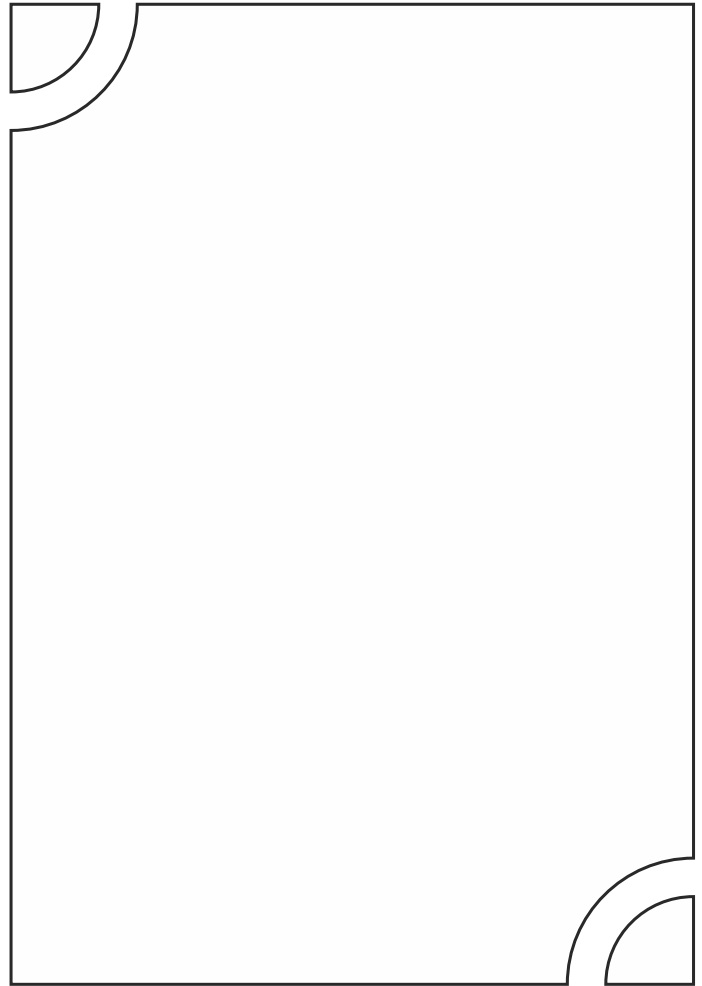

На Херсонщині хата зводилась майстрами-чоловіками, а трималась на майстринях-жінках. Як будь-яка пташка турбується про своє гніздо, так і жінка турбувалася про красу та затишок у хаті. Господарки розмальовували стіни. Для розпису використовували кольорову глину, розтерту та розведену на молоці й фарбах, сажу, вохру. Фарбу наносили пір'ям, колоссям, кукурудзяними качанами. Над вікнами прикрашали орнаментом. Між вікон малювали квіткові букети.

Прочитай вірш Василя Симоненка «Прощання Ф. Кравчука... зі старою хатою». Як ти гадаєш: чому автор пише про хату як про живу істоту? Намалюй ілюстрацію до цього вірша.

Ти стоїш, небагата й непишна,
Виглядаючи з саду в луг.
Рясний цвіт обтрусили вишні
На солом'яний твій капелюх.
Ти приймала і щастя, і лихо,
Поважала мій труд і піт,
Із-під сірої теплої стріхи
Ти дивилася жадібно в світ.
Відчиняла ти лагідно двері
Для нового життя й добра,
Друзів кликала до вечері,
Рідна хата моя стара.
В нову хату ідуть твої діти
З сміхом, з піснею, як вогнем.
Як же радість тобі втаїти
Під старечим своїм брилем!
Ти була мені наче мати,
Ти служила мені як могла –
Кожна кроквочка, кожна лата
Не жаліла для нас тепла.
Тож сьогодні і в тебе свято,
В шибках вогники голубі.
Переходячи в нову хату,
Говорю я: спасибі тобі!

Під час прогулянки своїм населеним пунктом ти, напевно, звернув/ звернула увагу на те, що серед житлових і громадських будівель інколи зустрічаються особливі споруди – з незвичайними високими дахами, куполами, башточками або дзвіницями. Це культові будівлі, у яких люди моляться, слухають мудрих людей і розмірковують. Такі будівлі називають храмами, тому інколи бібліотеку, музей або театр – місця, де люди теж залучаються до мудрості, до знань і до прекрасного, – називають храмом науки або храмом мистецтва.

На Херсонщині люди були завжди гостинними й добрими сусідами, тому тут можна зустріти не лише різні культури, а й різні релігії. У Херсоні та в деяких населених пунктах Херсонської області

можна побачити стрункі, спрямовані ввись католицькі та протестантські храми – костьоли або кірхи; урочисті, з високими башточками мінаретів мусульманські мечеті; красиві та строгі іудейські синагоги; величні православні церкви із золотими куполами; а нещодавно з'явилися ще протестантські (зокрема, баптистські) будинки молитви, де нема ікон, скульптур тощо. У цих храмах люди, що належать до різних релігій, шукають свій шлях до Бога, до Істини, але об'єднує їх те, що вони хочуть стати чистішими й кращими. Херсонщина може пишатися пам'ятками культової архітектури, наприклад Покровською церквою в Качкарівці чи дерев'яною Свято-Введенською церквою в Бериславі.

Релігія – погляди та уявлення, засновані на вірі в Бога; в давнину – віра в незрозуміле, в чудодійні сили природи та істот

Культ – релігійне служіння божеству; захоплення, поклоніння, шанування

Поміркуй вголос, чим відрізняється зовнішній вигляд культової будівлі від іншої споруди.

Намалюй яку-небудь культову будівлю, яка є у твоєму населеному пункті або яку ти бачив/бачила під час екскурсії. Запиши її назву.

Проведи кольоровими олівцями по лініях, що з'єднують назву культової споруди з малюнком.

ДЗВІНИЦЯ

КА́ПИЩЕ

КІ́РХА

КОСТЬО́Л

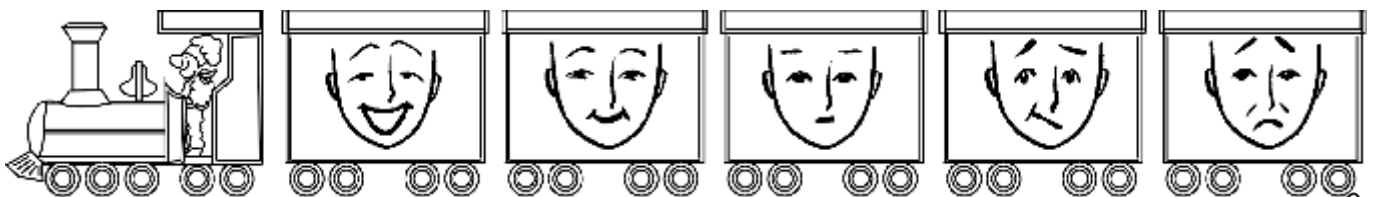
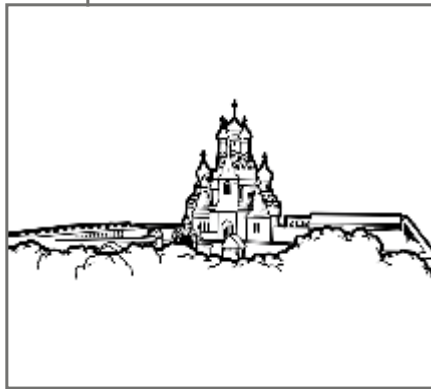
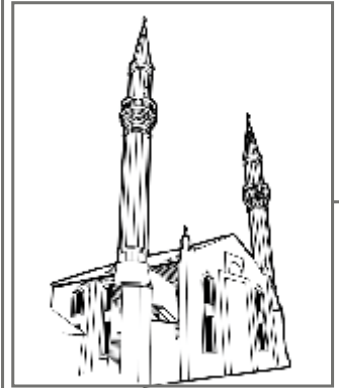
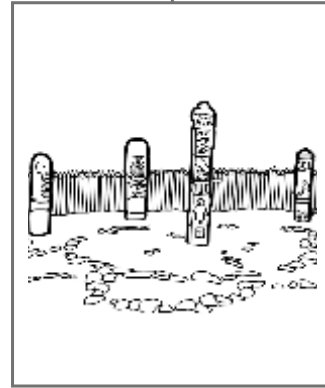
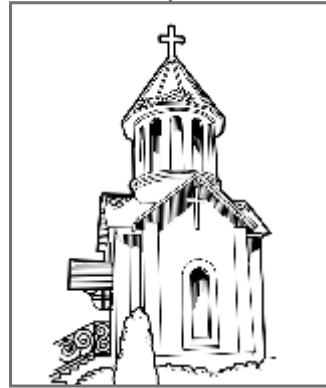
МЕЧЕ́ТЬ

МОНАСТІ́Р

ПА́ГОДА

СИНАГО́ГА

ЦЕ́РКВА

ЗНАЙОМСТВО З ПРОФЕСІЄЮ АРХІТЕКТОРА

Архіте́ктор – у перекладі з грецької мови «старший будівельник», фахівець зі спорудження будинків

Проє́кт –
1) розроблений план побудови, спорудження чого-небудь;
2) запланована справа або викладення її письмово чи в кресленнях

Прочитай вірш Наталії Тріщ «Мій тато архітектор». Що нового ти дізнався/дізналася про цю професію?

Архітектор в мене тато,
І робота в нього – свято,
Бо дарує радість всім,
Він новий будує дім.
Олівцем він на папері
Ставить стіни, вікна, двері.
Ось дитяча, тут вітальня,

Ванна, кухня, світла спальня,
Є робочий кабінет
І, звичайно, Інтернет.
Заживуть в будинку люди,
Буде гамірно усюди,
Домалюють щастя й сміх,
Бо татусь цього не зміг.

Прочитай текст і поміркуй, чи були б міста та селища нашого краю такими гарними й неповторними, якщо б у них не жили й не працювали люди з різних куточків світу, які збагачували Херсонщину культурним надбанням своїх народів.

Херсонщина славиться своїми пам'ятниками архітектури, що спроектували талановиті архітектори, відомі далеко за межами нашого краю. На жаль, майже не збереглися споруди, що з'явилися тут у сиву давнину – на поселеннях скіфів та греків, укріпленнях давніх русів і литвинів, у татарських і турецьких фортецях, укріпленнях і поселеннях запорозьких козаків. Найдавнішими спорудами Херсонщини, якими можна помилуватися і зараз, є церкви, наприклад дерев'яній церкві в Бериславі вже майже 300 років! Але не збереглося прізвище її архітектора. Місто Херсон спочатку будувалося як фортеця, тому його першими архітекторами були не тільки містобудівники, а й інженери і військові – росіяни Іван Старов, Микола Корсаков, француз Карл Буржуа та інші. Пізніше над проектуванням Херсонського порту, населених пунктів Херсонщини, укріплень і доріг працювали також бельгієць Франц де Волан, голландці Бернард Фон-дер-Фліс і Вікентій Ванрезанд, італієць Франческо Боффо, німець Пауль Клейн, француз Моріс

Дестрем та інші. Багато сучасних пам'яток архітектури Херсона були побудовані за кресленнями місцевих архітекторів – Давида Бунцельмана, Казимира Квінто та інших, які також належали до різних культур і змогли творчо поєднати у своїх проектах різноманітні стилі та епохи.

Прочитай уривок із вірша Івана Драча «Будівельники». Розкажи, як ти думаєш, чим професія архітектора відрізняється від професії будівельника.

За селом, коло струмка,
Де ялиночка струнка,
Йде робота без упину:
Там дівчата місять глину,
А Тимко мурує дім, –

Світла радість буде в нім.
Павлик також не нудьгує,
Вікна й двері він майструє...
І росте мале село,
Ще такого не було.

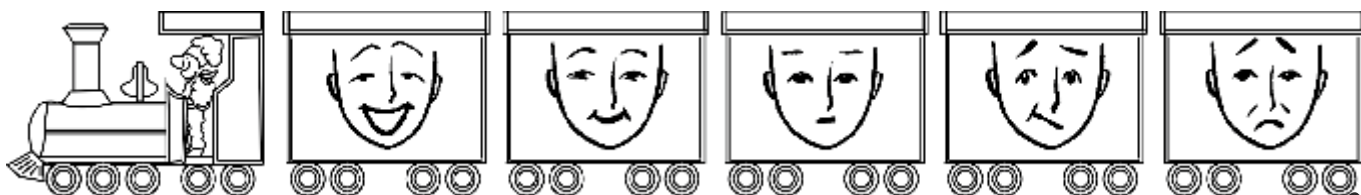
Прочитай уривок із вірша кримськотатарського поета Нузета Умерова «Наш дім» у перекладі Ольги Тимохіної. Напиши, представники яких ще професій допомагають архітекторові втілити в життя його задуми.

Прийшли будівельники і помаленьку
Для нас змурували будинок новенький.
І теслі прийшли, щоб хутчій якомога
Були в домі двері, і вікна, й підлога.
Електрики дріт закріпили цвяхами,
І дім засміявся надвечір вогнями.
А газівник підключив піч до газу,
І стала духовка гаряча відразу.

Уяви, що ти виріс/
виросла і став/стала
архітектором/архі-
текторкою. Приду-
май і намалюй бу-
динок, у якому
жила б твоя сім'я.
Розкажи чим він
відрізняється від
будинку, у якому
ти живеш зараз.

ІНТЕР'ЄР У РІЗНИХ АРХІТЕКТУРНИХ СПОРУДАХ. ПРИКРАШАЄМО СВОЮ ОСЕЛЮ

Інтер'єр – внутрішній простір будівлі, приміщення, а також його облаштування та художнє оздоблення

Начіння – різні предмети домашнього вжитку (посуд, інструменти та ін.)

Відгадай загадки.

Хоч у нас чотири ніжки,
Ми не мишки і не кішки.
Хоч і маємо ми спинки,
Ми не вівці і не свинки.
Ми не коні, хоч на нас
Ви сідали безліч раз.
(Стіл!)

Є комп'ютерний, письмовий
І кухонний кольоровий.
Ми за ним навчаємось
І ще їмо та граємось.
(Стіл)

Одяг у собі збирає,
По полицках розкладає.
Є стандартна, є висока,
Є вузька, а є глибока.
(ефет)

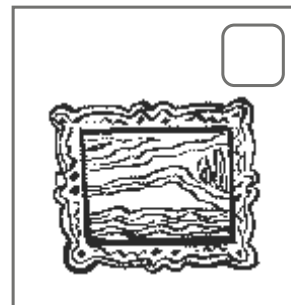
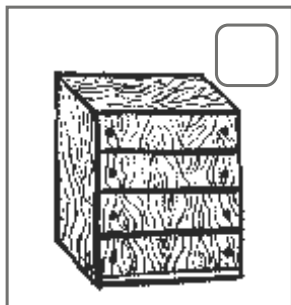
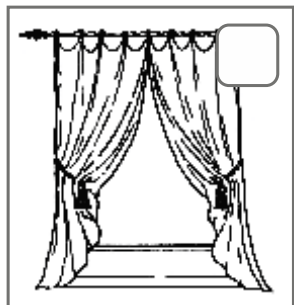
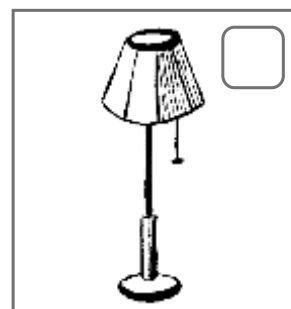
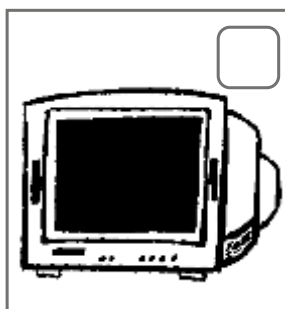
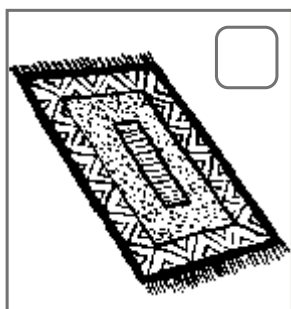
Односпальне чи двоспальне,
Прямокутне чи овальне.
Ми на ньому лежимо,
А як ніч прийде – спимо.
(оажі)

Йде років двісті, але стоїть на місці,
Лічить людський вік, але не чоловік.
(жинніт)

Він не ліжко, хоч спимо,
Лежимо і сидимо.
Не простий, а розкладний,
Невеликий і зручний.
(нван)

Вибери ті предмети, які, на твою думку, допоможуть зробити будь-яку кімнату зручною та затишною.

Скільки кімнат у будинку або квартирі, у якій ти живеш? Напиши, як вони називаються твоєю рідною мовою.

Розкажи про свою улюблену кімнату за планом:

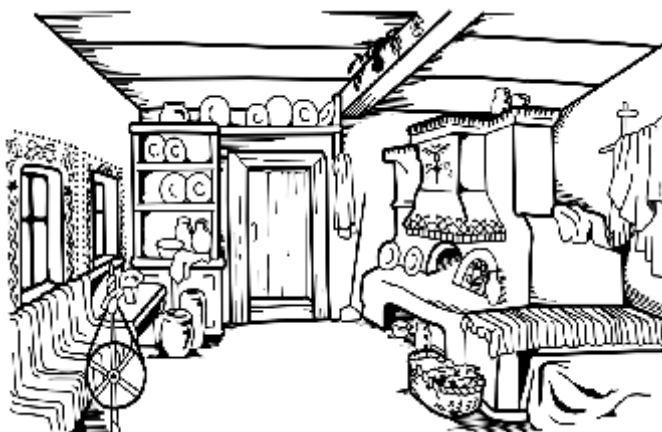
1. Скільки вікон у твоїй кімнаті, якого кольору стіни, стеля.
2. Які меблі стоять у кімнаті, якого вони кольору.
3. Які речі, предмети роблять цю кімнату красивою, зручною й затишною (квіти, книги, світильники, штори тощо).

Намалюй, яким ти бачиш інтер'єр своєї власної кімнати в майбутньому. Не забудь розфарбувати малюнок.

Найбільш поширений тип старовинної української хати – це житло з трьома приміщеннями: центральне – сіней, а ліворуч та праворуч від сіней будувалися комора та житлова кімната, яку також називали «хата». У яку б українську хату ми не зазирали, скрізь знаходимо те саме: вхід до хати – із сіней, відразу ж біля входу з одного боку – піч у кутку, з другого – в іншому кутку або біля печі – полиця для посуду, чи мисник. Між піччю і вузькою стіною хати розміщений піл, тобто дерев'яний поміст, на якому спали, або пересувне ліжко. На покутті, під іконами, ставлять стіл, уздовж стін – лави, біля столу ще ослін, або рухома лавка. Над ліжком або полом підвішена на прикріплених до стелі шнурах жердка, на яку вішали одяг, також поруч до стелі підвішували й колиску, якщо в хаті була мала дитина. Речі зберігалися у скрині – великому дерев'яному ящику з кришкою, – яка зазвичай була гарно оздоблена мальованими квітами чи різьбою.

(За Ф. Вовком, 1916 р.)

За давніх часів як зовнішній вигляд, так і інтер'єр помешкань у різних народів Херсонщини в основному були схожі. Відмінності були пов'язані лише з місцем проживання людей (у степу або на узбережжі). Трохи відрізнялися також опалювальні системи, назви кімнат і релігійні предмети. Наприклад, будинки євреїв відрізнялися від українських. Як правило, їх розплановували так, щоб мати вихід одразу на вулицю, а вікна і двері були більших розмірів, ніж в українських хатах. Оскільки торгівля була основним їхнім заняттям, то часто житло ставало й крамницею. Якщо в українській хаті повсякденний одяг тримали на жердці, то у євреїв його чіпляли на позабиваних у стіну цвяхах та кілках. Не було по єврейських хатах лав та ослонів – користувалися стільцями. Цікаво, що у євреїв зазвичай було більше посуду. Це пов'язано із релігійною традицією: наприклад, для молочних і м'ясних страв кожна господиня тримала окремі горщики. Гріх було також готувати рибу в молочному чи м'ясному горщику. Був і спеціальний пасхальний посуд – як столовий, так і кухонний. Ним користувалися тільки раз на рік.

Прочитай вірш В. Шаповалова «Хата біла моя». Згадай сільський будиночок твоїх бабусі і дідуся або будь-яку стару хату, яку ти бачив/бачила. Яке там було начиння? Чи є щось спільне у твоїх спогадах і спогадах автора вірша? Як ти гадаєш: чому автор називає свою хату оберегом? З якими запахами асоціюється рідний дім у тебе? Розкажи, якого кольору будинок, у якому ти зараз живеш. Які рослини ростуть біля нього?

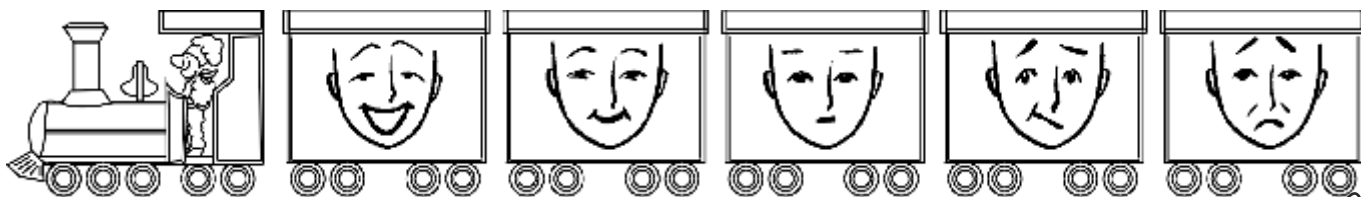
У дворі – матіола і м'ята,
І хоч скільки часу не мине,
Хата біла моя, біла хата,
Завжди кличеш до себе мене!
І які б не були лихоліття,
У якій би не був стороні,
Мальв дитинства розквітлих суцвіття
Не забути ніколи мені...
Лад у хаті розмірений, звичний,
Скриня, покуть і рідний поріг,

Хліба свіжого запах закличний –
Хата біла – то мій оберег!
Оберіг, який завжди зі мною,
У яких би не був я краях,
Підпира мене хата стіною
У нелегких життєвих боях...
Хата біла моя, біла хата,
Повертаю до тебе не раз:
У дворі – матіола і м'ята,
А на тині цвіт мальв не погас.

У давнину предки кримських татар жили в будинках, які називали «ев». Двері із сіней «аят» вели у дві кімнати з глиняною підлогою: кухню «аш-ханá», або «балабáн-ев», і вітальню «собá» («одá», «конáк»). У першій з них було величезне вогнище, схоже на широкий камін з трубою, усередині якого висів на ланцюзі казан. Біля протилежної стіни можна було побачити кам'яний піл «тапшáн», де ставилося всяке начиння. Уздовж стін на низеньких підвищеннях слалися матраци й подушки для сидіння «міндér», біля передньої стіни з вікнами тягнулася дерев'яна лавка «бардáх-тахтá» для глеків з водою й мідного посуду. В одному з кутів кімнати обгороджувалося місце – маленька комірчина для обмивання «хамáм». Полички по стінах «раф», ніші в стінах, що правили шафками, круглий низенький столик для їжі «софрá», що висить на цвясі, довершували обладнання кімнати. Вітальня не мала вогнища й була цілком обвішана тканими або вишитими настінними рушниками «хібріз». Де-небудь зовні була ще особлива, куполоподібної форми піч «фуру́н» для випікання хліба.

(За Б. Куфтіним, 1920-ті рр.)

КУТОЧОК ПРИРОДИ В КЛАСІ Й УДОМА

Відгадай загадки про тварин.

У хаті зачинилася,
Тихенько причаїлася
Та сидить німа від страху.
Ви впізнали? _____
(Чєрєпєч)

У хаті я мишей ганяю,
Вуса ще з дитинства маю,
Миюсь лапкою щодня.
Я пухнасте _____
(внєшкє)

В нас гуляє біля тину,
Має носик-намистину,
Схожий він на будячок.
Це колючий _____
(жєжє)

Довгі вуха, куций хвіст,
До мисливства в нього хист:
Все знаходить навмання.
Це маленьке _____
(плєшкє)

У лусці мої боки –
Вони холодні та слизькі.
Плавать можу досхочу,
Але все життя мовчу.
(Рибє)

Повзун повзе, на базар голки везе. (жєжє)
Є крила, а не літає. (Рибє)
Двічі родиться, а раз умирає. (Плєшкє)
Без рук, без ніг, а по землі ходить. (Зм'єя)

Намалюй тварину або рослину, про яких ти піклуєшся вдома.

Розкажи про свого улюбленого вихованця – тваринку або рослину.

Клімат –
стан повітря в якій-небудь
місцевості, погода.
Мікроклімат –
кліматичні умови, створені
в обмеженому просторі

Фітонциди –
леткі речовини,
що виділяються
рослинами. Вони
здатні вбивати
мікроби

Напиши, якого вихованця ти мрієш мати у своїй оселі, коли станеш дорослим/дорослою.

Кімнатні рослини – це живі істоти, наші тихі й безмовні супутники. Вони нічого не просять, але здатні відповідати на турботу. Коли їх поливають, спускають землю, підживлюють, вони зростають і гарно квітнуть. Багато з них є прибульцями з інших країн, їхніми посланцями, які передають привіт з різних куточків землі й можуть стати провідниками в далекі, цікаві світи. Наші зелені друзі не лише тішать око, а й дуже корисні для здоров'я людей.

Рослина, як і людина, дихає киснем, але вона також уміє виробляти кисень і збагачувати ним повітря. Рослини здатні поглинати з повітря шкідливі речовини, пил, бактерії. Так, наприклад, вирощувані в горщиках плющ, фікус, хлорофітум та інші рослини очищають повітря квартири від різних шкідливих хімічних домішок. До речі, з цією метою хлорофітум навіть брали на борт космічного корабля. Є рослини із сильним запахом, такі як бегонія, герань тощо, які виділяють особливі леткі речовини – фітонциди. Вони вбивають мікроби в приміщеннях і створюють здоровий мікроклімат. Не випадково болгарки називають герань «здравець» і висаджують її в кожній домівці, у саду або на підвіконні.

Коли люди доглядають кімнатні рослини, вони залучаються до живої природи, розслабляються й відпочивають. Деякі наші зелені вихованці можуть не лише заспокоювати людину, а й регулювати роботу її серця, полегшувати головний біль тощо. Люди давно відзначили ці властивості кімнатних рослин, тому розведення й вирощування декоративних рослин у горщиках є популярним у всьому світі. Існує навіть особливий напрям у садівництві – фітодизайн. Майстри-фітодизайнери за допомогою квітів можуть не лише прикрасити приміщення, а й зробити його затишнішим і кориснішим для здоров'я людини.

Поміркуй вголос, для чого потрібні кімнатні рослини в класі.

Розкажи, як ти розумієш прислів'я.

Якщо хочеш отримати плоди – доглядай за корінням. (Вірменське)

Дерево, яке не садили, не жаліють. (В'єтнамське)

Попрацював – сад зустрічає, полінувався – ліс. (Караїмське)

Оберегаючи саджанці, оберегаєш життя. (Китайське)

Кожна квітка має свій запах, тільки мальована не пахне. (Українське)

Прочитай пісню-звернення «Гості з підвіконня» і скажи, назви яких кімнатних рослин ти вже знаєш. Які рослини ростуть у тебе в класі чи вдома? Як потрібно доглядати за кімнатними рослинами?

Виростаєм на віконці,
Зацвітаємо на сонці,
Від водиці зеленієм,
Другокласникам радієм.
Ви нас, діти, доглядайте
І водою поливайте.

Щоб могли ми воду пити,
Треба землю розпушити.
Любі учні! Час не гайте –
Наше листя протирайте.
В школі вашій для нас, квітів,
Найщиріші друзі – діти.

Вибери ті предмети, які допомагають доглядати за кімнатними рослинами. Домалюй ті предмети, яких, на твою думку, не вистачає.

Сім'я їде на місяць у відпустку. У квартирі залишаються кімнатні рослини, які потрібно поливати. Як бути? Спробуй знайти рішення, порадься з дорослими.

Спробуй прочитати вірш болгарською мовою і його переклад.

ПРОВИКНА СЕ ЗДРАВКО

Провікна се Здравко от камъка, камъка,
Здравко, мълко, цвѣте миризливко.
Що не дойдат мѳми да ме берат,
Здравко, мълко, цвѣте миризливко,
Че ази съм и зѳме, и лѣте,
Зѳме, лѣте, се зелено цвѣте.
Зѳме лѣжа под дебѣли прѣспи,
Лѣте лѣжа под зелѣни сѣнки.

ДИКА ГЕРАНЬ

З-під каменя цвіт дикої герані
Дівчат перестриває: «Ви куди?
Хіба у мене квіти не духмяні?
Чому не завітаєте сюди?
Зберіть червоних квіточок для мами
І подаруйте їй мою красу.
Для вас я зеленію під снігами,
Улітку – під деревами цвіту».

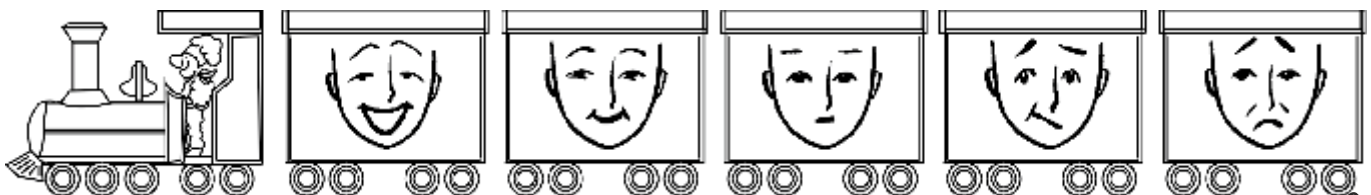
*(Поетичний переклад
з болгарської О. Тимохіної)*

Щоб твої зелені друзі почували себе затишно, добре зростали й були красивими, необхідно виконати декілька нескладних правил.

- ☺ Дізнайся, що корисно твоїй рослині та що їй може нашкодити.
- ☺ Вибери для неї зручний горщик і відповідний ґрунт.
- ☺ Правильно розмісти горщик у будинку чи квартирі, адже деякі рослини люблять сонце, а деякі краще ростуть у тіні.
- ☺ Регулярно поливай рослину. Не забувай постійно спущувати землю в горщику й додавати до неї корисні речовини та добрива.

Ритуа́л –
встановлений порядок
дій при здійсненні
якого-небудь обряду

Фунда́мент –
основа, що править
опорою для стін будівлі,
споруди

За давніх часів люди вірили, що необхідно виконувати спеціальні ритуали для того, щоб побудований будинок був міцним, теплим, затишним і щасливим. Існували чіткі правила, за якими обирали місце для будівлі. Не можна було ставити хату на колишній дорозі, у заплаві, у руслі пересохлої ріки. Люди перевіряли місце, на якому збиралися будувати. Господар майбутньої оселі потай від чужого ока після заходу сонця насипав на чотири кути жита: спершу – де мав бути покуть, потім – де піч, а далі – де припічок і постіль. До сходу сонця зерно перевіряли: якщо вони почорніли – місце вважалось невдалим. Зазвичай українці починали будувати хату навесні, коли місяць був повним. Перш ніж забити в землю першу палю, всю землю кропили свяченою водою, господар малював палицею на ділянці хрест, а вся родина читала молитву. У процесі будівництва фундаменту в його кути клали гроші з вірою, що в хаті завжди буде достаток. Гроші на кут майбутнього житла клали і росіяни, також під кожен кут вони підкладали монету, пасмо овечої вовни, підсипали зерно, ладан. Болгари, вірмени, гаґаузи, греки, кримські татари також ховали монети та молилися. Крім того, у давні часи вони приносили в жертву півня, окроплювали кров'ю кути майбутньої будівлі, влаштовували частування для своїх родичів, сусідів, односельців. Таким чином, на початку зведення хати люди робили такі обряди для майбутнього житла, які, за їхніми уявленнями, мали забезпечити добробут родини, її здоров'я та затишок.

Розкажи, що є спільним і відмінним у звичаях і ритуалах при зведенні будинку в культурах різних людей, які живуть на Херсонщині. Розпитай у дорослих, які обряди виконують у наш час.

З'єднай правильно обидві частини прислів'їв.

На кожен час

стіни із землі виростають. (Вірменське)

Спочатку масти дім усередині,

свої звичаї. (Грецьке)

Хто дім не будував, думає, що

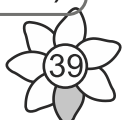
а потім ззовні. (Єврейське)

Хто багатьом допомагає,

повернеться сторицею. (Китайське)

Безкорислива допомога

у того багато помічників. (Узбецьке)

Розкажи, як ти розумієш прислів'я.

Найкраща допомога – це швидка і вчасна. (Арабське)

Χωρίς την καλωσύνη δεν δίνει όφελος η πίστη. Без доброго діла не дасть користі й віра. (Грецьке)

Взаємодопомога й бідних зробить багатими. (Китайське)

Талакъа иши тез битер. Толокою все швидко. (Кримськотатарське)

Eine Last wohl gefasst ist eine halbe Last. Добре підхоплена ноша – вже півноші. (Німецьке)

Без толоки як без руки: ні хати не зробиш, ні сіна не скосиш. (Українське)

Хто допомагає іншим – допомагає собі. (Японське)

За старих часів для зведення стін житла запрошували майстрів. Тоді для них готували подарунок: рушник, тканину, хліб, гроші тощо. Проте не кожна родина мала можливість оплачувати працю майстрів на всіх етапах будівництва. У більшості випадків під час зведення житла сім'ї допомагали родичі, друзі, сусіди. Вони копали землю для фундаменту, обробляли камінь, дерево, місили глину, мазали стіни тощо. Безкоштовну допомогу для швидкого виконання великих за обсягом робіт білоруси називали «талака», болгари – «меджія» або «тлака», кримські татари – «талаха», молдовани – «клака», росіяни – «помочі», поляки – «тлука», а українці – «толока». Толока відбувалася у святковому настрої, з піснями, жартами, а після закінчення роботи господар на знак вдячності щедро пригощав «толочан», запрошував музик для співів, танців, ігор. Господарів обов'язково купали в глиняному розчині, щоб вони «поріднилися» зі своєю хатою, стали з нею одним цілим. Під час обмазування чи біління обов'язково співали веселі пісні – не тільки для того, щоб самим було весело працювати, а й «щоб хата була веселою», щоб радісно жилося її мешканцям.

Напиши, як твоєю рідною мовою називають колективну безкоштовну допомогу в спорудженні будинку.

Розпитай своїх близьких, чи допомагали вони коли-небудь зводити будинок. Як це було?

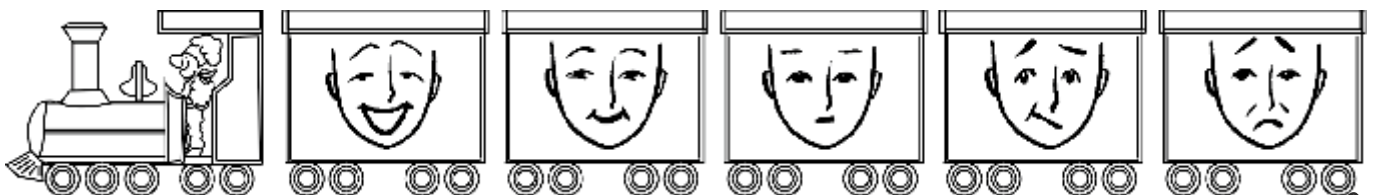
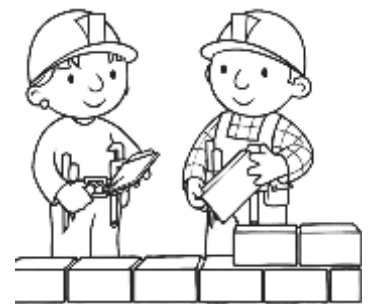
Якби твій/твоя сусід/сусідка будував/будувала будинок, чим би ти міг/могла допомогти? Напиши або намалюй.

Прочитай вірш поета-луганчанина Михайла Матусовського «Марш будівельників». Як ти гадаєш, чому автор називає професію будівельника «вкрай мирною»? Розкажи, чи хочеш ти у майбутньому оволодіти якоюсь спеціальністю, пов'язаною зі зведенням споруд та житла. Якою саме й чому?

Ой широкі наші вулиці,
Як ви сяєте кварталами!
То частинку серця нашого
В ці будинки вклали ми!
Там піднявся міст над берегом,
Тут – палац, достойний подиву.
– Та то ж ми все, будівельники,
День у день увись підводимо, підводимо!
Скоро вже в новім будинкові
Новосілля справлять весело.

Багатьом дарує радощі
Наша мирна вкрай професія.

СВЯТКУВАННЯ НОВОСІЛЛЯ В КУЛЬТУРАХ РІЗНИХ ЛЮДЕЙ, ЯКІ ЖИВУТЬ НА ХЕРСОНЩИНІ

Новосілля – переселення в нове житло

Входи́ни, або новосілля, – свято, яке влаштовують з приводу переселення на нове місце

Напиши слово «входи́ни» або «новосілля» твоєю рідною мовою.

Розкажи, чи був/була ти коли-небудь на входи́нах. Як проходило це свято? Розпитай своїх мам і тат, дідусів і бабусь, які вони пам'ятають цікаві обряди, пов'язані з новосіллям та входи́нами. Розкажи про це в класі.

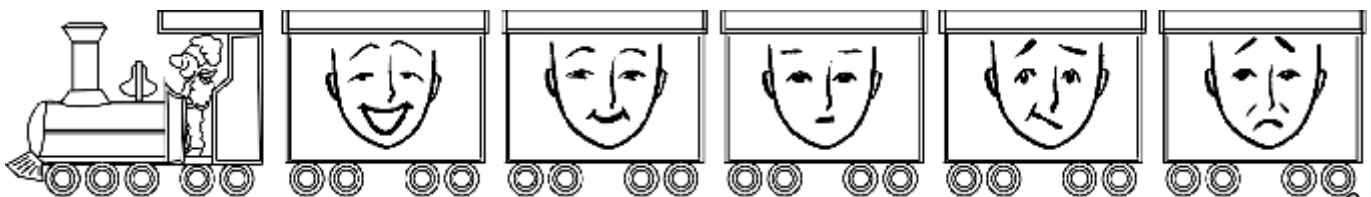

За старих часів білоруси та росіяни в новий будинок в'їжджали тільки після того, як священик його освятить. Потім господарі переносили вогонь зі старого будинку в новий, щоб житло було таким же затишним і теплим. Інколи ще кликали з собою в новий будинок і домового – казкову істоту, яка була злим або добрим духом оселі. Після священика в будинок пускали кішку або півня. Якщо кішка поводитися спокійно, новосели входили в будинок з іконою і хлібом із сіллю. Якщо ж півень, що зайшов у нову хату, починав кукурікати, то це був знак, що сім'я буде жити в новому будинку сито і щасливо. Тут же й розпочиналося святкування входи́н. На нього запрошувалися будівельники, родичі, сусіди, друзі – майже як на весілля. Господарі нового будинку зустрічали гостей біля дверей із хлібом-сіллю і запрошували їх до столу. Усі гості повинні були прийти теж із хлібом і сіллю й подарувати господарям по ложці. Інколи гості приносили з собою також жито, ячмінь, залізні підкови та овечу вовну як побажання господарям заможного життя в новій оселі. Частування на входи́нах мало символічний зміст, наприклад, подавалися пироги, що віщували хороші стосунки з майбутніми сусідами, курячий суп або щі («щоб грошей було – кури не клюють»), смажене поросся – символ заможності господарів. Ідучи додому, гості бажали господарям здоров'я й передавали свій головний дарунок на новосілля. Він мав бути дорогим, тривалого користування й призначеним для всієї сім'ї. Зазвичай дарували різні меблі (лавки, стіл, стільці, шафи тощо), посуд та інше домашнє начиння, хутряні та вовняні вироби (килими, ковдри, повсть, подушки тощо), свійську птицю або худобу.

Прочитай вірш Галини Демченко «Новосілля». Уяви, що рамка внизу – це стіл, за який ти в майбутньому хотів/хотіла би запросити гостей на входини у свою оселю. На стор. 87 розглянь малюнки різних страв. Склади меню святкового столу, виріж вибрані страви та наклеї їх, домалюй ті, яких не вистачає. Не забувай, що серед гостей можуть бути люди з різними смаками.

Новосілля Шпак справляє, частування замовляє.
По-весняному, як слід, був зготовлений обід.
Тут було доволі страв: вінегрет із різних трав,
Три полумиски жуків, дві макітри шуликів,
Мухи, коники, хрущі, жирні та пісні борщі,
Дощове було ситро – аж повнісіньке відро,
А вишнівочка яка із хазяйського садка!
Назліталось в гості птиці: Горобці, Граки, Синиці
І Посмітюшки чубаті – що аж тісно стало в хаті.
Вже так здавна повелось – дарувати треба щось.
Дарували Горобці етажерку та стільці,
А Посмітюшки – сервіз, а Сороки – пір'я віз.
Дві Синиці – килимок і новісінький замок.
Від Граків одержав Шпак крісло, ковдру і гамак.
І пішло життя Шпачине, тільки з хати пісня лине.
Як захочеш, друже, й ти до Шпака коли зайти –
Я адресу, далєбі, дам з охотою тобі.
Слухай і запам'ятай: Виярок, Зелений Гай,
Вулиця Крислата, а на вербі хата.

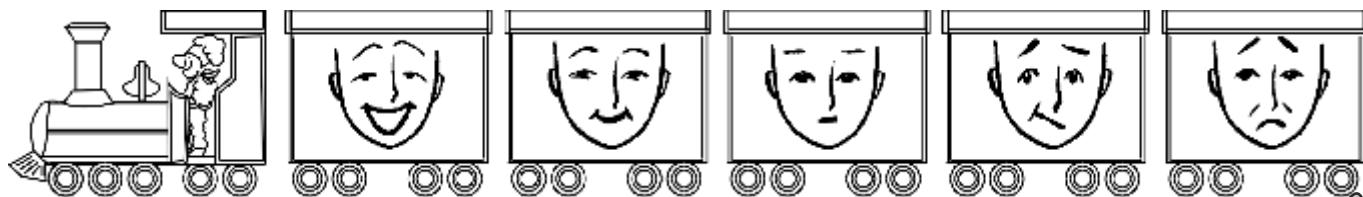
Прочитай вірш Н. Умерова «Що солодше?» у перекладі Д. Кононенка. Згадай, які лагідні слова ти знаєш. Скажи їх своєму/своїй сусідові/сусідці по парті.

«Що найсолодше?» – спитав я в хлоп'ят.
Хором весь клас відповів: «Шо-ко-лад!»
Згадали про цукор, про торт і халву,
Про «Баунті» й «Снікерс» й варення-айву.
Сергійко-товстун крок ступив наперед
І гучно сказав: «Найсолодше – це мед!»
А Олечка руку тягла знову вгору:
«О ні, найсолодше – це лагідне слово...»

Попроси батьків написати ці слова і фрази твоєю рідною мовою та вивчи їх разом зі своїми однокласниками та однокласницями.

ВІКНО		ДВЕРІ	
ЗЕМЛЯ		КІМНАТА	
МУЗЕЙ		ОСЕЛЯ	
ПАМ'ЯТНИК		ПОДАРУНОК	
ВІТАННЯ НА ВХОДИНАХ			
ВІТАЮ! – ВІДПОВІДЬ			
ДЕ ТИ ЖИВЕШ? – Я ЖИВУ...			
ДЯКУЮ, ДУЖЕ СМАЧНО!			
ЗАХОДЬ У ГОСТІ! – ДОБРЕ!			
ЛАСКАВО ПРОСИМО! – ВІДПОВІДЬ			
НЕ ХОЧУ, ДЯКУЮ!			
ПРИГОЩАЙТЕСЬ!			
СІДАЙ! – ДЯКУЮ!			
ЯК СПРАВИ? – ДОБРЕ			

ТРАДИЦІЇ ГОСТИННОСТІ В МОЇЙ СІМ'Ї

Розкажи, як у твоїй сім'ї заведено зустрічати гостей, які прийшли ненадовго відвідати вас. Щоб тобі було легко підготувати розповідь, спробуй відповісти на такі запитання:

1. Ваші гості приходять на запрошення чи без нього?
2. Як твоя сім'я зустрічає гостей, які завітали до вашої оселі?
Якими словами заведено їх зустрічати?
3. Чи повинні гості приносити з собою якесь частування, квіти або дрібні дарунки?
4. Де саджають гостей у домівці? Чим їх пригощають?
5. Хто з членів сім'ї розмовляє з гостями?
6. Як проводжають гостей?

Прочитай та вибери якості, які характеризують гостинну людину. Поясни, як ти розумієш подані слова.

БАЙДУЖІСТЬ	ВВІЧЛИВІСТЬ	ВІДКРИТІСТЬ
ПОЧУТТЯ ГУМОРУ	ГРУБІСТЬ	ДБАЙЛИВІСТЬ
ДОБРОТА	ЗЛІСТЬ	НЕТАКТОВНІСТЬ
ПОХМУРІСТЬ	СКРИТНІСТЬ	СКУПІСТЬ
ТАКТОВНІСТЬ	УВАЖНІСТЬ	ЩЕДРІСТЬ

Подумай, які ще якості знадобляться гостинній людині. Напиши їх і добери до них слова, протилежні за значенням.

Поясни, як ти розумієш прислів'я:

Будинок без гостя – млин без води. (Азербайджанське)

Гість їсть не те, що чекав, а те, чим пригощають. (Вірменське)

Щедрість душі господаря приховає бідність частування. (Казахське)

Привітний погляд – найкраще частування. (Караїмське)

Кельген мусафирни къувма, кетеджек мусафирни – тутма. Гість прийшов – не виганяй, а як йде – не тримай. (Кримськотатарське)

Не красна изба углами, а красна пирогами. Не так гарна хата кутами, як пирогами. (Російське)

Якщо в хату прийде гість – на годинник не дивись. (Татарське)

Любиш у гостях бувати – люби ж гостей і зустрічати. (Українське)

Прочитай вірш А. Костецького «У гостях». Спробуй дати оцінку тому, як поводитися господаря та її гості.

У Віті – день народження.
 Ми всі туди запрошені
 І ввечері, о шостій,
 Прийшли до нього в гості.
 Нам відчинила двері
 Мала сестричка Віті
 І зразу запитала:
 – Хто ноги з вас не витер?
 В нас килим не для того,
 Аби його бруднити!
 Ану, біля порога
 Знімайте черевики!
 Та подарунки зразу
 Давайте, я схочу.
 Та кришталеву вазу
 Не скиньте! Я вас знаю!
 Ви думаєте – просто
 Отак ходити в гості?
 А це – наука справжня,
 Відповідальна справа!..
 І меблі у вітальні
 Не мацайте руками,
 І пальцями по стінах
 Не мажте – будуть плями... –
 І ще сестриця Віті
 Щось стала говорити.
 Та ми її не слухали –
 Хіба ж це варто слухать?!
 Ми від її гостинності
 Помчали геть щодуху.
 Бо й справді: ох непросто
 Отак ходити в гості!

Гість – той, хто відвідує, провідує кого-небудь з метою побачитися, поговорити, разом провести час

Гостинність – готовність привітно зустріти гостей, оточити їх увагою та турботою

Привітність – ласкаве, щире ставлення до іншої людини

Такт, тактовність – відчуття міри й пристойності, що виражається в словах і вчинках людини

Традиція – те, що успадковано від попередніх поколінь (ідеї, погляди, смаки, звичаї) і передається нащадкам

ЯК НЕ СТАТИ НЕЧЕМОЮ

У гості зрідка ходите
 До друзів ви своїх
 І шану там знаходите,
 Вам раді хазяї.

Аби не бути нечемою,
 Я слухаюсь поради –
 Щодня не слід бувати там,
 Де зустрічають радо.

(В. Орлов, переклад О. Тимохіної)

Спробуй скласти зі своїм/своєю сусідом/сусідкою по парті діалог «Запрошую тебе в гості» нерідними для вас мовами, використовуючи слова й вирази, з якими ви познайомилися під час нашої минулої подорожі.

Традиція гостинності в українців склалася дуже давно. Український дім був завжди відкритий для мандрівників, бідних і нужденних людей, що прийшли здалеку. За старих часів люди вірили, що гість, який прийде в будинок, обігріється біля вогнища й поїсть, може вважатися близькою людиною. А якщо він з'їв шматок хліба й дрібку солі, то вже ніколи не зможе образити гостинного господаря, що поділився з ним найдорожчим. Гість обов'язково повинен був переступити поріг помешкання, зайти хоч би на хвилинку й сісти. Його спочатку пригощали хлібом із сіллю, водою або склянкою вина, а вже потім починалася бесіда, причому ввічливі господарі ніколи не запитували, навіщо людина прийшла до їхньої оселі.

Родичі й односельці приходили в гості тільки на запрошення та в суворо визначені дні. До приходу гостей готувалися святкові страви, дарунки. Було заведено, щоб гості теж приходили в будинок не з порожніми руками – з хлібом, солодощами. Під час гуляння гостей садовили на найзручніші місця, а особливо поважних – на почесне місце – покуть. Господар та господиня розважали гостей і спеціально запрошували покуштувати кожную нову страву. Без такого запрошення жоден гість не смів узяти що-небудь зі столу або вийти з-за нього. Коли до столу виносили хліб із сіллю, гості повинні були зрозуміти, що гуляння закінчено й потрібно прощатися. Словами «дякуємо за хліб, за сіль, за кашу й за милість вашу» вони дякували господарям за гостинність. Господарі повинні були «віддаровувати» гостей, які йшли додому, хлібом, пирогами, дрібними дарунками. Важлива була не цінність дарунків, якими обмінювалися господарі й гості, – це був знак взаємної поваги й дружби.

(За А. Пономарьовим)

Намалюй дарунок, з яким ти хотів/хотіла би відвідати свого/свою хворого/хвору друга/подругу. Розкажи, чому саме цей дарунок ти хотів/хотіла би подарувати. Як ти будеш поводитися на цих відвідинах?

Прочитай розповідь про те, як Незнайко ходив у гості. Яких помилок він припустився? Розкажи Незнайкові, як правильно потрібно поводитися, щоб не образити гостинних господарів.

Одного дня Незнайко вирішив піти в гості до своїх знайомих у Простоквашине, щоб подивитись, як вони влаштувалися в новій оселі. Він вирішив не попереджати про свій прихід – адже йому завжди мають бути раді. Коли Незнайко підходив до будинку, він побачив Дядька Федора і Матроскіна, які кудись поспішали. Вони, побачивши гостя, одразу повернулися й запросили його увійти до помешкання.

Надворі було брудно, і Матроскін попросив його витерти взуття. Незнайко був такий голодний, що навіть не почув, що йому сказали, і побіг до столу. На столі стояли самовар, мисочка зі сметаною, горщик з медом і тарілка з млинцями. Не встиг Дядько Федір сісти поряд з гостем, як від млинців нічого не залишилося. «А чи немає у вас ще чого-небудь поїсти?» – запитав Незнайко. Матроскін трохи побурчав, але вийняв із печі шматок пирога, залишеного для Шарика, і налив гостю кухоль молока. Незнайко тим часом почав роздивлятися помешкання. «Чого це ви за будинком не стежите? – діловито запитав він. – Ось тут на стелі пляма – напевно, дах протікає, а тут віконниця хляпає й двері скриплять». Господарі промовчали.

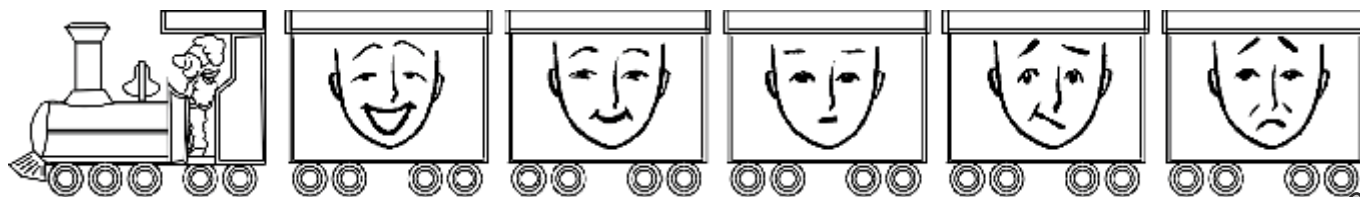

Пиріг був таким смачним, що Незнайко навіть не міг більше розмовляти з господарями, тільки жував і жував та ще просив добавки молока. Як тільки наївся, встав з-за столу й пішов до виходу. «Ну, радий був вас побачити, до побачення», – сказав і зачинив двері, а Матроскін з Дядьком Федором полегшено зітхнули.

Зіграй у гру «Так чи ні?» зі своїми однокласниками, родичами чи сусідами. Якщо вони згодні з цими твердженнями – плескають у долоні.

- ☺ Беру їжу з великої тарілки спеціальною ложкою та кладу собі в тарілку.
- ☺ За столом сміюся, штовхаючи сусіда/сусідку, голосно розмовляю.
- ☺ Їм поспіхом, голосно плямкаючи, ковтаю великі шматки.
- ☺ Не розмовляю, коли мій рот набитий їжею.
- ☺ П'ю обережно, не розливаючи напій.
- ☺ Сиджу за столом, поклавши лікті на стіл і розмахуючи ногами.
- ☺ У гостях сідаю туди, куди мені скажуть, і чемно спілкуюсь із присутніми.

Конституція –
основний закон держави,
що визначає її основи,
права та обов'язки громадян

Соборність –
духовна спільність
багатьох людей, що
проживають разом

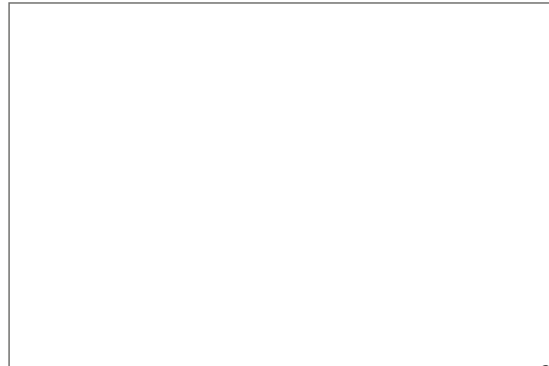
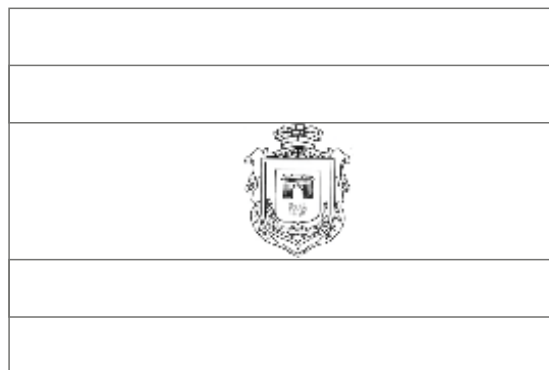
Прочитай вірш Л. Огурцової «Конституція країни» у перекладі Д. Кононенка. Які свої права, що забезпечує Конституція України, й свої обов'язки перед державою ти вже знаєш? Як ти гадаєш, навіщо людині знати свої права й обов'язки?

У людини є свої права
Правдиві говорить слова.
Вітчизну право є любити,
У Божий храм завжди ходити.
І мову рідную вивчати,
Читати нею і писати.
Є право – в Раду обирати,
На виборах голосувати.
В Законі не одна глава,

Що захища людські права.
Татарин ти чи вірменин –
Країни ти громадянин.
Перед Законом всі рівня,
Усі ми – друзі, всі – рідня.
І Президент в своїй державі
Назавжди є гарантом права.
Державні символи любім –
Наш Прапор, Тризуб-герб і Гімн!

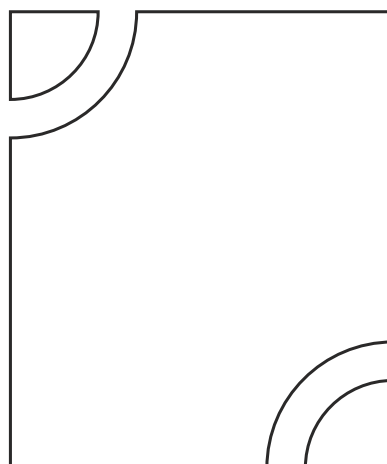
Розфарбуй державний прапор України, прапори міста Херсона та Херсонської області. У вільному віконці намалюй прапор твого населеного пункту або вигадай разом із батьками прапор твоєї родини. Роздивись уважно всі прапори, знайди в них спільне й особливе.

У кожній області і в багатьох населених пунктів України є свій герб. Прочитай текст про герб Херсона і розфарбуй малюнок із ним. Дізнайся в батьків, учителя, який герб у твого населеного пункту і що він означає. Намалюй той герб, що існує, чи придумай новий герб твоєму місту, селищу чи селу.

Герб міста Херсона має в основному два кольори – золотий (жовтий) і лазуровий (синій), що не тільки відповідає кольорам прапора нашої країни, а й відтворює місцевий пейзаж – безкрайні таврійські степи із золотим колоссям на тлі мирного неба. Також ці кольори символізують багатство, добробут, нескінченність, процвітання, сяйво і свободу. На лазуровому тлі французького щита розміщена брама Херсонської фортеці. Вона символізує гостинність міста, яке завжди відкрите для друзів, а в давні часи правило в'їздом до фортеці. Нижче під брамою розташовані направлені лапами вниз перехрещені якорі золотистого кольору – торговий та військовий. Херсон був колыскою Чорноморського флоту та має давні традиції кораблебудування. Нижню частину щита обрамлено зліва дубовою, а справа – лавровою гілками золотисто-зелено-коричневого кольору – символами міцності і слави міста. Посередині гілок написано рік заснування міста – 1778. Баштова корона з трьох зубців золотистого кольору означає, що місто Херсон є обласним центром.

Одним із найулюбленіших свят є Новий рік. Розкажи, як ти його зазвичай святкуєш. Придумай і запиши новорічне sms-привітання, яке б ти направив/направила нашим сусідам/сусідкам, що живуть в інших країнах.

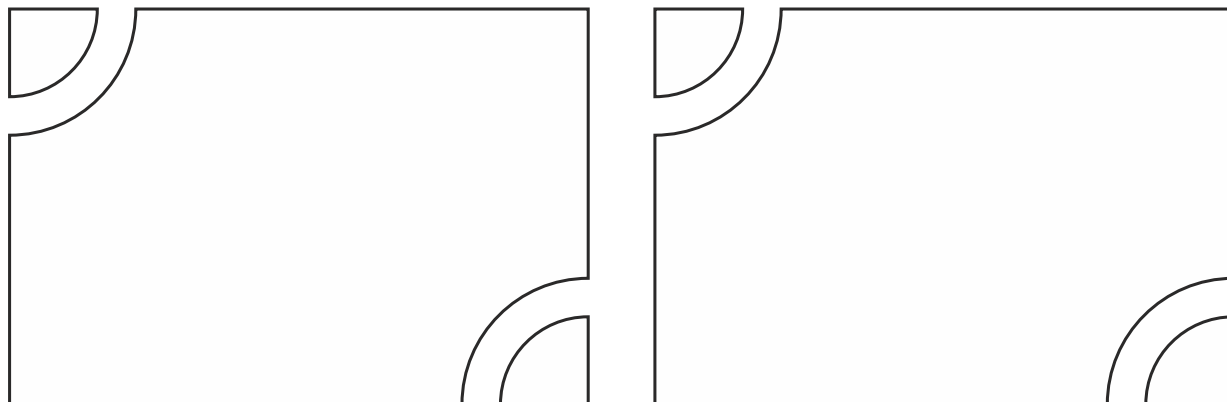

У нашій країні, як і в багатьох інших країнах світу, відзначається День Матері. Знайди його в календарі. Також випиши з календаря свята, з якими можна вітати твого тата та інших членів родини, наприклад їхні професійні свята.

Намалюй в одному «віконці» подарунок, який би ти хотів/хотіла подарувати своїй бабусі, мамі чи сестричці, а у другому – дарунок для свого братика, дідуся чи тата.

Придумай свято, яке тобі хотілося б зробити державним, щоб його святкували всі мешканці нашої країни.

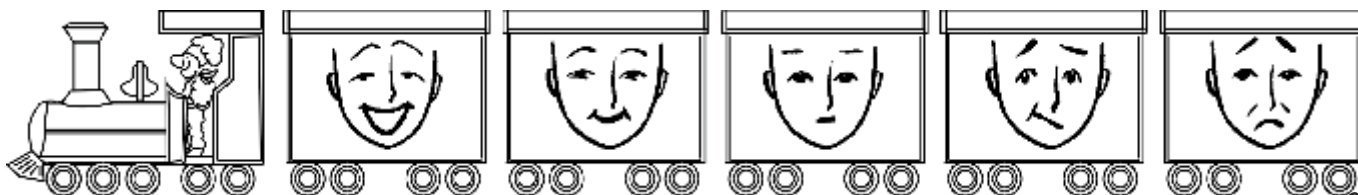

Прочитай вірш О. Грицай «Наша мати». Поміркуй і розкажи, про яку другу маму йде мова у вірші.

НАША МАТИ

– Що на світі наймиліше? –
Раз мати спитала.
– Ти, дорога наша мамо, –
Діточки сказали.
– Вам, дітоньки мої любі,
Ще о тім би знати,
Що, крім мене, ще і другу
Маму слід кохати.
Бо та друга – всім нам мати,
Нас вона повила,
Хлібом, сіллю і водою
Нас вона кормила.
Її мова, любя, мила,
Нас все забавляла,

Її дума – голубила,
Пісня – до сну клала.
А та мати – се Русь наша!
Любіть її, діти,
Та уквітчайте собою,
Як городчик квіти!
І для неї ви, дітоньки,
Ростіть на потіху,
А вирощи – не забудьте
Про рідненьку стріху.
А у тім просторім світі
Добра навчайтесь,
Рідної своєї мови
Й пісні не цурайтесь!

ТРУДНОЩІ І СЕКРЕТИ СПІЛКУВАННЯ. ВЗАЄМОДІЯ В КОЛЕКТИВІ

Прочитай вірш Анатолія Костецького «Велосипед». Подумай, чому герою вірша стало сумно. Що ти порадиш хлопчику? Чого вчить цей вірш? Придумай хороший кінець для цієї історії.

ВЕЛОСИПЕД

Славкові, що з квартири сорок, велосипед купили вчора.
Він зразу в двір його потяг, прудкого та дзвінкого,
Все хизувався ним, та нас не підпускав до нього.
Просила Іра: «Славчик, дай, проїду до паркану!»
А він Ірині: «Не займай, бо дам – так враз одстанеш!»
Просив Юрко: «Ну дай хоч раз проїду метрів двісті!»
А він Юркові: «Ач який! Свого купи та їзди».
І я просив. Та він: «Моє!» – і нам кататись не дає...
Ну й що, нехай! А ми зате разом в кіно ходили,
Разом у нашому дворі співали скільки сили,
А потім грали у квача, аж поки вечір не почавсь.
А що Славко? Він сам-один сидів з велосипедом
І вже кататись не хотів. Отак йому і треба!

З'єднай правильно частини прислів'їв про дружбу. Згадай які-небудь прислів'я про дружбу твоєю рідною мовою.

Не друг той, що медом маже,

боляче б'є. (Азербайджанське)

Камінь друга

а той, хто допомагає. (Англійське)

Не той друг, хто жаліє,

у того друзів не буває. (Датське)

Можна жити і без брата,

треба пробачати. (Єгипетське)

Хто завжди каже «мені»,

той без друга залишиться.
(Татарське)

Хто друга без недоліків шукає,

а той, що правду каже. (Українське)

Щоб зберегти друга,

але не без друга. (Французьке)

Розкажи про своїх друзів. Які риси їхнього характеру тобі найбільше подобаються? Буває так, що друзі тебе засмучують? Як ти ставишся до недоліків друзів? Якщо між тобою і друзями відбувалися сварки, як ви потім мирилися?

Прочитай вірш Римми Доктор «Про дружбу». Розкажи, що подружки робили неправильно. Підкресли у вірші ті головні слова, які повинні допомогти дівчаткам жити в злагоді й дружбі.

Дві дівчинки-подружки – як нерозлийвода!
Та тільки часто сваряться – і в цьому вся біда!
Дівчатка дуже дружні, дружніш від них нема!
Одна взяла скакалку, а друга – відніма!
Одна співає пісеньку, а друга: «Не кричи!»
Одна читає книжечку, а друга: «Помовчи!»
Одну гукають з вулиці, – «Нехай і та іде!»
Одній вмиватись хочеться, а друга не дає!
Вони ніяк не вирішать: «Хто перша?»

в їхній грі,

І дві подружки-дівчинки нудьгують у дворі.
Вони, на жаль, не слухають матусиних порад,
Що дружби в них не буде, як ігри йдуть невлад,
Що слід би цим дівчаткам себе ж бо поважать
І в іграх поступатися – собі ж не заважать.
Живуть у нас дві дівчинки – як нерозлийвода,
І вірю я – сваритися не будуть вже вони!

Продовж речення.

Якщо мій друг/подруга захворів/захворіла, я _____

_____

Коли мені потрібна допомога, я _____

_____

Якщо у мого/моєї друга/подруги станеться радісна подія, я _____

_____

Мені подарували конструктор, і я _____

_____

- ☺ Знати одне одного – це не означає знати про друга/подругу все. Це означає ставитися одне до одного із симпатією й довірою, вірити одне одному.
- ☺ Докоряй другові/подрузі наодинці, а хвали на людях.
- ☺ Добрий/добра друг/подруга не той/та, що тільки говорить гарні слова, а той/та, хто ще робить гарні вчинки.

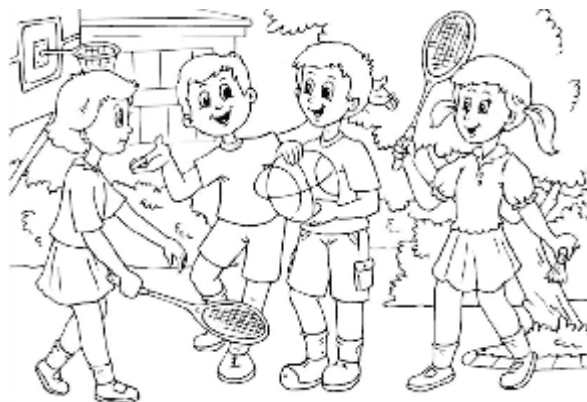
Прочитай слова «Пісні про дружбу» (слова і музика О. Янушкевич, М. Яскової) і заспівай її разом із однокласниками та однокласницями.

ПІСНЯ ПРО ДРУЖБУ

Знають всі: коли є друг –
 Все світлішає навкруг,
 Якщо сам не підведеш –
 Друзів більше ти знайдеш.

Приспів:

Дружать сонце і земля,
 Дружать луки і поля,
 Дружать діти на землі
 І великі, і малі!

Разом ходим на гурток,
 Поспішаєм на каток.
 Нам незгоди не страшні –
 З другом весело мені.

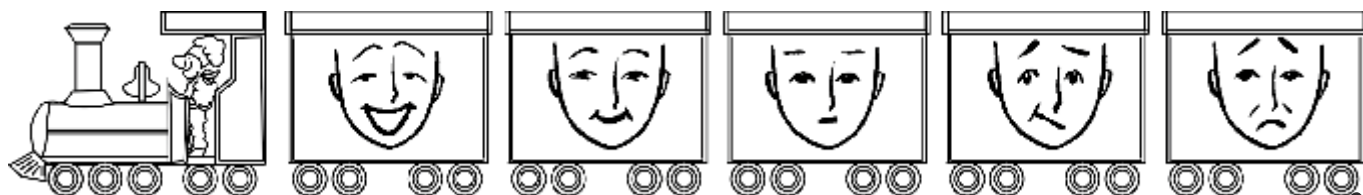
Приспів.

Де єднає дружба всіх –
 Там лунають пісня й сміх,
 Свято нам несуть у дім –
 Буде весело усім.

Приспів.

- ☺ Перш ніж вступати в суперечку, подумай, може, варто уникнути її, адже мир завжди кращий за сварку.
- ☺ Якщо уникнути суперечки неможливо, то пам'ятай, що частіше в суперечці виграє той/та, кому вдається зберегти спокій.
- ☺ Прагни зрозуміти і поважай точку зору іншої людини. Спробуй поставити себе на її місце. Виявляй співчуття й щиру зацікавленість у цій людині.
- ☺ Якщо все ж сварка сталася і ти образився/образилася на друга/подругу, поговори зі своєю образою й попроси її піти. А ще ти можеш намалювати свою образу, потім порвати цей малюнок і викинути.
- ☺ Пригадай що-небудь хороше з того, що твій/твоя друг/подруга зробив/зробила колись для тебе. Подумай, коли ти почувався/почувалася краще – коли ти був/була разом з другом/подругою чи зараз, коли ти один/одна?
- ☺ Завжди пам'ятай, що першою крок назустріч робить людина, яка є мудрішою і хоробрішою.

ДЕ І ЯК ВЧИЛИСЯ РАНІШЕ ДІТИ НА ХЕРСОНЩИНІ

Нещодавно ти був/була першокласником (-цею) і вперше переступив/переступила поріг школи. Пригадай цей день і подумай, чому ти прийшов/прийшла до школи. Вибери зі списку свій варіант відповіді або допиши його.

- Мені сказали, що всі діти повинні ходити до школи
- Мені набридло ходити в дитячий садок
- Мені дуже хотілося вчитися й пізнати щось нове
- Мені було нудно сидіти вдома й хотілося знайти нових друзів
- Мені потрібно було підготуватися до дорослого життя
- Мені хотілося спілкуватися із вчителями

Запитай своїх близьких, чому вони ходили до школи. Чи збігаються їхні відповіді з твоїми?

Напиши, у яких школах навчалися твої батьки, бабусі та дідусі. Не забудь вказати назву школи й місце її розташування.

Прочитай вірш «Ти знаєш, школа в нас яка?» Ірини Жиленко. Розкажи, а чого ти вже встиг/встигла навчитися у школі.

Ти знаєш, школа в нас яка?
Я розповім тобі, мій друже.
Там не покривдять малюка,
Не зрадять нездозрілу душу.
Ти вивчиш літери і лік.
Ти знатимеш, як жити треба,
Щоб говорили всі про тебе:
Це – благородний чоловік!
Добродій, бо добро він діє.
Великодушний, бо душа
Велика в того, хто надію
І мир на світі примножа.

Якщо ти зайченя лякливе –
Тебе научать бути сміливим.
Якщо підступний, мов лисичка, –
Відучишся від тої звички.
Якщо ти, наче вовк, гнівливий –
Тебе научать доброти.
Незграбний – виросте кмітливим
І всього досягне в житті.
Навчає школа бути гідним
Славетних предків і батьків,
Любить свою державу рідну
І боронить від ворогів.

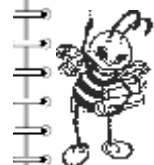
Риторика –
красномовство,
мистецтво красиво
й переконливо
висловлювати
свої думки

Граматика –
наука про
закони мови

Геометрія –
розділ математики,
який вивчає
форми
й закони їхнього
вимірювання

Чи знаєш ти, що школи виникли в далеку давнину. Школу називали «розсадником знань і корисних навичок». Вона й сьогодні є необхідною сходинкою в розвитку будь-якої людини. Назва «школа», а також багато предметів, які входять у програму сучасного навчального закладу, прийшли до нас із Давньої Греції. Вчителів, які викладали письмо й лічбу, афінські школярі називали «граматистами», викладача музики – «кіфаристом» тощо. Навчання тривало 6–8 років. Воно починалося з семи років. Потім школярі переходили в інші навчальні заклади – гімназії. З часом в усіх не-

численних школах Європи стало обов'язковим викладання семи «вільних мистецтв»: граматики, риторики, арифметики, геометрії, музики тощо. І будь-яка людина, що поважала себе, мала опанувати знання з цих предметів. Ці ж самі предмети вивчали також і в гімназіях, які існували на Херсонщині 100–150 років тому.

Розпитай своїх близьких про те, у яких школах і як вони навчалися, коли їм було 7–9 років. Склади усну розповідь про це, відповідаючи на питання:

1. Хто з близьких розповів тобі про своє навчання в школі?
2. У якому населеному пункті розташовувалася школа?
3. Вона була велика чи маленька?
4. Які предмети вивчалися в школі? Чи збігаються вони з тими, які вивчаєш ти?
5. Чи ставили раніше вчителі оцінки? Які вони були?
6. Чи була шкільна форма? Який вигляд мали раніше учень й учениця?
7. Що найбільш запам'яталося зі шкільного життя?
8. За що твої близькі можуть сказати школі «дякую»?

Прочитай сміховинки-загадки про лісову школу і навчання, відгадай пропущене слово. Як ти гадаєш: чому в лісі Сову вважають найрозумнішою? Чи почувався ти коли-небудь у класі як Зайчик із сміховинки? Пофантазуй разом із однокласниками/однокласницями: якщо б вам запропонували розіграти сценку «Лісова школа», ролі яких тварин хотів би зіграти кожен/кожна із вас?

Найкращий учень

- Мамо, – сказав Горобчик, – я вже став найкращим учнем у класі!
- Це добре, – відповіла мама-Горобчиха. – Ти вже розумніший за Сову?
- Ні, просто Сова до школи не ходить, бо вона удень...

Зайчик у школу не прийшов

У лісовій школі вчителька Сорока викликає до дошки Зайчика.

- Зайчик сьогодні до школи не прийшов! – почулося із задньої парті.
- Хто це сказав? – запитала вчителька.
- Я, Зайчик!
- А чому ти не прийшов сьогодні до школи?
- Бо на першій парті сидить...

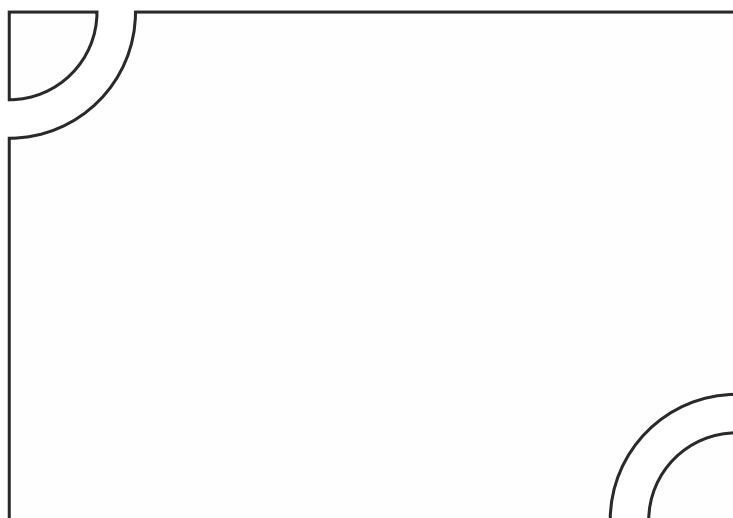
Прочитай лічилку-замовлянку Марії Чумарної «Віночок-дзвіночок». У яких випадках, ситуаціях ти можеш використовувати цей вірш?

Віночок-дзвіночок по колу ходив,
Слова-замовлянки між діток водив:
Хай буде у тебе веселим цей день,
Хай серце співає щасливих пісень,
Хай друга сьогодні для себе знайдеш,
Хай дружбу і щирість в собі збережеш!

Прочитай вірш Марійки Підгірянки «Школа». Вона порівнює учнів із бджілками. А з чим чи з ким ти можеш порівняти вчителів, учнів, школу? Розкажи про це або намалюй.

Школо наша, школо,
Приголуб нас, мила,
Пригорни усіх нас,
Як голуб під крила.
Ти нас всіх научиш,
Як у світі жити,
Як зло оминати,
Як добро чинити.
Бджілоньки – на квіти,
Дітоньки – до школи.
Там збирають мудрість,
Як мед в полі бджоли.

Відгадай «шкільні» загадки.

На уроках, в книжці, в школі
Почерпнеш ти їх доволі.
І назавжди у житті
Стануть друзями тобі. (внненε)

Біла рілля,
Чорне насіння,
Хто вміє – той посіє,
Хто знає – відгадає. (омчяиц)

Не куц, а з листочками, не сорочка, а зшита, не людина, а навчає.
(εжжинк)

Прочитай шкільні частівки, які були написані твоїми однолітками. Розкажи, яка тобі найбільше сподобалася й чому.

Нині техніка – що треба,
Не потрібні й казки!
Есемесками тепер
Шле весь клас підказки.

Дружно ми вчимо англійську,
Є і успіх, і прогрес.
Замість «так» тепер повсюди
Хором кажем слово: «Єс!»

Ми ходили з класом в цирк,
Фокуси дивилися.
Після фокусів у всіх
Щоденники десь ділися.

Навчатись на відмінно
Ми будемо віднині.
Батькам своїм на радість,
На славу Україні!

Спробуй придумати свою шкільну частівку та запиши її.

Four empty rectangular boxes for writing a school rhyme.

Розкажи, як ти розумієш ці прислів'я.

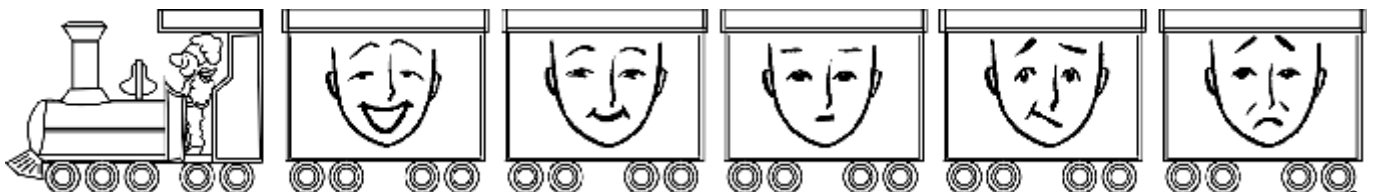
Хороша книга схожа на доброго друга. (Єврейське)

Огрендим – деме, анъладым – де. Не кажи, чого вчився, кажи, що дізнався. (Кримськотатарське)

Науки не идут к буке. Науки не йдуть до буки. (Російське)

Ein voller Bauch studiert nicht gern. Повний живіт навчанню заважає.
(Німецьке)

Чого Івась не навчиться, того й Іван не буде знати. (Українське)

ВУЛИЦЯ, ДЕ РОЗТАШОВАНА ТВОЯ ШКОЛА. ЛІТОПИС ШКОЛИ

Прочитай коломийки про школу. Доповни тими, що знаєш ти чи твої рідні, або придумай кілька рядків про свою школу.

Приїжджайте до Бичкова, коли не бували,
Побачите, яку школу у нас збудували.

Школо наша, наша школо, ти найкраща в світі!
Коло тебе завжди діти, гейби бджоли в квіті.

Відгадай загадки.

Чарівний незвичайний дім,
Приємно й затишно у нім.
Там дітям роздають щодня
На блюдці золотім знання.
Завжди стрічає радо вас,
Гостинно відчиняє клас,
Віконцями сія довкола
Святиня, храм, а просто...
(еґожп)

В кожній школі він живе,
На уроки діток зве.
Поки вчаться – він мовчить,
А перерва – то кричить.
(жонівеґґ)

В спеку, дощ і навіть сніг
На шкільний спішать поріг.
Вчителі їх вчать читати,
Віднімати, додавати.
(іньґ)

Намалюй школу, у якій ти навчаєшся, або приклей її фотографію.

Літопис –
послідовний
запис будь-
яких подій;
історія чого-небудь

Коломійка –
народна пісенька
з двох рядків
по 14 складів
у кожному, приспівка
до танцю

Напиши повну назву школи, її адресу та, якщо знаєш, рік заснування.

Подумай, чому вулиця (бульвар, майдан, провулок, проспект), на якій розташована твоя школа, має таку назву. Розпитай про це дорослих.

Чи добре ти знаєш вулицю, на якій побудована твоя школа? Якщо хочеш перевірити себе, дай відповіді на запитання:

1. Скільки дерев росте перед фасадом школи?
2. Скільки на вулиці одноповерхових будинків?
3. Скільки твоїх однокласників і однокласниць живуть на цій вулиці?
4. У який колір пофарбовані сусідні зі школою споруди?
5. Ця вулиця з одностороннім чи двостороннім рухом транспорту?

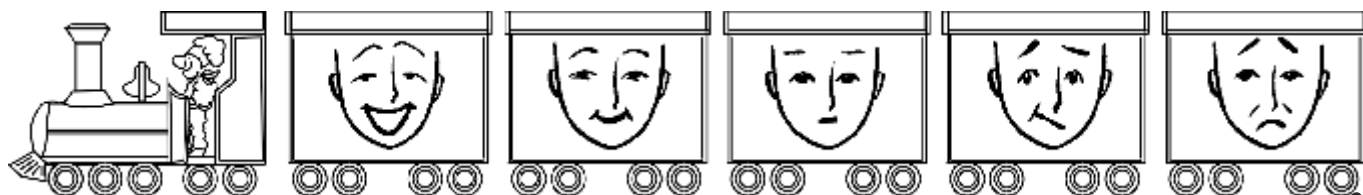

Послухай розповідь учителя про історію школи, у якій ти навчаєшся, і спробуй переказати її за планом:

1. Яку назву має школа? Яка її адреса?
2. Коли була побудована твоя школа?
3. Якщо відомо, то хто її будував/будувала, заснував/заснувала?
4. Чи є в школі музей? Чому або кому він присвячений?
5. Чи працюють у школі гуртки або спортивні секції?
6. Чим прославилася школа? Чи є в ній цікаві традиції?
7. Які знамениті люди навчалися у твоїй школі?

Напиши, як би ти хотів/хотіла прославити свою школу, коли виростеш. Що ти хотів/хотіла би зробити для неї?

МУЗЕЙ

Експонат – предмет, що виставляється на виставці, в музеї

Експозиція – експонати, розміщені в музеї або на виставці в певному порядку

Музей – установа, що займається збиранням, вивченням, зберіганням й експонуванням предметів – пам'яток історії і культури. Слово «музей» (грецькою – «мусейон») у Давній Греції означало «храм муз». Греки називали музами богинь-покровительок істориків, поетів, співаків та інших представників творчих професій. Розрізняють декілька видів музеїв: історичні, етнографічні, літературні, природознавчі, художні та ін. В останні сторіччя в музеї перетворилися навіть цілі фортеці і палаці, які були архітектурними шедеврами, а також деякі будинки та квартири, у яких народилися, жили й творили відомі люди, наприклад Музей Остапа Вишні в Олешківському районі чи Будинок-музей поета А. П. Бахути в Новій Каховці.

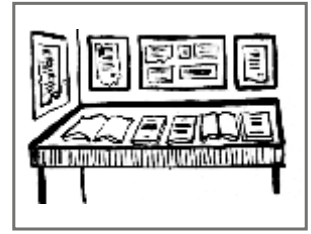
Вітринна – місце за вікном магазину, шафа чи ящик під склом для показу різних предметів, товарів

У Херсоні розташований один із найстаріших музеїв краю, якому вже виповнилося 125 років. Спочатку це було археологічне зібрання В. І. Горшкевича, яке він подарував місту. З часом у цьому музеї з'явилися й інші експонати – монети, картини, ікони тощо. Тепер у Херсоні працюють Природничий, Літературний, Краєзнавчий музеї, а також Художній музей. На Херсонщині існує більше ніж сто музеїв, але переважна більшість – це музеї історії міст, районів і сіл області. А проте є музеї й іншого спрямування, наприклад Новокаховська картинна галерея, Музей історії 87-ї стрілецької дивізії в Олешках і Музей бойової слави Дунайської військової флотилії. Є музеї науково-технічного й історичного профілю – Бериславського машинобудівного заводу та Херсонського комбайнобудівного і судноремонтного заводів. А ще є такі цікаві музеї, як Музей історії народної освіти у Херсоні і Музей виноградарства в с. Веселому.

З'єднай правильно малюнки експозицій і назви видів музеїв. Як ти думаєш: навіщо потрібні музеї? Чому люди приходять у музей?

АРХІТЕКТУРНИЙ

НАУКОВО-ТЕХНІЧНИЙ

ІСТОРИЧНИЙ

ПРИРОДОЗНАВЧИЙ

ЛІТЕРАТУРНИЙ

ХУДОЖНЬО-МИСТЕЦЬКИЙ

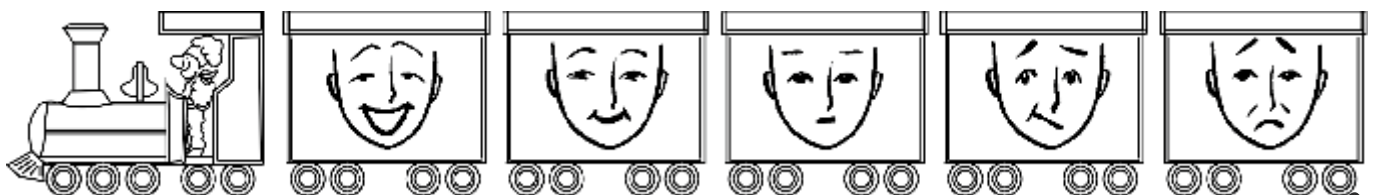

Які музеї є у твоєму населеному пункті? Напиши, у яких музеях Херсонщини ти вже побував/побувала.

Давним-давно люди придумали правила поведінки в музеях, з якими ти, напевно, вже знайомий/знайома. Щоб переконатися, що ти добре їх знаєш, перевір себе за тестом, обираючи тільки один варіант відповіді.

1. Чи можна розмовляти в музеї і як?
  - а) голосно, б) як завжди, в) тихо, г) не можна говорити.
2. Як знайомитися з експонатами музею?
  - а) чіпати руками, б) не підходити до них, в) розглядати.
3. Як рухатися під час перебування в музеї?
  - а) тихо, неквапливо, б) шумно, підстрибуючи, в) штовхаючись, бігом.
4. Коли екскурсоводу ставлять питання?
  - а) наприкінці екскурсії, б) під час паузи, в) під час розповіді.

РЕМЕСЛА, ЯКІ БУЛИ РОЗВИНЕНІ НА ХЕРСОНЩИНІ. ГОНЧАРНЕ МИСТЕЦТВО

Ремесло – робота з виготовлення яких-небудь виробів ручним способом, що вимагає спеціальних навиків; заняття, професія

Орнамент – узор, прикраса на якому-небудь предметі, речі

Кераміка – виріб із глини, що пройшов випалювання

Колись у населених пунктах нашого краю були дуже добре розвинені різні ремесла. Секрети майстерності передавалися від батьків до дочок і синів – так утворювалися династії. Поступово з'явилися групи людей, які були найкращими в якому-небудь ремеслі. Наприклад, вірмени і греки вважалися за чудових мулярів, пекарів, бакалійників, перукарів. А ще греки були вправними моряками, рибалками й будували кораблі на херсонських верф'ях у перші роки існування порту. Євреї вважалися найкращими кравцями, кожум'яками, крамарями, шевцями, ювелірами та ін. Особливий попит мали вишивки, килими, тканини, зроблені майстрами-болгарами, українцями, кримськими татарами. Також українці уславили себе як найкращі гончарі й ковалі; серед них було поширене чумакування – купецький, торговельно-візницький промисел. Німці і росіяни були вправними бондарями, гутниками і теслями. З ромами ніхто не міг зрівнятися в музичному мистецтві, також серед них було багато досвідчених ковалів і лудильників. Українці були відомі своїми гончарними виробами, вишивкою, ткацтвом тощо. У наш час цих ремесел може навчитися і стати гарним майстром будь-хто, назважаючи на національність чи релігію.

На жаль, за останні 100 років багато секретів майстрів нашого регіону було загублено, і сьогодні рідко можна побачити ремісничі майстерні на вулицях наших міст. Проте продовжує розвиватися декоративно-прикладне мистецтво. Також повертаються давні українські традиції: виготовлення ляльок-мотанок, шиття з клаптів (зараз це називають «печворк»), соломоплетіння, виготовлення витинанок. У гуртках, невеликих майстернях відроджуються й розвиваються вишивка, плетіння, виготовлення мережив і gobеленів, художнє різьблення (по каменю, по дереву, по кісті), виробництво кераміки, ювелірне мистецтво, художня обробка шкір, художнє кування. Не так давно до нас прийшло зі Сходу мистецтво виготовлення батику (розпис фарбами по шовку), орігамі (виготовлення виробів з паперу), ікебани (складання художніх композицій із квітів та іншого рослинного матеріалу).

Напиши назви ремісничих спеціальностей, які ти знаєш. Вибери з них ті, які особливо були розвинені у твоєму регіоні.

Одним з найдавніших ремесел, якого навчилися прадавні люди, було виготовлення різних виробів із глини. Адже глину можна знайти скрізь, вона легко ліпиться – з неї можна зробити будь-який предмет, а після випалювання вона стає твердою, як камінь. Первісні люди ліпили горщики з глини, сушили їх на сонці, потім обкладали їх усередині й зовні солом'яною й обпалювали. З часом люди придумали, як робити з глини не лише кухонний посуд, а й будівельний матеріал – вогнетривку цеглу, черепицю, розписні плитки (кахлі), архітектурні прикраси, керамічні труби для перших водопроводів. З'явилися гончарний круг, спеціальні гончарні печі. Поступово гончарство з ремесла перетворилося на мистецтво виготовлення кераміки. Гончарне ремесло було настільки популярним серед українців, що інколи ним займалися цілі села. Наприклад, у селі Опішні, що на Полтавщині, створений Національний музей гончарства. Щорічно в Україні святкується неофіційний День гончаря.

Завдяки покладам глини на Херсонщині розвивалося гончарне мистецтво. Про це свідчать назви сіл, наприклад Гончарне Білозерського району чи назва вулиці Гончарна в Херсоні. Місцева кераміка дуже схожа на кераміку Полтавщини і Черкащини, адже переважно звідти майстри переселялися на південь й приносили сюди традиції гончарного виробництва.

Придумай і намалюй який-небудь орнамент, яким би ти прикрасив/прикрасила глиняний посуд.

Подумай і пронумеруй, у якому порядку проходить процес підготовки та виготовлення виробів із глини.

- Виготовлення виробу на гончарному крузі.
- Висихання виробу на повітрі.
- Заготівля глини і її очистка.
- Обпалювання виробу у печі.
- Перемішування глини з різними домішками.
- Розписування виробу.

З'єднай малюнки з назвами різних українських керамічних виробів.

	БАКЛА́ГА	
	БАРИ́ЛО	
	ГЛЕК	
	ГО́РЩИК	
	ДВІЙНЯ́ТА	
	КУМАНЕ́ЦЬ	
	КУ́ХОЛЬ	
	МАКІ́ТРА	
	МІ́СКА	
	ПЛЕСКАНЕ́ЦЬ	
	ТАРИ́ЛЬ	
	ДЗБА́Н	

Відгадай загадки.

Із землі робився, на кружалі вертівся,
На вогні пікся, на базарі бував,
Людей годував, напував;
Як упав, то й пропав, ніхто не поховав.
(жињѧц┘)

Біля тіла – вухо,
Голови не маю.
Молоко, сметану, квас
Добре зберігаю.
(жињѧц┘)

Прочитай, як давні греки називали деякі свої керамічні вироби. Постарайся правильно підписати під малюнками назву кожного зображеного предмета.

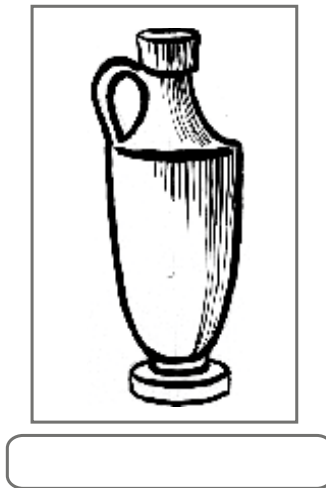
Гідрія – посудина з трьома ручками для перенесення та зберігання води.

Кілік – чаша для пиття.

Канфáр – посуд для пиття.

Лекіф – посуд для оливкової олії.

Піксіда – шкатулка для рум'ян та іншої косметики.

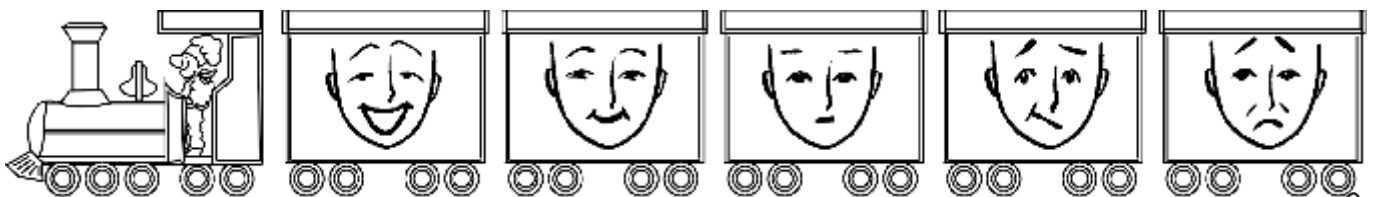

Розкажи, як ти розумієш українські прислів'я.

Горщик не боїться горнила.
Є глина – буде і хлібина.
Ремесло – не за собою носити,
а в руках мати.
У розбитому горщику каші не звариш.
Усякий гончар над своїм горщиком пан.

Постарайся вдома виліпити з пластиліну чи будь-якої іншої пластичної маси форму глиняного посуду, яка сподобалася тобі найбільше.

ПРИРОДНІ РЕСУРСИ. ЇХНІЙ ВПЛИВ НА ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ

Природа – це вода,
повітря, сонце, каміння,
рослини, тварини,
людина

Природні ресурси –
об'єкти живої
та неживої природи,
придатні для
використання людиною
(земля, клімат,
рослинний, тваринний
світ та ін.)

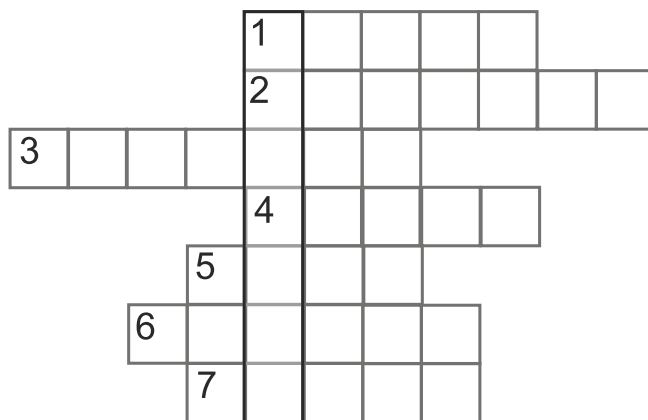

Ресурс – 1) запаси,
джерела чого-небудь;
2) засіб, до якого
вдаються за необхідності

Відгадай кросворд і прочитай
по вертикалі загадане слово.

1. Перелітні й зимуючі.
2. «Зелені друзі».
3. Свійські та хижі.
4. Тече з витoku до гирла.
5. Втамовує спрагу.
6. Ти сам.
7. Чорне. Рідке. Горить.

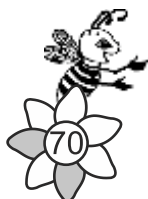

1. Птахи. 2. Рослини. 3. Тварини. 4. Річка. 5. Вода. 6. Людина. 7. Нафта.

Усе, що нас оточує, – це природа. У природі все взаємопов'язано й немає нічого зайвого. Їй потрібні хижакі, отруйні рослини, красиві птахи, дощ, чисте повітря та багато іншого. Людина нерозривно пов'язана з природою і є її частиною. Природа годує, напуває, одягає, зігріває, лікує, збагачує духовний світ людини. Вона дає матеріал для виготовлення багатьох необхідних речей, наприклад деревину, глину, метал та інше. Усе, що дає нам природа, можна назвати природними ресурсами. Природні ресурси не безмежні, причому деякі з них не можна відновити (наприклад, ґрунт, корисні копалини, окремі види корисних копалин), а деякі підлягають відновленню (рослинний і тваринний світ). Хоча інколи буває дуже важко виправити порушену людиною рівновагу в природі – повернути родючість ґрунтів, насадити ліси, відновити джерела прісної води, зупинити зміни клімату та інше.

Розкажи, які природні ресурси є у твоєму регіоні.

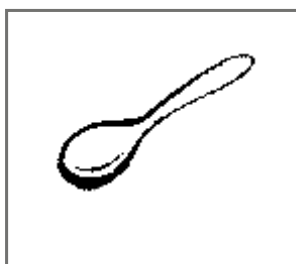
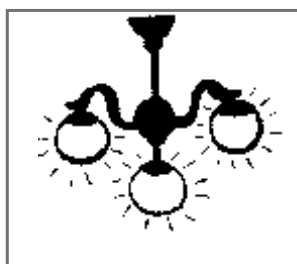
Прочитай вірш закарпатського поета Степана Жупанина «Геологи». Як ти гадаєш: люди яких професій шукають або видобувають корисні копалини?

Ми – геологи малі,
Ми – розвідники землі.
Йдемо у гори, в темні нетрі
За десятки кілометрів.
Де ростуть кущі та зілля,
Ми знайшли вапняк, вугілля.

Біля річки Заменчули
Запах нафти ми відчули.
Записали у блокноти
Про усі земні щедроти.
Знов у гори, знов у путь,
Де скарби Вітчизни ждуть!

Напиши, з чого, на твою думку, зроблені предмети, зображені на малюнках.

Корисні копалини так міцно увійшли в життя людини, що ми часом не замислюємося, звідки береться сіль, із чого зроблені ложка або ніж, керамічна чашка або чому в тебе у квартирі газ. Тобі навіть у голову не може прийти, що звичайний будинок – це музей корисних копалин. Адже для його будівництва використовуються вапняк, граніт, м'ямар, пісок і різні метали.

Усі ці корисні для людини речовини видобуваються із землі, з дна морів та океанів, де вони залягають у вигляді гірських порід, руд і мінералів. Тому їх назвали копалинами – адже їх необхідно викопати, перш ніж використовувати.

Людина використовує корисні копалини в різних формах: природних мінералів (коштовне каміння), рідких (нафта) або газоподібних речовин (природний газ), а також металів і сполук, які виробляються з порід і руд. Наприклад, вугілля, залізо, алюміній, мідь, свинець і багато інших.

Кожна корисна копалина має своє власне позначення, за яким її завжди можна знайти на карті.

(За О. Голубєвою)

Порадьтеся з дорослими й з'єднайте назву корисної копалини, що добувається на Херсонщині, і те, для чого вона використовується.

ГАЗ

ГЛИНА

СІЛЬ

ПІСОК

ТОРФ

ДОБРИВА

ЇЖА, ЛІКУВАННЯ

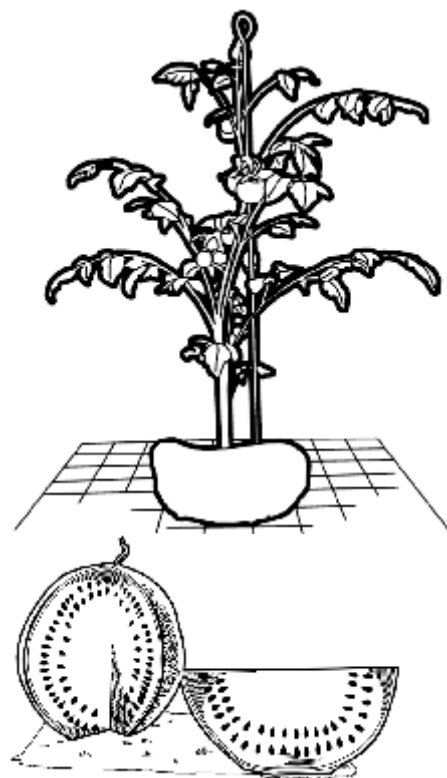
КЕРАМІЧНИЙ ПОСУД, КАХЛІ

ОПАЛЮВАННЯ ПРИМІЩЕНЬ

СКЛО, ДОРОГИ, БУДІВНИЦТВО

Мешканці Херсонщини здавна намагалися раціонально використовувати природні ресурси – особливості рельєфу, ґрунтів, клімату, водойм. Віддавна на Херсонщині люди рибалили. Там, де були степові ділянки, розводили овець, коней. Хоча не завжди робили це раціонально. Приклад цього – Олешківські піски. На родючих поливних землях займалися землеробством – сіяли жито, пшеницю, просо, бобові, баштанні культури. Люди придумали правила розумного землекористування: щоб одержувати високі врожаї, на землі, де росли кавуни й дині, на другий рік вирощували цибулю, на третій – зернові, а потім ділянку на рік залишали відпочивати. І сьогодні господарі, посадивши соняшник або кукурудзу, наступного року саджають на цьому місці квасолю або горох, щоб земля не виснажувалася.

Херсонщина – один із небагатьох регіонів України, де вирощують рис. Також на полях Херсонщини можна побачити кукурудзу та соняшник. Але найбільше вона відома своєю городиною, зокрема помідорами, і баштанними культурами. Мабуть, тому в Олешках і Херсоні їм встановлені невеличкі пам'ятники. Віддавна на Херсонщині розвивається виноградарство та садівництво. Працювати на землі людям допомагають машини, які виробляють у Херсоні та Бериславі.

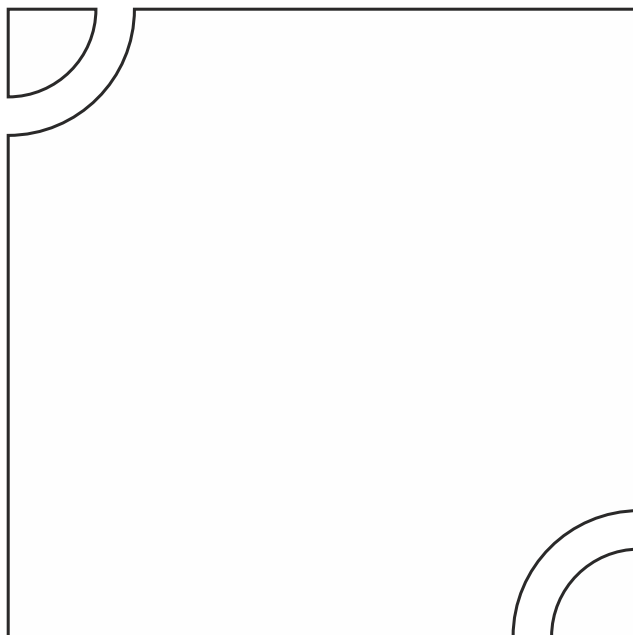

Розкажи, як сьогодні у твоєму регіоні використовуються природні ресурси.

Відгадай загадки про овочі і фрукти, які ростуть на городах і в садах жителів Херсонщини. Намалюй, які овочі і фрукти любила ти особисто ти.

У землі вона зростає
І брунатний колір має.
Її смажать і печуть,
Її варять і товчуть.
Овоч цей всі люблять дуже,
Як же він зветься, друже?
(впцотржк)

В нас деревина така у дворі,
Фрукт цей з дитинства
дають дітворі,
Корисне, доступне
та дуже смачне,
Багате залізом та поживне.
(ождлрб)

Людина – невід’ємна частина природи, тобто вона сама є природним ресурсом і багатством нашого регіону. Саме її діяльність розвиває, зберігає або, навпаки, нищить і руйнує століттями створені природою багатства. Спробуй відповісти на запитання: які якості треба мати людині, щоб наступні покоління могли продовжувати користуватися природними ресурсами Херсонщини? Вибери або впиши свій варіант відповіді.

БАЙДУЖІСТЬ

СМІЛИВІСТЬ

ДБАЙЛИВІСТЬ

УВАЖНІСТЬ

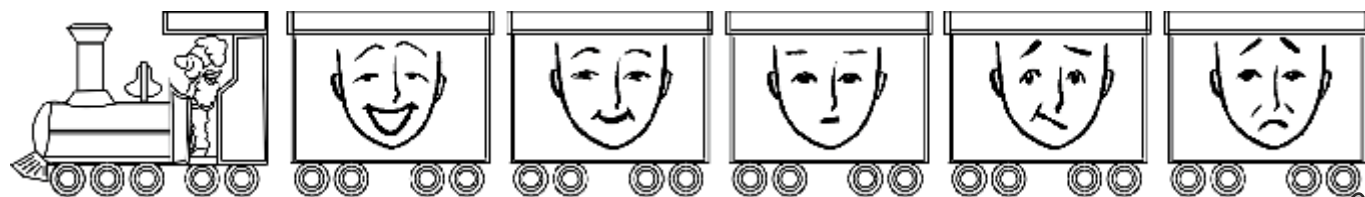
ЖАДІБНІСТЬ

ЧЕСНІСТЬ

ЖОРСТОКІСТЬ

ЧУЙНІСТЬ

ЛЮБОВ ДО РІДНОЇ ЗЕМЛІ

ЛІС – БАГАТОПОВЕРХОВИЙ БУДИНОК. ЛІС У ЖИТТІ ЛЮДИНИ

Прочитай вірш «Прогулянка лісом» і розкажи, чи був/була ти сам/сама коли-небудь у лісі. Яке в тебе склалося враження про ліс? Що цікавого ти там побачив/побачила?

Дощ пройшовся над селом,
Дітки, не сумуйте.
Ми підем у ліс гуртом –
Кошки готуйте.
Звірі і комахи там,
Дерева є високі.
Заспівають птахи нам
І струмки-потоки.
Ось вам зайчик-стрибунець
Насторожив вуха.
В хащі шаснув горобець –
Зайчик нишком слухав.
Нумо гляньте он туди –
Там руда лисичка.
Вже знайшла чиїсь сліди
В лісі біля річки.
Подивіться, їжачок
Назбирав грибочків.
Кожушок із голочок,
З голочок сорочка.

Скре-ке-ке, скре-ке-ке!
Хто гойдає віти?
Що там сталось? Що таке?
То сорока, діти!
Ох і диво на пеньку!
Це гриби – опеньки,
В темнім лісі, в холодку
Поросли густенько.
Он в дуплі сова сидить,
Часу не марнує.
Вдень вона тихенько спить,
А вночі полює.
Виліз на високий пеня
І наставив роги
Велетенський жук-олень
В лісі край дороги.
Що, втомилися, малі?
Треба повертатись.
Нас чекають у селі –
Буде що згадати!

Відгадай загадки і ти дізнаєшся про деяких мешканців лісу. Там, де це потрібно, напиши відгадки, щоб закінчити віршики.

В мене довгий хоботок,
З квіт збираю я пилок.
Ще яскраві крильця маю,
Безтурботно я літаю. (жигәтәш)

Швидко бігаю в траві,
Спробуй ти мене влови!
Міцно хвостик мій тримай,
Бо втечу я, так і знай.
Я тваринка непроста –
Проживу і без хвоста. (әжіртү)

Заповзята трудівниця,
Вона праці не боїться.
Дуже сильна ця комаха
Називається _____. (әхәдлм)

У лісі тваринка живе полохлива,
Добра, пухнаста, та дуже ляклива.
Вушка вона притискає свої,
Шурхіт усякий лякає її. (әпәә)

Відкриваються щоночі
Величезні її очі.
Землю темрява вкрива –
Полювать летить _____.
(сова)

Його дзьобик – молоток,
В лісі чути: ток-ток-ток.
Він з кори комах виймає,
Про дерева щиро дбає. (ләтәтү)

Рослини не люблять самоти. Вони рідко ростуть на віддалі одна від одної. Частіше вони збираються тисними компаніями, великими групами, або, як кажуть ботаніки, співтовариствами. Ліс – це співтовариство,

адже тут всі живуть разом, спільно. Життя всіх його мешканців тісно взаємопов'язане. Назва лісу залежить від того, які дерева там ростуть. Якщо більше хвойних – це хвойні ліси. У листяному лісі переважають листяні дерева. Якщо

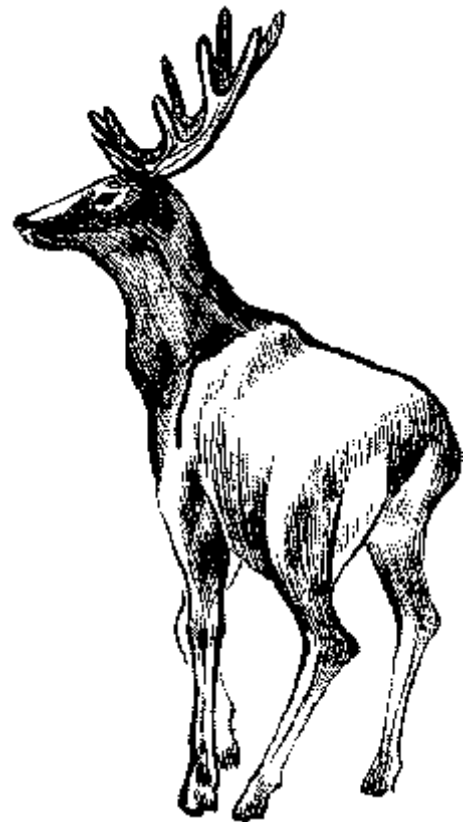

дерева зростають упереміж – мішані ліси. У кожному природному співтоваристві – свій особливий світ його мешканців: рослин, тварин, інших живих організмів.

У лісі можна побачити дерева, чагарники, трав'янисті рослини різної висоти. Вони утворюють «поверхи», перетворюючи ліс на багатоповерхову будівлю. Верхній ярус-поверх займають дерева. У світлих лісах у верхньому ярусі ростуть береза, верба, дуб, сосна, лісові яблуні й груші, осика, ясен. Підлісок (середній ярус) утворюють невисокі дерева й чагарники – бузина чорна, глід, жостір проносний, калина звичайна, крушина ламка, терен степовий. Плоди дерев і чагарників правлять їжею тваринам і птахам, які мешкають у цих ярусах. А листя, яке щороку обпадає, коли дерева та чагарники готуються до зими, поступово згниває та перетворюється на родючий перегній, тому в лісах багата трав'яниста рослинність, яка утворює найнижчий «поверх».

У першому ярусі нашого лісу можна побачити гриби, трав'янисті рослини. Трав'яний покрив утворюють живокіст лікарський, золотушник звичайний, конвалія звичайна, купина, проліска дволиста, суниця лісова, фіалка, шавлія дібровна та інші квіти, трави.

Ліс – хороше укриття для звірів. У наших лісах живе багато тварин. Зустрічаються лось, олень благородний, козуля, кабан, вовк, куниця, лисиця, ласка, горностаї, їжак, заєць, миша, білка. У лісі птахи заселяють усі яруси, розміщуючи гнізда на землі, у кущах, у кронах і дуплах дерев. На землі гніздяться солов'ї, звичайні вівсянки, лісові жайворонки, вільшанки. У дуплах селяться дятли, синиці, граки, мухоловки, горобці, сови. На деревах роблять гнізда сороки, горлиці, орли, яструби.

Вкажи стрілкою, до якого «поверху» лісу належать ці рослини.

ДУБ

ГРИБ

ЛИПА

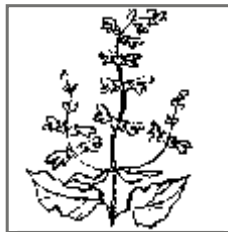
ВЕРХНІЙ

НИЖНІЙ

СЕРЕДНІЙ

ЛІЩИНА

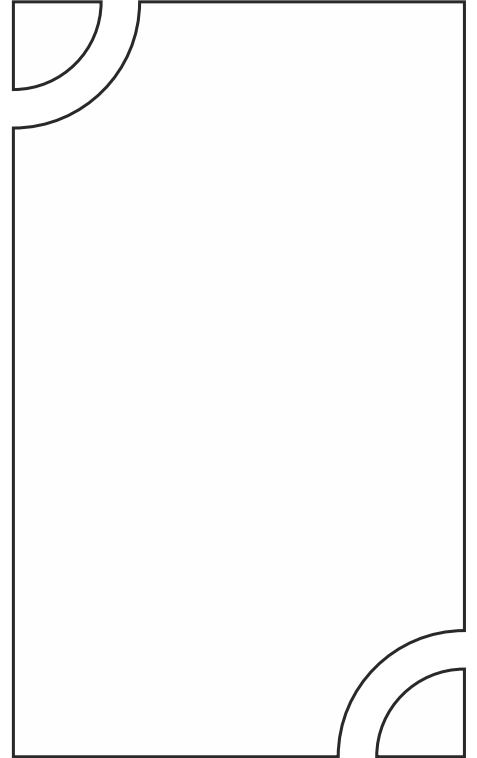
ШАВЛІЯ

ТЕРЕН

Намалюй яку-небудь рослину або тварину, що водяться у нашому лісі.

Запиши назви тварин, які мешкають у лісі.

Розкажи, як ти розумієш прислів'я.

Якщо хочеш отримати плоди, дбай про коріння. (Корейське)

Дерево водою живёт, дерево и воду бережёт. *Дерево водою живе, дерево й воду береже.* (Російське)

Зрубані дерева – розлетілися птахи. (Татарське)

Не береги паростки – не бачити й лісу. (Узбецьке)

Зрубати дерево – п'ять хвилин, виростити – сто років. (Українське)

Умій полювати, умій і про дичину дбати. (Українське)

Чоловік сосну рубає, а по грибах тріска б'є. (Українське)

Подумай і наведи приклади нешанобливого ставлення людини до лісу.

Пограй у гру «можна – не можна»: якщо можна робити в лісі щось із переліченого, поряд із твердженням намалюй жовту квіточку чи зелений листочок, а коли не можна – червону квітку.

- брати в руки змію;
- голосно включати музику або кричати;
- допомагати дорослим висаджувати дерева;
- залишати сміття;
- збирати ягоди;
- збирати лікарські рослини;
- зрізати їстівні гриби;
- зривати квіти;
- кидати каміння в лісову криницю;
- кричати, голосно розмовляти;
- ламати гілки дерев та кущів;
- милуватися квітами;
- підгодовувати тварин взимку;
- пити чисту джерельну воду;
- розпалювати багаття;
- рубати молоді ялинки;
- руйнувати гнізда птахів;
- слухати спів птахів;
- ставити пастки;
- топтати мухомори.

Прочитай у лівому стовпчику, що ліс дає людині. Постарайся написати у правому стовпчику, що людина дає лісу.

Ліс дає людині:

- деревину для будівництва, виробництва паперу, предметів побуту;
- зберігає вологу;
- їжу: гриби, горіхи, ягоди;
- красивий пейзаж;
- лікарські рослини;
- місце відпочинку;
- оберігає ґрунт від обвалів і утворення ярів;
- чисте повітря.

Людина дає лісу:

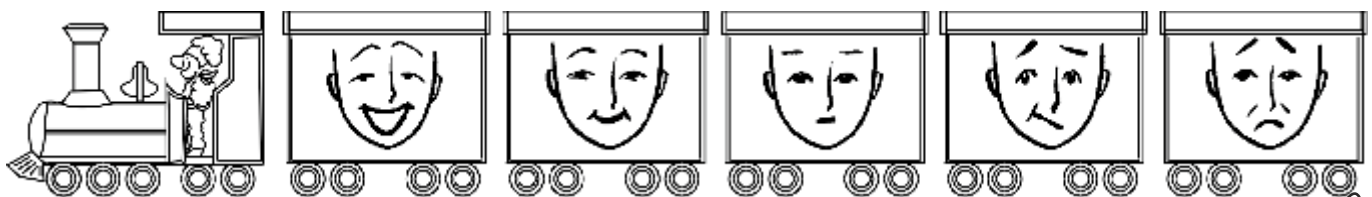

Подумай, навіщо людині потрібний ліс. Чи може людина обійтися без лісу? А ліс без людини? Як людина повинна піклуватися про ліс?

ЩО ДАЮТЬ РОСЛИНИ ЛЮДИНІ. «ЗЕЛЕНА АПТЕКА» В НАШОМУ РЕГІОНІ

Серед рослин лісу багато таких, які допомагають людині впоратися з хворобами. Такі рослини називаються лікарськими, тому що вони містять у собі цілющі речовини. Лікування різними рослинами відоме з давніх часів – ліс був першою аптекою, у яку наші предки прийшли за ліками. Людина, яка уміла лікувати травами, вважалася мудрою й навіть чаклункою, до неї ставилися з великою повагою. Серед перших книг, створених людьми, були «травники», у яких описувалися різні рецепти ліків з рослин.

Практично будь-яка рослина – дерево, трава, чагарник – може бути ліками, а може стати шкідливою для здоров'я людини. Тому необхідно знати властивості рослин й уміти правильно їх заготовляти, щоб не завдати шкоди природі та людині й зберегти корисні властивості зелених ліків. Сьогодні з лікарських рослин роблять відвари, настої, сиропи, порошки, краплі, мазі від різних хвороб, корисний чай. Використовують лікарські рослини й при виготовленні лікувальних кремів, зубних паст, мила, шампунів тощо.

Напиши, які ти знаєш лікарські рослини. Згадай, коли ти хворів/хворіла, чим тебе лікувала мама?

Розкажи про одну з лікарських рослин, яку ти знаєш. Намалюй її.

Прочитай уривок із вірша Г. Бойка «Зелена аптека».

Аптека зелена, зелена аптека!

Від тебе й від мене вона

недалеко.

Зелена аптека лежить навкруги...

Зелені горби і зелені луки,

Зелені сади, і ліси, і поля –

Уся наша рідна квітуча земля!

Зелена аптека –

це трави і квіти,

Що в кошик збирають дорослі і діти.

Слід кожному знати:

крушина, фіалка,

Конвалія, м'ята, бузина, кам'яниці,

Вільха, деревій,

шипшина й суниці...

Зелена аптека, що бачиш навкруг, –

Це наш помічник і хороший

наш друг!

Відгадай загадки Катерини Перелісної, Марії Познанської й ти дізнаєшся про назви деяких лікарських рослин, що ростуть на Херсонщині.

Дуже прості в мене квіти,

Але ніжні, запашні,

Люблять бджоли їх і діти –

Колючки їм не страшні.

Восени ж, як скину листя,

Ягідками приберусь, –

Кожна гілка як в намисті...

Я _____ зовусь.

(юнипцип)

Зубів не має, а кусає.

(кропва)

Сидить Марушка в семи кожушках,

Хто її роздягає, той сльози проливає.

(вглриГ)

Живе вона в лісочку,

Має червону сорочку.

Хто йде, той поклониться. (впинлС)

Стала на галявині в жовтім сарафані,

Підросте, всміхнеться,

для вітрів вбереться

В платтячко біленьке,

пишне та легеньке. (кпдбдвд)

ЯК ЗБИРАТИ ЛІКАРСЬКІ РОСЛИНИ

- ☺ Збирай тільки ті рослини, які не є рідкісними, такими, що перебувають під особливою охороною держави.
- ☺ Перш ніж збирати рослини, поцікався, яка їхня частина (коріння, листя, стебла, квіти, плоди) має лікувальні властивості. Постарайся акуратно зірвати або зрізати тільки потрібну тобі частину, не виривай рослину з корінням.
- ☺ Збирай рослини подалі від дороги, у суху погоду. Стеж, щоб зібрані рослини були чистими.
- ☺ Не виривай всі рослини, які ти бачиш на галявині, відразу, інакше на наступний рік тобі нічого буде тут збирати.
- ☺ Суши лікарські рослини в тіні, у добре провітрюваному приміщенні, розклавши їх на чистій тканині або білому папері. Періодично перевертай їх, щоб вони висихали рівномірно.
- ☺ Висушені рослини зберігай в окремих полотняних мішечках у темному, прохолодному та сухому місці.

Зberi в кошик лікарські рослини, які ростуть у твоєму населеному пункті або його околицях. Якщо якихось рослин немає, домалюй їх або напиши назву. Розфарбуй знайомі тобі рослини.

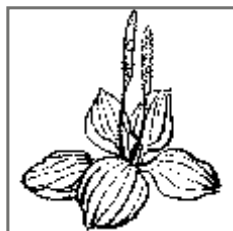
КРОПИВА

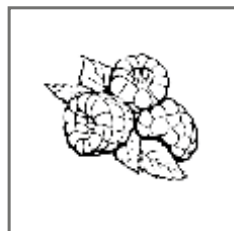
КОНВАЛІЯ

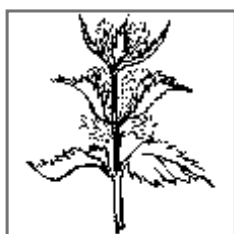
КУЛЬБАБА

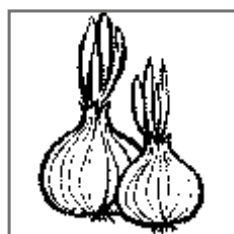
ПОДОРІЖНИК

МАЛІНА

М'ЯТА

ЦИБУЛЯ

ПОЛІН

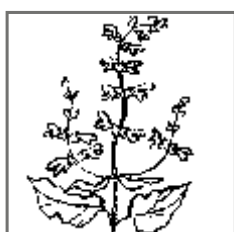
ЧАСНІК

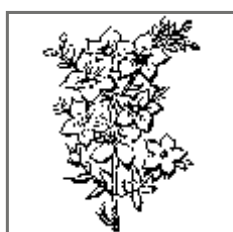
ЧЕБРЕЦЬ

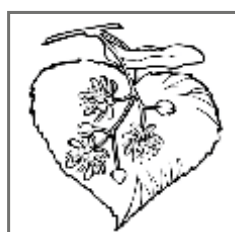
СМОРОДИНА

ШАВЛІЯ

ЗВІРОБІЙ

ЛІПА

ГЛІД

КАЛЕНДУЛА

Прочитай вірш Неоніли Гуменюк «Сила лікарських рослин».

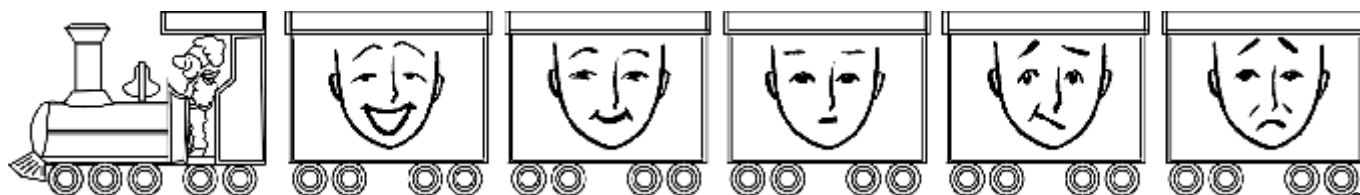
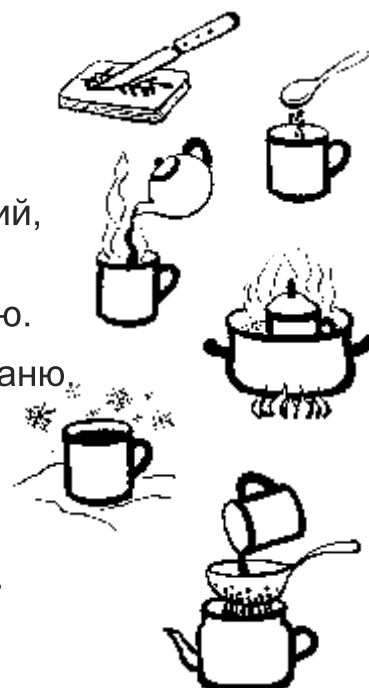
Запишалась бузина:
 – В світі я така одна,
 З мого запашного цвіту
 Чудодійні вийдуть ліки,
 Із ягід – смачне варення,
 Хто ж корисніший за мене?
 – Не хвались, – сказав їй глід, –
 Мої ягоди та цвіт
 І листочки теж корисні,
 Дуже помічні від серця. –
 Обізвалася шипшина:
 – Є й в мені цілюща сила. –
 Ну а жовтий звіробій
 Вихвалявся і собі:
 – Сто хвороб мене боїться.
 – Годі, годі, зупиніться,
 Перестаньте сперечатись, –
 Це стара калина-мати

Заспокоїла рослин. –
 Здавна всі ми як один:
 І жасмин, і дев'ясил
 Додають здоров'я й сил,
 Живокіст, беріз бруньки
 Зцілюють всіх залюбки.
 Материнка, валер'яна –
 Також ліки непогані.
 І медунка, й зелен-м'ята
 Теж уміють лікувати.
 Із ромашки та малини
 Відвари будуть теж смачними,
 Горобина, подорожник –
 Ліки з них зробити можна,
 Щоб прогнати всі недуги,
 Нам за це дякують дуже.
 Ми разом – велика сила,
 Звуть нас – лікарські рослини.

ЯК ТРЕБА ГОТУВАТИ ВІДВАРИ З ТРАВ

1. Необхідні для відвару частки рослини подрібнюють.
2. Потрібну кількість кладуть в емальований, скляний або керамічний посуд.
3. Заливають водою й накривають кришкою.
4. Ставлять посудину на киплячу водяну баню
5. Нагрівають, періодично помішуючи, протягом 15–20 хвилин.
6. Після цього посудину з відваром охолоджують при кімнатній температурі.
7. Відвар проціджують через сито й віджимають залишки рослин.

БУДУЄМО МІСТО МАЙБУТНЬОГО

Реконструкція –

- 1) серйозна переробка, перевлаштування чого-небудь;
- 2) відновлення чого-небудь, наприклад, будівлі, події за допомогою збережених креслень або описів

Колéга – товариш по навчанню чи роботі

Ескі́з – попередній, незакінчений малюнок, начерк

Ти вже знаєш, що споруди, які ми бачимо довкола, проектують архітектори. Уяви, що ти – архітектор, якому доручили разом з колегами (твоїми однокласниками/однокласницями, також архітекторами) придумати проект нового міста, у якому тобі хотілося б жити в майбутньому, коли ти виростеш. Подумай, у якій групі архітекторів тобі хотілося б працювати, й об'єднайся з учнями/ученицями, чії відповіді збігаються з твоїми.

- 1) Архітектори-містобудівники (створюють плани нових міст, селищ, реконструюють старі міські райони тощо);
- 2) Архітектори об'ємних споруд (проектують житлові будинки, театри, школи, магазини, заводи, фабрики тощо);
- 3) Ландшафтні архітектори (проектують сади й парки, міські сквери, бульвари, басейни, фонтани).

Продумай правильну послідовність дій архітектора, що проектує місто і його майбутні будівлі разом зі своїми колегами.

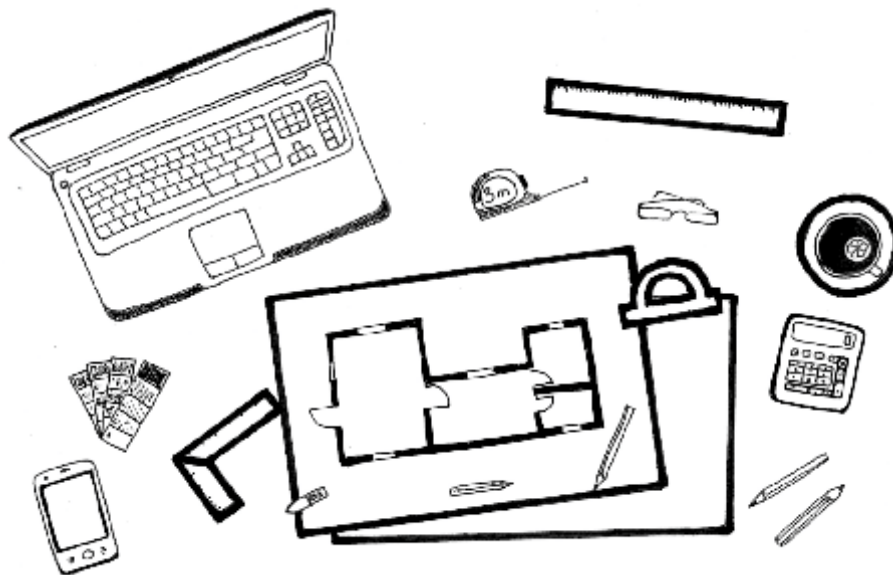
- 1. Зібрати команду фахівців-будівельників, які побудують те, що задумав архітектор.
- 2. Придумати ідею.
- 3. Погодити спільний план міста.
- 4. Зробити ескізи майбутніх споруд.
- 5. Зробити розрахунки кількості будівельних матеріалів, необхідних для будівництва.
- 6. Зробити креслення з усіма розмірами.
- 7. Домовитися про взаємодію з архітекторами з інших груп.
- 8. Подати ідею і захистити її.

Напиши, які будівельні професії ти вже знаєш.

Розглянь малюнки, подумай та познач предмети, за допомогою яких архітектор-початківець створить ескіз споруди.

Зроби свій перший план міста майбутнього або ескіз споруди, яку ти хотів/хотіла би бачити в ньому.

Якщо щось у тебе поки що не виходить, не сумуй: головне – бути наполегливим/наполегливою, вчитися й не боятися невдачі, тоді згодом все піде на лад. Згадай, адже ще 2–3 роки тому ти не вмів/вміла робити багато того, що легко робиш зараз. Прочитай про це вірш Оксани Сенатович.

А щоб знав ти, а щоб знав ти,
І герої-космонавти
Теж маленькими були –
І ось так, як ти, росли!
Їхні мами теж, бувало,
Мали клопотів немало,
Бо не завжди у малят
Все виходило на лад:
Хтось у лівий черевик
Праву ногу пхати звик,
Хтось, бувало, навіть торт

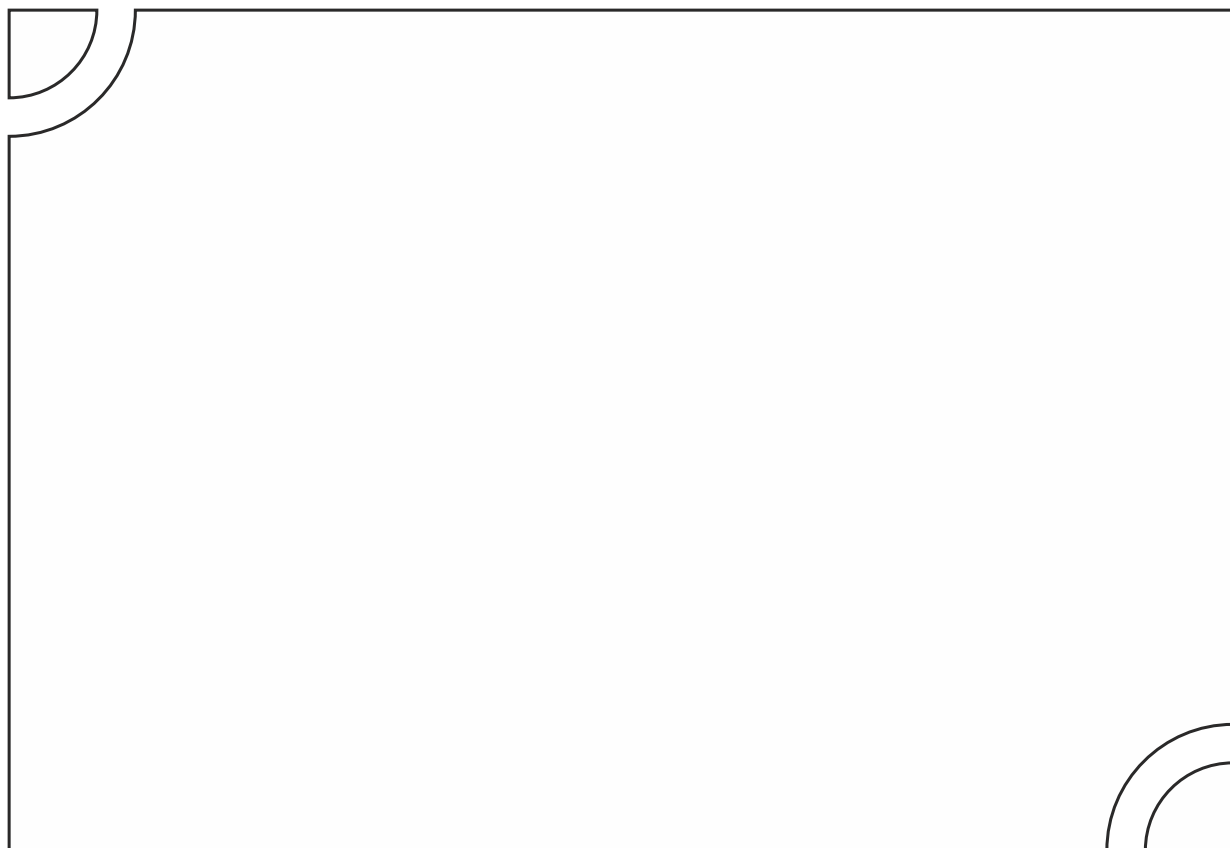
Ніс до вуха, а не в рот.
Хтось, майструючи ракету
У кімнаті на паркеті,
Молотком, бувало, бах,
Бах у пальчик, а не в цвях!..
А щоб знав ти, а щоб знав ти,
Всі герої-космонавти
Теж колись були такі –
Дуже вперті малюки...
Та сьогодні їхні мами
Не натішаться синами.

Коли багато людей працюють над однією спільною справою, інколи їм буває дуже важко домовитися між собою. Розкажи, як вам працювалося в групі. Як ви домовлялися про спільні дії? Що допомогло вам налагодити співпрацю?

Давайте прикрасимо наше майбутнє місто кольорами. Уяви, що ти та всі твої однокласники і однокласниці – прекрасні квіти, з яких потрібно скласти вінок. Подумай, якою квіткою хотів/хотіла би бути ти. Намалюй її.

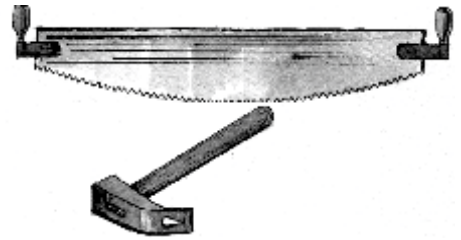

Прочитай вірш із вірменського фольклору в поетичному перекладі Л. Ганішевської. Розкажи, яка народна мудрість закладена в ньому.

ТЕСЛО І ПИЛКА

Не будь як тесло, бо воно кожен раз
До себе й до себе – забуло про нас!
А будь ти як пилка – до нас і до себе –
В житті про усіх турбуватися треба.

Подумай про свої досягнення за минулий рік. За що ти хотів/хотіла би вручити медаль собі? Яку відзнаку ти хотів/хотіла би вручити комусь із однокласників і однокласниць? На стор. 87 розміщені малюнки медалей. Виріж їх, розфарбуй і підпиши, кому призначена ця нагорода та за що.

Подумай, за що ти хотів/хотіла би подякувати своїм друзів чи подрузі.

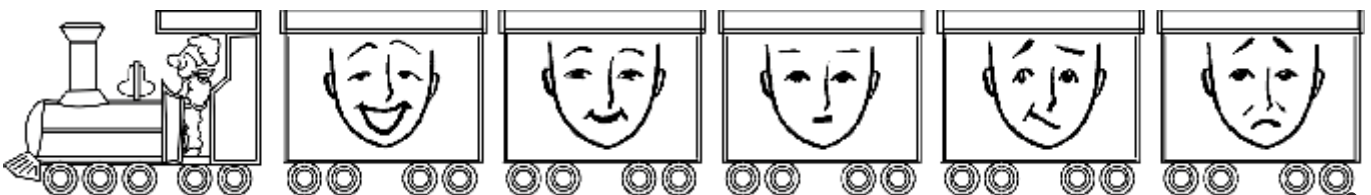

Розкажи, чого ти чекаєш від літа та канікул. Як ти їх проведеш?

Під час подорожей, які ми зробили за минулий навчальний рік, ти зміг/змогла багато чого дізнатися про місце, у якому живеш, відкрив/відкрила для себе дивовижний світ пам'ятників та архітектури Херсонщини, познайомився/познайомилася з цікавими людьми. Мені було дуже приємно бути поряд з тобою! Я щиро радію тому, як ти виріс/виросла за цей рік і наскільки ти порозумнішав/порозумнішала. А головне – як ти поступово вчишся успішно спілкуватися з різними людьми, бути справжнім/справжньою другом/подругою і добрим/доброю сусідом/сусідкою. Не забувай моїх добрих порад тоді, коли ти підеш у гості до своїх друзів, сусідів або вирушиш у цікаву подорож. Я з нетерпінням чекатиму на зустріч із тобою і сподіваюся, що ти зможеш розповісти мені багато цікавого про те, як минули канікули, що нового ти дізнався/дізналася, з ким ще встиг/встигла познайомитись і потоваришувати.

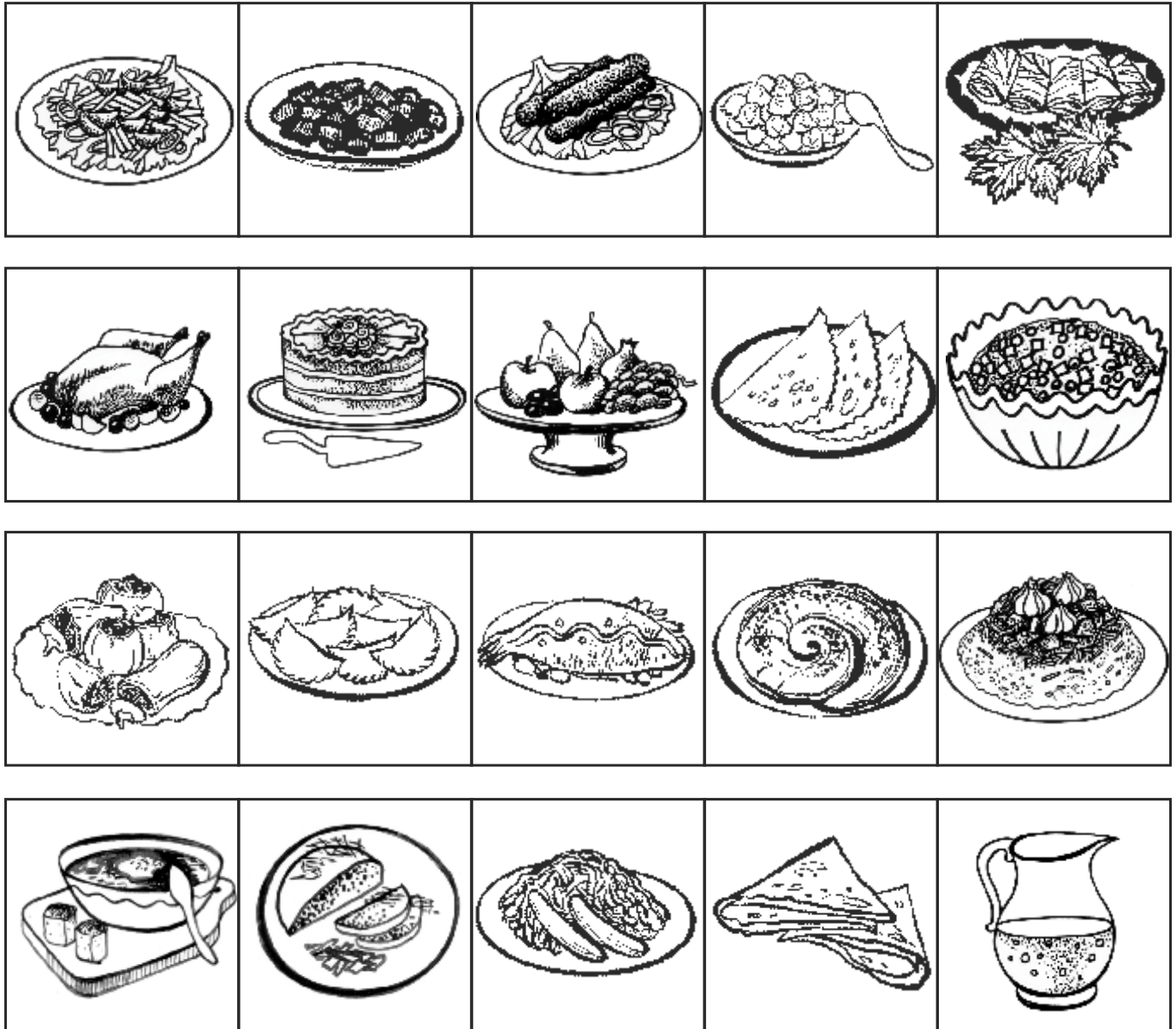
ЛІТЕРАТУРА

- Архітектура Херсона. [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.mycity.kherson.ua/pamyatniki/arkhitektura.html>
- Батьківщино, здрастуй! Вірші та народні пісні / Переклади з кримськотатарської мови Данила Кононенка. – Сімферополь: ДОЛЯ, 2008. – 120 с.
- Бібліотека української поезії. – <http://poetyka.uazone.net/>
- Биби́к Н. М., Коваль Н. С. Ознакомление с окружающим во 2 классе четырехлетней начальной школы. Пособие для учителя. – К. : Радянська школа, 1987. – 96 с.
- Бойко Г. Віршики для малят. [Електронний ресурс] / Г. Бойко. – Режим доступу : <http://virshik.pp.ua/tag/hrytsko-bojko/>
- Букацель С. Киндийские хутора. Село Широкое. – Херсон, 2009. – 160 с.
- Букварь юного краеведа. Уроки дружбы. О народах Крыма/ Библиотечка журнала «Крымуша». – Симферополь, 1999.
- Великий тлумачний словник сучасної української мови. – <http://www.slovnuk.net/>
- Вдовиченко И. И. Античные расписные вазы из крымских музеев. – Симферополь : Сонат, 2003. – 128 с.
- Гончарство : весела абетка. [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://abetka.ukrlife.org/gon4arstvo.htm>
- Горностаев Е. Улица Суворова. Суворовская. – Херсон, 2007. – 224 с.
- Гуменюк Н. Сила лікарських рослин. [Електронний ресурс] / Н. Гуменюк. – Режим доступу : <http://www.poetryclub.com.ua/getpoem.php?id=586368>
- Демченко Г. Новосілля. [Електронний ресурс] / Г. Демченко – Режим доступу : <http://virshik.pp.ua/zahadky-ta-vyhadky>
- Егоров А., Смоленцев В. Херсон – первый порт на Черном море. Исторические хроники 1778–2008 гг. – Кн. 1. – Херсон, 2008. – 230 с.
- Загадки про засоби зв'язку і пересування. [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://zagadki.at.ua/publ/zagadki_pro_ljudinu/trudova_dijalnist_ljudini/zvagadki_pro_zasobi_i_shljakhi_peresuvannij/a/13-1-0-33
- Загадки про овочі і фрукти. [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://mama-tato.com.ua/article/a-437.html>
- Згуровская Л. Крым. Природоведческая книга. – Симферополь : Бизнес-Информ, 2001. – 352 с.
- Зелена аптека : Комплект наочних посібників для дошкільних закладів і початкової школи. – Харків : Ранок, 2005. – 14 арк.
- Каховка: історія – сучасність/Історичнийнарис. – Херсон, 2007. – 116 с.
- Кераміка : Український Центр народної культури «Музей Івана Гончара». [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://honchar.org.ua/old/keramik.htm>
- Каховка. Путівник. – Херсон, 2008. – 76 с.
- Климов В. Аскания-Нова – земля заповедная. – Херсон, 2004. – 178 с.
- Костецкий А. У гостях. [Електронний ресурс] / А. Костецкий. – Режим доступу : <http://www.planeta.co.ua/ua/tales/kostetskiy28.php>
- Красоткіна Н. Вірші. [Електронний ресурс] / Н. Красоткіна. – Режим доступу : <http://krasotkina.com>
- Крымские татары. Хрестоматия по этнической истории и традиционной культуре / авт.-сост. М. А. Араджиони, А. Г. Герцен. – Симферополь : ДОЛЯ, 2005. – 576 с.
- Коцюбинський М. Два цапки. [Електронний ресурс] / М. Коцюбинський // Режим доступу : <http://abetka.ukrlife.org/kocub.html>
- Культура добрососедства : «Место, где мы живём». Рабочая тетрадь для 2-го класса общеобразовательных школ Автономной Республики Крым / Авторы-составители: М. А. Араджиони, Л. Ф. Кравцова, Е. В. Алмазникова, Л. В. Наумова, Н. Ю. Опенко. – Симферополь : АнтикВА, 2007. – 88 + IV с. илл.
- Лабага О. П. Золоте перо. Система авторських віршованих дорожок до уроків та позакласних заходів в початковій школі : навчально-методичний посібник / О. П. Лабага. – Біла Церква, 2014. – 116 с.
- Лиховид О. Південні ворота України. – Скадовськ, 2011. – 200 с.
- Марінченко О. Тривожний форпост Півдня. – Видання 2-ге, вип. і доп. – Херсон, 2005. – 180 с.
- Мій краю рідний: Збірник художніх творів про природу. – К. : Радянська школа, 1986. – 186 с.
- Нариси з історії Бериславщини: Випуск 4 / Всеукр. тов-во «Просвіта» ім. Тараса Шевченка; Херсонська обл. орг.; Бериславська районна орг. – К.-Херсон-Берислав : Просвіта, 2005. – 415 с.
- Орлов В. Чарівна парасолька / Пер. з рос. О. Г. Тимохіної. – Донецьк : Стакер, 1998. – 320 с.
- Орлов В. 300 забавок, віршів, головоломок / Пер. з рос. О. Г. Тимохіної. – Донецьк : Стакер, 1999. – 320 с.
- Паталах О. Відлуння Великого Степу. Історія Північного Причорномор'я. – Том I. – Херсон, 2009. – 200с.
- Під одним небом: Фольклор етносів України. – К., 1996. – 256 с.
- Пономарьов А. Українська етнографія. – К. : Либідь, 1994. – 318 с.
- Пошивайло О. М. Етнографія українського гончарства. – К. : Молодь, 1993. – 408 с.
- Пословицы и поговорки народов мира / Сост. М. П. Филипенко. – Москва : АСТ. Хранитель; СПб. : Сова, 2008. – 381 с.
- Прислів'я і приказки народів світу. [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://prikazka.pp.ua/world.html>
- Прислів'я і приказки кримських татар / Упорядник Р. І. Музафаров. – Сімферополь : Тарпан, 2007. – 144 с.
- Путешествие по Херсонщине. Энциклопедия-путеводитель + маршрутные карты, Херсон, 2008. – 300 с.
- Світ казкового дитинства : казка. [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://kazkar.info>
- Сільське господарство Херсонщини. [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://kursak.net/silske-gospodarstvo-xersonsko%D1%97-oblasti/>
- Сенатович О. Сини-космонавти [Електронний ресурс] / О. Сенатович. – Режим доступу : http://www.logopedu.com.ua/article/147_Ychimo_virshi
- Скарбниця народної мудрості / Упоряд. Т. М. Панасенко. – Харків : Фоліо, 2009. – 286 с.
- Скороход А. Херсон: Вчера и сегодня. – Херсон, 2007. – 252 с.
- Український дитячий фольклор / Упор. В. Г. Бойко. – К. : Вид-во АН УРСР, 1962. – 248 с.
- Український словоспів. Посібник-хрестоматія / Упоряд. О. П. Долінна, О. В. Низковська, В. І. Осадча та інш. – К. : АВДІ, 2007. – 376 с.
- Умеров Н. Моя Батьківщино. Вірші / Переклад українською мовою О. Г. Тимохіної. – Сімферополь : ДОЛЯ, 2002. – 128 с.
- Умеров Н. Золота осінь. Вірші і казки / Переклад українською мовою Д. Кононенка і О. Тимохіної. – Сімферополь : Кримнавчдержпедвидав, 2006. – 128 с.
- Уроки доброти : Комплект наочних посібників для дошкільних закладів і початкової школи. – Харків : Ранок, 2006. – 20 арк.
- Фольклор кримських караимов. – Симферополь, 2005. – 160 с.
- Херсон. Из прошлого в настоящее Херсон, 2010. – 156 стр.
- Херсонский музей древностей / Сост., подгот. текста, предисл., прим. В.А. Черникова. – Херсон, 2010. – 80 с.
- Читай українською : дитяча бібліотека. [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://ditky.in.ua>
- Етнографія Крима XIX–XX вв. і сучасні етнокультурні процеси. – Симферополь, 2002. – 440 с.
- Янушкевич О. Пісня про дружбу. [Електронний ресурс] / О. Янушкевич. – Режим доступу : <http://vkmonline.com/minusovki/minusfile/Пісня про дружбу>
- <http://www.pcdigest.net/ures/book/sis.shtml>
- <http://www.mama-tato.com.ua/article/a-438.html>
- http://www.ukraine.pedagog.org.ua/databank/item_949
- <http://uaua.info/content/articles/>
- http://abetka.ukrlife.org/z_animl.htm
- <http://www.poetryclub.com.ua/getpoem.php?id=134098>
- <http://maluk.in.ua/>
- <http://1sent.best-party.ru/articles/184>
- http://www.ukraine.pedagog.org.ua/databank/item_949
- <http://mirslovari.com/>
- <http://ua.wikipedia.org/>
- <http://osvita.khpg.org/index.php?id=1007572077>

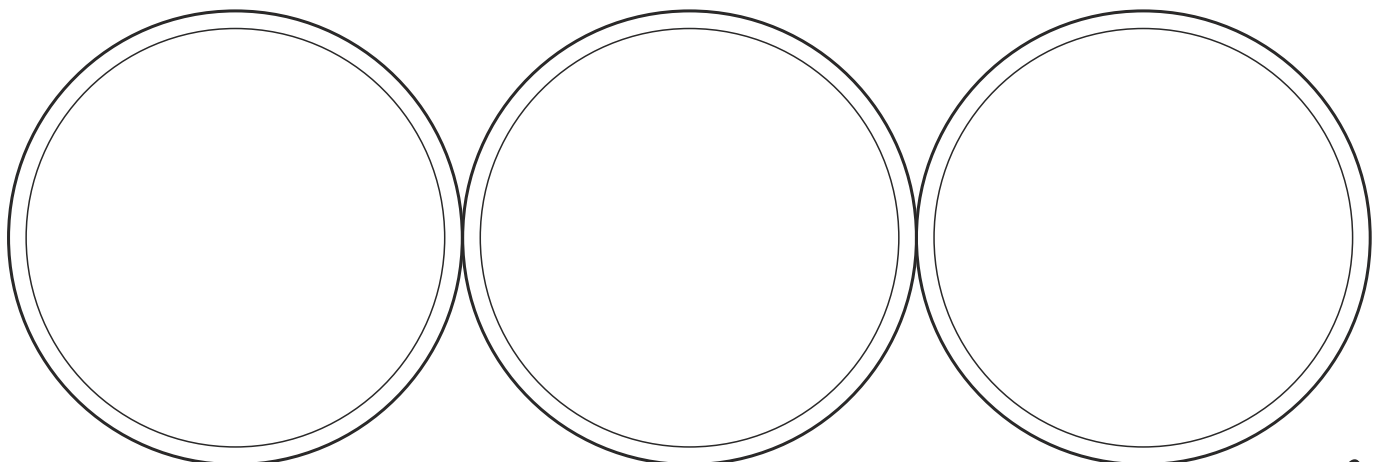

ДОДАТОК ДО ПОДОРОЖІ 14 (наклей на сторінку 43)

ДОДАТОК ДО ПОДОРОЖІ 26 (до сторінки 85)

ЛІКАРСЬКІ РОСЛИНИ

Обліпиха

Первоцвіт

Подорожник великий

Полин

Розторопша

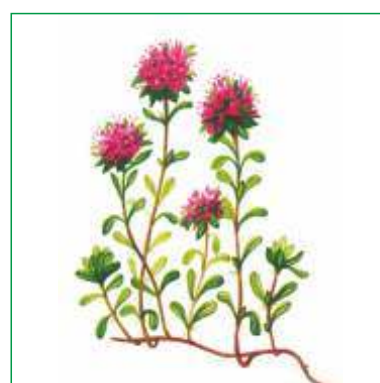
Ромашка аптекарська

Смородина

Цикорій

Чебрець повзучий

Чистотіл

Шавлія

Шипшина

ЛІКАРСЬКІ РОСЛИНИ

Алтей

Валеріана

Глід

Звіробій

Калина

Конвалія

Кропива

Кульбаба

Лопух

Малина

Мати-й-мачуха

М'ята польова

Навчальний посібник
Культура добросусідства: Місце, де ми живемо. Херсонщина
Робочий зошит
2 клас

Автори-укладачі видання: М. А. Араджионі, О. М. Афанасіаді, І. В. Грек, М. С. Єлігулашвілі.
Художники: С. Землянкіна, І. Зіновкіна, П. Кучеренко, М. Михалюк, В. Шиллер.
Редактори: М. А. Араджионі, Н. М. Овчарук, І. В. Грек.
Дизайн: М. Г. Козлова. Коректор: Н. М. Овчарук.

Підписано до друку 18.10.2017 р. Формат: 60x84^{1/8}. Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура Arial. Ум. друк. арк. 9,76. Наклад 1000 прим. Зам. №
Видавництво ТОВ «Прометей»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК № 5212 від 19.09.2016 р.
Надруковано у ФОП Рябоконт Олександр Васильович,
04123, м. Київ, вул. Осиповського, 3-А, кв. 151, тел. 050-961-71-27

Видання здійснене в рамках проекту «Розвиток громадянської освіти в загальноосвітніх школах України через розробку та пілотування спеціальних курсів та модулів» громадської організації «Інформаційно-дослідний центр "Інтеграція та розвиток"», який реалізується в рамках проекту «Програма сприяння громадській активності "Долучайся!"», що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) та здійснюється Pact в Україні. Зміст Робочого зошита «Місце, де ми живемо» є виключною відповідальністю Pact та його партнерів і не обов'язково відображає погляди Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) або уряду США.